

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

SVĚT ČESKOKRUMLOVSKÝCH MĚŠŤANEK V LETECH 1500-1650

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Král, Ph.D.

Autorka práce: Vladimíra Podaná

Studijní obor: Historie navazující

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznamu o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

Kájov, 28. dubna 2012

Poděkování

V první řadě děkuji vedoucímu práce PhDr. Pavlu Královi, Ph.D., za cenné rady a podněty, bez kterých by práce nemohla vzniknout.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině za trpělivost a podporu, kterou mi projevovali v době, kdy jsem práci psala.

Rovněž děkuji Vendule Kalousové za mnohé konzultace a povzbuzení, která přišla vždy, když jich bylo nejvíce potřeba.

Velký dík patří také pracovnícím Státního okresního archivu v Českém Krumlově za jejich ochotu a vstřícnost.

Anotace

Diplomová práce Svět českokrumlovských měšťanek v letech 1500-1650 vychází ze studia knihy testamentů, samostatně uložených posledních vůlí a pozůstalostních inventářů a knihy svatebních smluv, uložených ve Státním okresním archivu Český Krumlov. Jako další pramen byla využita preskriptivní literatura dvou typů, a to moralistní literatura, zabývající se rolemi žen a knihy o dobré smrti. Postupně byla pozornost věnována proměně pramenů, ženám v normách raného novověku, sňatku a manželství, struktuře rodin a rodinným vztahům a sociálnímu okolí žen. Dále se práce zaměřila na ženskou zbožnost, vnímání smrti a hmotnou kulturu domácností měšťanek.

Abstract

The Master Thesis *World of Women of the Town of Český Krumlov in 1500-1650* is based on the studies of the book of testaments, separately filed last wills and probate Inventories and the book of wedding contracts stored in the State District Archives of Český Krumlov. As another source, two types of prescriptive literature were used, namely the moralistic literature dealing with the roles of women, and the books of good deaths. Gradually the attention was paid to the transformation of sources, to women in the norms of the Early New Age, marriages and matrimony, structures of families, family relations and the social environments of women. The Thesis is also aimed at the piety of women, perception of death and the material culture of the women's households.

OBSAH

1. Úvod	7
1.1. Metodologie a literatura	8
2. Prameny	21
2.1. Testamentární praxe	22
2.1.1. Českokrumlovské testamenty	23
2.1.2. Dědici	29
2.1.3. Svědci	31
2.1.4. Poručníci	33
2.1.5. Platnost a odpory kšaftů	34
2.1.6. Profesionální stratifikace testátorek	35
2.2. Svatební smlouvy	37
2.3. Vzdání statků	40
2.4. Pozůstalostní inventáře	42
3. Žena v normách raného novověku	45
3.1. Panna	51
3.2. Manželka	56
3.3. Vdova	66
4. Sňatek a manželství	71
4.1. Věno a obvěnění	78
5. Rodina	81
5.1. Obraz nukleární rodiny	82
5.2. Příbuzní mimo nukleární rodinu	90
5.3. Českokrumlovské měšťanky v síti sociálních vztahů mimo rodinu	98
6. Hmotné zajištění českokrumlovských žen	102
6.1. Hotové peníze	102
6.2. Nemovitý majetek	105
6.3. Movitý majetek	108
7. Ženská zbožnost a její proměna	118
7.1. Náboženská situace v Českém Krumlově	118
7.2. Role zbožných odkazů	121
7.3. Odkazy chudým	126
8. Smrt v ženském světě	129
8.1. Knihy o „dobré smrti“	130

8.1.1. Myšlenky na smrt	131
8.1.2. Umírání a smrt	133
8.1.3. Posmrtný život	135
8.2. Vnímání smrti	138
8.3. Pohřby manželů Sýkorových	144
9. Závěr	147
10. Použité prameny a literatura	151
10.1. Prameny	151
10.1.1. Prameny nevydané	151
10.1.2. Dobové tisky	151
10.1.3. Prameny vydané	151
10.2. Literatura	152
10.3. Internetové zdroje	157
11. Seznam zkratk	158

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce Svět českokrumlovských měšťanek v letech 1500–1650 navazuje na současné trendy české historiografie v bádání v oblasti gender history. Cílem práce je zrekonstruovat svět českokrumlovských měšťanek na základě výzkumu jejich posledních vůlí, svatebních smluv a pozůstalostních inventářů, doplněných zápisy vzdání statků. Testamentům je v českém dějepisectví již několik let věnována pozornost jako prameni k poznání každodennosti raně novověkých měšťanů.¹ Nejvhodnějším typem pramenů pro výzkum dějin každodennosti jsou prameny osobní povahy.² Těch se však pro měšťanské prostředí dochovalo jen velmi málo. Proto jsou při studiu každodenního života nahrazovány hromadnými prameny soukromoprávní povahy, jako jsou testaments, svatební smlouvy nebo pozůstalostní inventáře. Vzdání statků dosud stojí mimo pozornost historiků.

Poslední vůle byly sepisovány v závěru života jako jeden z prostředků k dosažení patřičného zakončení života, které mělo vést ke spasení duše. Proto jsou především pramenem pro studium smrti. Kromě vnímání smrti dovolují nahlédnout do sociální sítě měšťanek, jejich rodinného a partnerského života, odhalují hmotnou kulturu měšťanských domácností a zbožnost. Pozůstalostní inventáře jsou především prostředkem k poznání hmotného zajištění měšťanek. Svatební smlouvy podávají svědectví o vzniku manželství a vztazích mezi novomanželi. Vzdání statků poskytují obraz manželství, majetku a obav raně novověkých měšťanů ze smrti.

V diplomové práci bude představena českokrumlovská testamentární praxe a její proměna během 16. století a první poloviny 17. století. Stranou nezůstane rozbor svatebních smluv, pozůstalostních inventářů a vzdání statků ve sledovaném období.

¹ Např. Michaela HRUBÁ, „Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle.“ *Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002; TÁŽ, *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000, (= AUP, Philosophica et Historica IV).

² Např. Josef HRDLIČKA (ed.), *Autobiografie Jana Nikodéma Mařana Bohdaneckého z Hodkova*, České Budějovice 2003; Zdeněk KALISTA (ed.), *Korespondence Zuzany Černínové z Harasova s jejím synem Humprechtem Janem Černínem z Chudenic*, Praha 1941; Pavel MAREK (ed.), *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovicové z Pernštejna*, České Budějovice 2005; Marie KOLDINSKÁ (ed.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997; Miroslava DURAJOVÁ - Rostislav SMÍŠEK (edd.), *Hieronymus der Ältere Schlick: Das Tagebuch. Eine Selbstdarstellung aus den Jahren 1580-1582*, České Budějovice 2008; Jana RATAJOVÁ (ed.), *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti*, Praha 2002.

Analýza pramenů po formální stránce bude doplněna jejich zasazením v dobových právech. V následující kapitole bude zrekonstruován obraz raně novověkých žen v zemských i městských zákonících a preskriptivní literatuře s přihlédnutím na využití v českokrumlovské praxi. Dále bude věnována pozornost sňatku a manželství a proměnám uzavírání sňatků jako rituálu po tridentském koncilu. Podmínky uzavírání sňatků budou rekonstruovány na základě svatebních smluv a průběh či ukončení manželství budou analyzovány ze zápisů v posledních vůlích a vzdáních statků. Druhá část této kapitoly se bude zabývat věnem a obvěněním, jak je určovaly dobové zákoníky a oproti tomu jejich výše v českokrumlovských svatebních smlouvách. Především díky snaze měšťanek o rozdělení majetku bylo možné částečně rekonstruovat jejich rodiny a sociální síť, ve které se pohybovaly a v některých případech vztahy mezi jednotlivými osobami. K uchopení vybavení měšťanských domácností a hmotného zajištění českokrumlovských žen přispěly především kšafty a pozůstalostní inventáře. V neposlední řadě se bude autorka zabývat zbožností a vnímáním Boha v nábožensky nejednotném Českém Krumlově, které lze doložit především z výzkumu testamentů. Nakonec bude přistoupeno k reflexi stáří, nemoci a smrti. V této kapitole budou kromě jmenovaných pramenů využity dobové knihy o dobré smrti.

1.1. Metodologie a literatura

V této práci je využívána především metoda historické antropologie – gender history. Stěžejní bylo analyzovat na základě pramenů jednání, myšlení a pocity jednotlivých měšťanek. Práce se zaměřila na zvláštnosti jejich jednání ovlivněného kulturními a sociálními podmínkami.³

V českém prostředí se women's history a gender history v teoretické rovině zabývaly především Daniela Tinková,⁴ Jana Ratajová⁵ a Lucie Storchová.⁶ Od konce

³ K tomu Richard van DÜLMEN, *Historická antropologie. Vývoj – problémy - úkoly*, Praha 2002, 11-13.

⁴ Daniela TINKOVÁ, „Žena“ – prázdná kategorie? *Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19-32.

⁵ Jana RATAJOVÁ, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: K. Čadková – M. Lenderová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny žen*, s. 33-40.

šedesátých let 20. století se začala rozvíjet women's history. Tento rozvoj souvisel s vývojem akademického feminismu a bořením velkých modelů – marxismu a strukturalismu. Po dlouhou dobu byla women's history líčena marxistickou terminologií.⁷ Vzájemný vztah obou pohlaví byl zkoumán na základě společenských a právních norem a zanedbávaly se konkrétní skutečnosti a procesy. Od sedmdesátých let byla hlavním rysem snaha o uchopení autentických ženských prožitků a kultury. Dějiny ženy se začaly zásadně měnit po příklonu k ženským dějinám v detailu, především v rámci dějin rodiny, novějšího bádání o pronásledování čarodějnic a dějin těla. Byla to zásluha především Karin Hausenové, Gisely Bockové a Heide Wunderové.⁸ Pro toto období byla charakteristická snaha o novou periodizaci dějin v ohledu k ženám.⁹ Zásadní prací je pětisvazkové dílo *Histoire des Femmes en Occident*,¹⁰ které vycházelo v letech 1986–1992 v Paříži. Přispělo do něj dvaasedmdesát autorů z různých zemí, zkoumajících dějiny ženy od starověku do současnosti.¹¹ Práce byla přeložena do šestnácti jazyků. Velkým tématem sedmdesátých a osmdesátých let bylo oddělení domácí sféry, která přestala plnit funkci výrobní jednotky od oblasti státu a výdělečné činnosti. Ve Francii sedmdesátých let se zájem o dějiny žen formoval především v souvislosti s rozvojem historické demografie a antropologie s důrazem na společnost starého režimu. Velkým tématem bylo tělo, a to především tělo ženské.¹²

V sedmdesátých letech se začalo oddělovat biologicky definované pohlaví od kulturně podmíněného genderu, tedy sociálního konstruktů, který je historicky proměnný. Gender přináší do problematiky vztahový moment. Jedním z prvních textů, kde se gender objevil v historickém kontextu, byl referát Natalie Zemon Davisové z roku 1974. Text vyšel o dva roky později ve *Feminist Studies* pod názvem *Dějiny žen*

⁶ Lucie STORCHOVÁ, *Konceptualizace genderu v Historische Anthropologie*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana – konstanta (č) i historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 59-82.

⁷ D. TINKOVÁ, „Žena“, s. 19-20.

⁸ R. van DÜLMEN, *Historická antropologie*, s. 75-76.

⁹ D. TINKOVÁ, „Žena“, s. 20.

¹⁰ Georges DUBY – Michelle PERROT (edd.), *Histoire des Femmes en Occident I-V*, Paříž 1986-1992.

¹¹ Milena LENDEROVÁ (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002, s. 11.

¹² D. TINKOVÁ, „Žena“, s. 20-21.

v *přechodové fázi*¹³ a znovu roku 1996 ve sborníku editovaném Joan Wallach Scottovou *Feminism and history*.¹⁴ V roce 1985 vystoupila Joan W. Scottová s referátem *Gender, A Useful Category of Historical Analysis*,¹⁵ který se stal základem nového směru historického bádání. Kritizovala zde dějiny žen, protože se příliš soustředí na ženy. Muži a ženy byli definováni na základě pohlaví opačného, proto porozumění jedné z těchto skupin není možné při odděleném studiu. Úkolem gender history je porozumět významu pohlaví a samotného genderu v minulosti a zjistit role a symbolismus pohlaví a jak fungovaly. Jádro genderu spočívá v propojení dvou rovin. V první řadě je gender konstitutivní element sociálních vztahů založených na vnímané odlišnosti mezi pohlavími. S tím souvisejí další čtyři elementy. Jsou to kulturně platné symboly, jako například Eva a Marie jako symboly ženy. Normativní koncepty reprezentující interpretace významů symbolů, které se pokoušejí omezit a pojmout jejich metaforické možnosti, obvykle formou binární opozice. Odhalení časovosti v přijetí proměnného charakteru (proměna náhledu pod vlivem okolí či vzdělání). Subjektivní identita – historikové musí prozkoumat způsoby, ve kterých jsou genderové identity skutečně konstruovány a spojit jejich objevy s řadou aktivit, sociálních organizací a historicky specifických kulturních reprezentací. Za druhé je gender primárním způsobem pro označení mocenských vztahů. Změna v organizaci sociálních vztahů odpovídá změnám v reprezentaci moci.¹⁶

V českém prostředí vznikaly ve druhé polovině 19. století edice korespondence českých žen, které zpracoval František Dvorský. Roku 1869 vyšla edice *Staré písemné památky žen a dcer českých*¹⁷ a téměř o 20 let později byla vydána edice korespondence Zuzany Černínové z Harasova.¹⁸ V prvním polovině 20. století se soustředila pozornost na dějiny velkých žen. Ženám v protestantských církvích věnovala pozornost Anna Císařová-Kolářová ve svých dílech *Žena v Jednotě bratrské*,¹⁹ *Žena v hnutí husitském*²⁰

¹³ Natalie ZEMON DAVIS, „*Women's History in Transition: The European Case*“, *Feminist Studies* 3, 1976, č. 3, s. 83-103.

¹⁴ Joan Wallach SCOTT, *Feminism and History*, Oxford – New York 1996, s. 79-104.

¹⁵ TÁŽ, *Gender, A Useful Category of Historical Analysis*, *The American Historical Review* 91, 1996, č. 5, s. 1053-1075.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869.

¹⁸ TÝŽ, *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886.

¹⁹ Anna CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, *Žena v Jednotě bratrské. Zásady, postavy a dědictví*, Praha 1942.

²⁰ TÁŽ, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915.

a *Posluchačky v kapli Betlémské*.²¹ Na počátku čtyřicátých let vznikla edice Karla Stloukala *Královný, kněžny a velké ženy české*.²² Tato edice emancipačního charakteru se zabývala v 58 portrétech ženami od středověku do 20. století. Roku 1996 byl vydán výběr z tohoto díla *Královný a kněžny české*.²³ Další českou prací je šestisvazkový soubor knih Stanislava Kostky Neumanna *Dějiny ženy*.²⁴ S. K. Neumann využíval Engelsovo dělení kultury a dělení podle ras. Ve třetím svazku, který se zabývá obdobím sledovaným v této práci, se věnoval především ženám, které se vymykaly dobovým normám, jako byly čarodějnice, řeholnice nebo nevěstky. O každodenním životě obyčejných žen se zmiňoval pouze okrajově. Otázce jakým způsobem se mohla žena v renesanci realizovat, se věnoval Josef Janáček v portrétech *Ženy české renesance*.²⁵ Zásadní prací týkající se pramenů k dějinám ženy je publikace Boženy Kopičkové *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*.²⁶ Autorka zde analyzovala různé typy pramenů vhodných ke studiu postavení středověkých žen. Na konceptu dějin každodennosti byla založena práce Mileny Lenderové *K hříchu i k modlitbě*.²⁷ Věnovala se ženám ze středostavovské společnosti v 19. století. Komplexním dílem, které postihuje dějiny žen všech stavů od středověku do konce první republiky, je *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*.²⁸

V českém historickém bádání se gender history projevila až roku 2006, kdy ze IV. pardubického bienále vzešel sborník *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do poloviny 20. století v zasetí historiografie*.²⁹ Autoři příspěvků se věnovali genderu v teoretické rovině, ženám různého stavovského postavení nebo profese a také ženám v pramenech.

²¹ TÁŽ, *Posluchačky v kapli Betlémské*, Praha 1947.

²² Karel STLOUKAL (ed.), *Královný, kněžny a velké ženy české*, Praha 1941.

²³ Zdena KAREŠOVÁ – Jaroslav ČECHURA – Jiří PRAŽÁK, *Královný a kněžny české*, Praha 1996.

²⁴ Stanislav KOSTKA NEUMANN, *Dějiny ženy* I-VI, Praha 1931-1932.

²⁵ Josef JANÁČEK, *Ženy české renesance*, Praha 1987.

²⁶ Božena KOPIČKOVÁ, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1992.

²⁷ Milena LENDEROVÁ, *K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*, Praha 1999.

²⁸ Milena LENDEROVÁ – Božena KOPIČKOVÁ – Jana BUREŠOVÁ – Eduard MAUR (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.

²⁹ K. ČADKOVÁ – M. LENDEROVÁ – J. STRÁNÍKOVÁ (edd.), *Dějiny žen*.

Zásadní význam pro výzkum gender history mají knihy Jany Ratajové a Lucie Storchové z ediční řady *Gender v českých preskriptivních diskurzech raného novověku (v literatuře o ženství, panenství, vdovství, manželství a ženském těle)*. První kniha *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*³⁰ obsahuje komentované edice českojazyčných mravokárných textů 16. a 17. století, v nichž se tematizovalo panenství a vdovství. Edice je doprovázena analytickými studiemi. V závěrečné studii *Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku* se Lucie Storchová nejprve zabývala genderovou analýzou a genderem ve starších pracích, především s odkazy na práce Heide Wunder. Následovala analýza panenství a základních generových modelů konstruuujících se v editovaných dílech.

Druhou knihou zmiňované edice je *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*.³¹ Tento svazek je věnován preskriptivním diskursům manželství v 16. a 17. století. Obsahuje edici dosud nevydaných českojazyčných textů z raného novověku. První studií je *Manželství v české literatuře raného novověku* Jany Ratajové. Zde je vykreslen rozdíl mezi dobrou a zlou ženou, který je pro problematiku vnímání manželství v raném novověku zásadní a poukazuje na dva ze šesti femininních uznávaných genderů té doby. Druhá část se věnuje vymezení pole působnosti ženy v rámci rodinného hospodářství. Studie Lucie Storchové *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století* se omezila na teoretickou úroveň rozboru dobových spisů.

Třetí edicí je *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 2. poloviny 18. století*.³² Jsou zde editovány spisy o ženství a genderových vztazích v 18. století. Analytické studie se zabývají problematikou proměn a kontinuitou konstrukce genderu v české literatuře 18. století.

³⁰ Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

³¹ TYTÉŽ, *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.

³² TYTÉŽ, *Žádná ženská člověk není. Polarizace genderů v českojazyčné literatuře 2. poloviny 18. století*, Praha 2011.

Gender history využila také Michaela Hrubá v knize *Zvonění na sv. Alžbětu*,³³ kde rekonstruovala život raně novověkých měšťanek. Dílo je postaveno na velmi široké pramenné základně. Využívá prameny právní, trestně-právní, soukromoprávní (testamenty, pozůstalostní inventáře, svatební smlouvy), pamětní knihy, městské kroniky a preskriptivní literaturu. Michaela Hrubá se věnuje problematice každodennosti měšťanek v 16. a 17. století. Zkoumá jejich právní a hospodářské postavení, materiální zabezpečení či proměnlivé pozice v rámci měšťanské rodiny. Také se věnovala jednotlivým ženským stavům a mírou svobody, kterou jim umožňovaly právní kodifikace.

Dále byla pro tuto práci využita historická demografie – konkrétně rekonstrukce rodin. Této problematice byla a stále je věnována v literatuře nemalá pozornost. Zkoumá charakter jednotlivých typů rodin, a jakým způsobem na ně působí nejrůznější vnější vlivy, ať už společenské, přírodní či jiné. Nesporný vliv na rodinu měla také modernizace. Metodu rekonstrukce rodin vypracoval francouzský demograf a historik Louis Henry. Na jejím základě lze pro vybrané vzorky staré populace zjišťovat, kolik porodů v průměru vzešlo z jednoho manželského lože, jaké byly meziporodní intervaly atd.³⁴ V českém prostředí se rekonstrukci rodin věnovaly především Eliška Čáňová³⁵ a Pavla Horská.³⁶ Zatímco Michael Mitterauer zahrnuje do pojmu „rodina“ také čeledi a podruhy,³⁷ v této práci je pro rodinu využita charakteristika Jana Horského a Markéty

³³ Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011.

³⁴ Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1997, s. 13.

³⁵ Eliška ČÁŇOVÁ, *Složení domácností v Čechách v roce 1651*, HD 16, 1992, s. 63-66; TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny*, Archivní časopis 42, 1992, s. 28-34; TÁŽ, *Studium historické rodiny*, Demografie 34, 1992, s. 131-136.

³⁶ Eliška ČÁŇOVÁ – Pavla HORSKÁ, *Existuje střeoevropský model rodiny pro předstatistické období?*, in: Blanka Filipcová (ed.), *Sňatečnost a rodina*, Praha 1992, s. 90-103; Pavla HORSKÁ, *K historickému modelu střeoevropské rodiny*, Demografie 31, 1989, s. 137-143; TÁŽ, *Rodinná skupina v Československu očima historické demografie*, HD 16, 1992, s. 57-62; TÁŽ, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*, HD 17, 1993, s. 131-152; TÁŽ, *Vliv počátků výdělečné činnosti žen na vývoj rodiny*, Český lid 70, 1983, s. 223-228.

³⁷ K tomu Michael MITTERAUER, *Historisch-anthropologische Familienforschung. Fragestellungen und Zugangsweisen*, Wien – Köln 1977; TÝŽ, *Gesindedienst und Jugendphase im europäischen Vergleich*, Geschichte und Gesellschaft 11, 1985, s. 197-204.

Seligové, kteří vylučují z rekonstrukce rodin podruhy. Podle nich tvoří podruhové samostatnou poddomácnost.³⁸

Metodou využitou v kapitole zabývající se smrtí, byly dějiny mentalit, které vznikly ve Francii díky historikům sdruženým kolem historické revue *Annales*.³⁹ Ti se začali zajímat o široké vrstvy lidí, o jejich život, myšlení, stravování a umírání. Tuto metodu obohatil Fernand Braudel teorií o dlouhodobých změnách ve společnosti během dlouhého časového období – „*longue durée*.“⁴⁰ Ve francouzské historiografii byly nastíněny dva proudy, odlišující se především ve výběru pramenů, ze kterých lze zkoumat proměny přístupu ke smrti. Představitelem prvního proudu je především Philippe Ariès, který využíval prameny, jako byly hrdinské eposy, romány, memoáry, náboženské texty, úřední dekrety a ikonografické prameny. Prameny pocházely pouze z elitních vrstev a nemohly tak postihnout vývoj celé společnosti.⁴¹ Právě výběr pramenů byl jedním z důvodů kritiky jeho díla *Dějiny smrti*.⁴² Dalším důvodem bylo, že ačkoliv se Ariès zabýval především francouzskou mentalitou, rozšířil své výsledky na celý západní svět.⁴³ Testament byl podle Arièse prostředkem jak oklamat smrt. Posmrtný život byl zajištěn odevzdáním pozemských statků.⁴⁴

Druhý proud pracoval s prameny hromadné povahy, které je možné sériově zpracovat. Navazoval na výzkumy historické demografie, které se zabývaly vysokou úmrtností před francouzskou revolucí. Demografové vycházeli ze statisticko-kvantifikační analýzy dat získaných z církevních matrik. Ty poskytly nejdůležitější údaje o křtech, sňatcích a úmrtí. Demografický přístup obohatili historikové o srovnání s kvalitativními prameny, jako byly například katechismy, pastýřské listy, modlitební knihy, kázání, liturgické texty a zprávy o pohřbech. Jako první využil těchto přístupů

³⁸ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 17-25.

³⁹ Vývoji bádání o smrti se věnují Kuno Böse, Pavel Král a Tomáš Malý. Srov. Kuno BÖSE, *Das Thema „Tod“ in der neuen französischen Geschichtschreibung: Ein Überblick*, in: P. R. Blum (Hg.), *Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert*, Wolfenbüttel 1983, s. 1-20; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004, s. 9-18; Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009, s. 19-32.

⁴⁰ K. BÖSE, *Das Thema*, s. 3.

⁴¹ P. KRÁL, *Smrt*, s. 10-11.

⁴² Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

⁴³ T. MALÝ, *Smrt*, s. 21-22.

⁴⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 12.

François Lebrun ve své práci o vnímání smrti v Anjou v 17. a 18. století.⁴⁵ Vycházel z demografických údajů o počtu obyvatel a snažil se postihnout myšlenkové přístupy lidí ke smrti na základě množství dalších pramenů včetně testamentů. Metodu zpracování testamentů dále rozpracoval Michel Vovelle. Pozornost věnoval především formulačním obrátům, které umožňovaly poznat duchovní postoje testátora a sledoval roli odkazů na zbožné účely a zádušních mší.⁴⁶ Rekonstruoval na jejich základě vztah člověka k pohřbu, zajímal se o postoj testátorů na spásu duše a popsal instituci pozemských a nebeských přímluvců na základě členství testátorů ve farních společenstvích a náboženských bratrstev.⁴⁷ Vovelle rozdělil smrt na tři badatelské roviny. V první se jedná o „smrt fyzickou,“ která je odrazem úmrtnosti a je reprezentována demografickými statistikami. Je třeba věnovat pozornost rozdílům založeným na pohlaví, věku, sociálním postavením a mezi městem a venkovem. Další rovinou byla „zkušenost se smrtí,“ která je definována jako systém gest a rituálů, které souvisejí s umíráním. Třetí rovinou je „diskurz o smrti,“ který studuje smrt tak, jak ji chápe náboženství, literatura nebo filozofie.⁴⁸

Prameny hromadné povahy využíval také Pierre Chaunu, který studoval smrt v Paříži v 16. až 18. století. Svou práci rozdělil do tří částí. V první části na základě široké škály pramenů popsal křesťanský model smrti. Ve druhé se věnoval hospodářským a sociálním poměrům v Paříži ve sledovaném období. Ve třetí části představil výsledky analýzy 10 000 pařížských testamentů, které vystavil dotazníkovému zkoumání.⁴⁹

V rakouském bádání analyzovala pomocí dotazníků Beatrix Bastl 201 testamentů šlechticů z let 1500-1761, na jejichž základě rekonstruovala testamentární praxi, vztah testátorek ke smrti, jejich myšlení a postoje a sociální síť vztahů. Dále se věnovala nejosobnějším oblastem života šlechticů, jako byla láska, těhotenství nebo

⁴⁵ François LEBRUN, *L'homme et la mort en Anjou au 17e et 18e siècles. Essai de démographie et de psychologie historique*, Paris-Den Haag 1971.

⁴⁶ P. KRÁL, *Smrt*, s. 13-14.

⁴⁷ K. BÖSE, *Das Thema*, s. 5.

⁴⁸ P. KRÁL, *Smrt*, s. 15-16.

⁴⁹ Tamtéž, s. 16.

sexualita. Zohlednila také aspekty, jako byla sociální a rodová prestiž, čest, sňatkové strategie a rodová hierarchie.⁵⁰

V českém prostředí se zájem o studium testamentů a pozůstalostních inventářů projevil již na přelomu 19. a 20. století. Ve svých pracech z nich vycházeli kulturní historikové Zikmund Winter⁵¹ a Čeněk Zíbrt,⁵² kteří s jejich pomocí popisovali městské a venkovské prostředí. Cílem bylo zachycení běžného života lidí z širších vrstev společnosti.⁵³ Jaroslav Kubák se v šedesátých letech věnoval výzkumu kšaftů českobudějovických měšťanů z druhé poloviny 16. století.⁵⁴ Na základě posledních vůlí rozebral jejich majetkové a národnostní poměry. Jarmila Hásková využila litomyšlské testamenty pro rozbor sociální struktury města a peněžní hotovosti měšťanů.⁵⁵ Studiu kšaftů a pozůstalostních inventářů se od osmdesátých let 20. století věnoval Jiří Pešek. V jedné ze svých studií věnoval pozornost rozsáhlému materiálu pražské městské provenience, a to z formálního i obsahového hlediska.⁵⁶ Zkoumal především kulturní recepci měšťanů, avšak poukazyval také na možnost studia právních a mezilidských vztahů, sociálních, hospodářských a kulturních podmínek života. Důsledně popsal inventární i testamentární praxi na základě soudobých právních kodifikací a zvyklostí. Sociální síť pražských měšťanů rekonstruoval na základě knihy kšaftů Nového Města pražského z let 1436–1494 Bohdan Zilynskyj.⁵⁷ František Šmahel rozebral na základě odkazů pražských měšťanů církevním institucím náboženskou a společenskou situaci vedoucí k pražskému povstání roku 1483 a náboženskou orientaci obyvatel.⁵⁸

⁵⁰ Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien – Köln – Weimar 2000.

⁵¹ Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909; TÝŽ, *Český průmysl a obchod v XVI. věku*, Praha 1913; TÝŽ, *Kulturní obraz českých měst I-II*, Praha 1890-1892.

⁵² Čeněk ZÍBRT, *Dějiny kroje v českých zemích do válek husitských*, Praha 1892.

⁵³ M. HRUBÁ, „Nedávej statku“, s. 30.

⁵⁴ Jaroslav KUBÁK, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině XVI. století*, JSH 34, 1965, s. 96-103.

⁵⁵ Jarmila HÁSKOVÁ, *Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století*, SNM, řada A, 36/1, 1982, s. 1-44.

⁵⁶ Jiří PEŠEK, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92.

⁵⁷ Bohdan ZILYNSKYJ, *Kolínsko a Kutnohorsko v prvních dvou knihách kšaftů Nového Města pražského (1436 - 1494)*, PMK 4, 1987, s. 89-104; TÝŽ, *Zprávy o Táboře a jeho obyvatelích v nejstarších knihách kšaftů Nového Města pražského (1436 - 1494)*, TA 1, 1987, s. 61-67.

⁵⁸ František ŠMAHEL, *Pražské povstání 1483*, PSH 19, 1986, s. 35-102.

Od devadesátých let 20. století se zájem o studium každodennosti měšťanů přesunul na jednotlivé univerzity. Mezi hlavní centra studia patří univerzita v Olomouci,⁵⁹ Praze,⁶⁰ Ústí nad Labem⁶¹ a Českých Budějovicích.⁶² Na Jihočeské univerzitě vznikaly také práce, které se zaměřily na studium života měšťanek a šlechticů.⁶³ Barbora Sládková na základě testamentů, pozůstalostních inventářů a svatebních smluv rekonstruovala rodinnou a sociální síť vztahů pražských měšťanských vdov.⁶⁴ Václav Bůžek, Hana Bůžková a Jana Stejskalová pomocí kšaftů, pozůstalostních inventářů a svatebních smluv analyzovali interiéry jihočeských předbělhorských měst a životní styl měšťanů.⁶⁵ Na studium šlechtických raně

⁵⁹ Jiřina HOLINKOVÁ, *Měšťanská kultura v předbělhorské Olomouci*, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 165-177.

⁶⁰ Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamety (1600 – 1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-125; Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, č. 2, s. 3-106.

⁶¹ M. HRUBÁ, „Nedávej statku“; Petra HOFFMANNOVÁ, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: M. Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech*, s. 107-122; M. HRUBÁ (ed.), *Města severozápadních Čech*; Vítězslava SMETANOVÁ, *Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509-1585*, in: Tamtéž, s. 123-131; Michaela ŠTAJNEROVÁ, *Testamety litoměřických měšťanů z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur*, in: Tamtéž, s. 87-106.

⁶² Jana STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 74-80; Zdena FLAŠKOVÁ, *Měšťané 17. a 18. století ve světle jejich testamentů*, České Budějovice 1996 (diplomová práce); Martina POLANSKÁ, *Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů*, České Budějovice 2004 (diplomová práce); Alena ŠTĚPKOVÁ, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549-1651*, České Budějovice 2005 (diplomová práce); Markéta MENOŠKOVÁ, *„Leže v kázni boha všemohúcího, dobrého jsa rozumu...“ K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů předbělhorské doby*, České Budějovice 2006 (diplomová práce).

⁶³ Kristina SWIDEROVÁ, *Testamety urozených žen v Čechách mezi lety 1650-1753. Gender a legitimizační strategie šlechty v testamentárním diskurzu*, České Budějovice 2008 (diplomová práce).

⁶⁴ Barbora SLÁDKOVÁ, *Pražské měšťanské vdovy na přelomu 16. a 17. století v síti rodinných a sociálních vztahů*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).

⁶⁵ Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, *Interiéry domů v jihočeských předbělhorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, JSH 59, 1990, č. 3, s. 113-125; TITÍŽ, *Měšťanské domácnosti v předbělhorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, č. 2, s. 65-79.

novověkých testamentů se zaměřil především Pavel Král.⁶⁶ Měšťanskými testamenty české provenience se zabýval Thomas Krzenck. Na jejich základě se snažil prokázat určitou emancipaci žen v pozdním středověku.⁶⁷ Roman Kolek začlenil rozbor testamentů a pozůstalostních inventářů, které podrobil diplomatické analýze do správních dějin města Kolína nad Labem.⁶⁸

Proměnami laické zbožnosti brněnských měšťanů v 17. a 18. století se zabývá Tomáš Malý.⁶⁹ Svůj výzkum založil na kvantitativní analýze posledních vůlí sepsaných brněnskými měšťany v letech 1599-1789, doplněné studiem soudobé literatury – postil, kázání, knih o dobré smrti, meditativních pojednání o smrti, souborů modliteb, tisků bratrstev a morálně-vzdělávací literatury. Původní inspirací pro jeho bádání se staly výzkumy Michella Vovella o úpadku zbožnosti v Provence 18. století. Doplnil je výzkumy Rudolfa Schlögl a Michaela Pammera. Schlögl doplnil Vovellův výzkum o precizní analýzu teologických prvků testamentu a rozšířil zkoumané období do první poloviny 19. století. Pammer se navíc zabýval aspekty nové a staré charity, rolí testamentárních svědků a poukázal na souvislost zbožných legátů se sociální pozicí, pohlavím testátorů, rodinným stavem a typem kšaftu.⁷⁰ V dalších studiích se Tomáš Malý věnoval konfesijní identitě v moravských královských městech 16. a 17. století, testamentární praxi, zbožnosti a smrti v Chrudimi a Brně.⁷¹

⁶⁶ P. KRÁL, *Smrt, TÝŽ, Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550-1650*, České Budějovice 2002, TÝŽ, *Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku*, in: Václav Bůžek - Pavel Král (edd.), *Paměť urozenosti*, Praha 2007, s. 173-187.

⁶⁷ Thomas KRZENCK, *Die Hussitenkriege und das alltägliche Leben in böhmischen Städten. Überlegungen zu einen Forschungsdesiderat*, in: Jihlava a basilejská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 166-169; TÝŽ, *Böhmische Testamente aus der Husitenzeit*, Bohemia 34, 1993, č. 1, s. 7-28; TÝŽ, *Tabor und der Alltag im hussitischen Böhmen*, HT 11, 1994, s. 29-37; TÝŽ, *Prager Frauentestamente des 15. Jahrhunderts*, DP 13, 1996, s. 69-79; TÝŽ, *Die Hussitenkriege und das alltägliche Leben in böhmischen Städten*, in: František Šmahel – Miloslav Polívka (edd.), *In memoriam Josefa Macka (1922-1991)*, Praha 1996, s. 161-174.

⁶⁸ Roman KOLEK, *Kolínské testamenty a pozůstalostní inventáře z let 1542 – 1687 (Příspěvek k studiu dědické praxe v českých raně novověkých městech)*, Praha 1998 (diplomová práce).

⁶⁹ T. MALÝ, *Smrt*.

⁷⁰ Tamtéž, s. 12-15.

⁷¹ TÝŽ, „Confessional identity“ in Moravian Royal Towns in the 16th and 17th Centuries?, in: Milena Bartlová – Michal Šroněk (edd.), *Artistic and other Media in Central Europe 1380-1620*, Praha 2007, s. 323-334; TÝŽ, *Kterak „Starochrudimští“ na smrtelném loži kšaftovali. Testamentární praxe v raněnovověké Chrudimi*, Sborník prací východočeských archivů 10, 2005, s. 13-36; TÝŽ, „Mentalita,“

V osmdesátých a devadesátých letech se začaly objevovat výzkumy založené výhradně na pozůstalostních inventářích. Jiří Pokorný studoval na jejich základě knihy a knihovny pražských měšťanů.⁷² Zdeněk Hojda využil pražské inventáře z let 1627–1740 ke studiu kulturních investic měšťanů a výtvarných děl v jejich domácnostech.⁷³ Výzkumy na základě pozůstalostních inventářů probíhaly také na univerzitě v Olomouci. Milena Kallerová popsala zařízení domácností olomouckých měšťanů.⁷⁴ Oděvům a šperkům popsaným v inventářích se věnovala Marcela Rybková.⁷⁵ Pozůstalostní inventáře využila pro výzkum vývoje renesančních a barokních prstenů Pavlína Něčková.⁷⁶ Alena Nachtmanová na základě inventářů rekonstruovala měšťanské a šlechtické šatníky.⁷⁷ Oděv chápala jako důležitý jev pro postavení společenského postavení a postoju. Pozůstalostním inventářům a jejich využití se na teoretické úrovni věnoval Jiří Pešek.⁷⁸ Během devadesátých let začalo ustupovat samostatné studium pozůstalostních inventářů, protože nebyly dostatečným pramenem pro historicko-antropologické přístupy a postavení osobnějších rovin života testátorů.

zbožnost a smrt chrudimského měšťana v raném novověku (Chrudimské kšafy ze 16.-18. století), in: Chrudimský vlastivědný sborník 7, Chrudim 2003, s. 19-56; TÝŽ, „... nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ (*Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi*), in: Chrudimský vlastivědný sborník 8, Chrudim 2004, s. 55-100; TÝŽ, *Seelenheil und Fegefeuer im Zeitalter des „langen und nahen Todes.“ Das Lesen von Messen in Brün im 17. und 18. Jahrhundert*, in: Markwart Herzog – Cecilie Hollberg (edd.), *Seelenheil und irdischer Besitz. Testamente als Quellen für den Umgang mit den „letzten Dingen“*, Konstanz 2007, s. 139-151.

⁷² Jiří POKORNÝ, *Knihy a knihovny v inventářích pražských měšťanů v 18. století*, AUC-HUCP, 28/1, 1988.

⁷³ Zdeněk HOJDA, *Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627–1740. Příspěvek k dějinám kulturní barokní Prahy I*, PSH 26, 1994, s. 38-100; TÝŽ, *Kulturní investice staroměstských měšťanů v letech 1627 – 1740. Příspěvek k dějinám kulturní barokní Prahy II*, PSH 27, 1993, s. 47-102.

⁷⁴ Milena KALLEROVÁ, *Zařízení olomouckých domácností ve světle knih pozůstalostí 16. a 17. století*, Olomouc 1982 (diplomová práce).

⁷⁵ Marcela RYBKOVÁ, *Olomoucká společnost v 16. a 17. století (Oblečení a šperky)*, Olomouc 1983 (diplomová práce).

⁷⁶ Pavlína NĚČKOVÁ, *Prsteny v pozůstalostních zápisech olomouckých měšťanů 16. a 17. století*, Ročenka SOkA v Olomouci 3/22, 1994, s. 187-194.

⁷⁷ Alena NACHTMANOVÁ, *Oděv a odívání v české společnosti na přelomu 16. a 17. století (Odívání šlechty a obyvatel měst v zrcadle vybraných inventářů pozůstalostí)*, Praha 1996 (diplomová práce).

⁷⁸ Jiří PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 30-39.

Kromě již zmiňovaných prací, jejichž autoři využívali svatební smlouvy jako doplňkový pramen k testamentům a pozůstalostním inventářům, vzniklo několik prací, pro které měly být svatební smlouvy pramenem primárním. Pavel Král analyzoval smlouvy z formálního hlediska a zaměřil se na věno a výbavu jako na symbolický poklad žen.⁷⁹ Šlechticnám a sňatkům v raném novověku věnovala pozornost Linda Tupá.⁸⁰ Studovala vzorek 35 svatebních smluv z let 1550-1650, které doplnila edičně vydanou korespondencí, svatebními pozvánkami, dotazy na barvu šatů svatebčanů, blahopřání k uzavření sňatku a testamenty.⁸¹

⁷⁹ Pavel KRÁL, *Mitgift und Aussteuer als symbolischer weiblicher Schatz im Böhmen der Frühen Neuzeit*, in: *Vom Umgang mit Schätzen*, Wien 2007, s. 289-306; TÝŽ, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser - Martin Scheutz - Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgenmonarchie (16.-18. Jahrhundert. Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004, s. 477-510.

⁸⁰ Linda TUPÁ, *Šlechticna a sňatek v raném novověku ve světle svatebních smluv*, České Budějovice 2002 (diplomová práce).

⁸¹ Tamtéž, s. 10-12.

2. Prameny

V této práci byly využity především čtyři typy pramenů, a to testamenty, svatební smlouvy, pozůstalostní inventáře a vzdání statků. Vzdání statků jsou zahrnuty v knize svatebních smluv, pozůstalostní inventáře jsou připojeny k testamentům v samostatných kartonech. Zatímco testamenty, svatební smlouvy a pozůstalostní inventáře se těší dlouhodobé badatelské pozornosti, vzdání statků jsou dosud pramenem nevyužitým.

Kromě těchto čtyř základních pramenů byl výzkum doplněn dobovými normativními prameny – právními a preskriptivními spisy a knihami o dobré smrti. Právní spisy byly zásadní pro ukotvení žen v dobových normách a ukazují možnosti, které jim byly dány právy. Ženám v zemských právních kodifikacích věnovala pozornost Anděla Kozáková.⁸² Edici městských práv Brikcího z Licka vydali Josef a Hermenegild Jirečkovi.⁸³ Zákoník Pavla Kristiána Koldína edičně zpřístupnil Josef Jireček.⁸⁴

Preskriptivní spisy byly sepsovány především duchovními. Sloužily jako naučení pro muže, kteří si vybírali své budoucí manželky, případně se částečně věnovaly tomu, jak se mají chovat ke svým manželkám. Také byly směřovány rodičům, jako naučení k správné výchově dcer. Konečně byly samozřejmě věnovány ženám samotným. Jejich cílem bylo nabádat ženy ke správnému chování, které náleželo jejich stavu. Nedostatkem tohoto typu pramenů je, že se jedná pouze o pohled mužů na ženy a nelze z nich vysledovat pohled žen samotných na problematiku jejich postavení.

Knihy o dobré smrti měly čtenářům pomoci k tomu, aby došli správné křesťanské smrti a díky tomu ke spasení své duše. Protože v Českém Krumlově žili katolíci i protestanté,⁸⁵ byly využity spisy utrakvistického kněze Mikuláše Krupěhorského z roku 1594⁸⁶ a jezuity Františka Kosterera z roku 1606.⁸⁷ Oba tisky jsou uloženy v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

⁸² Anděla KOZÁKOVÁ, *Postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.

⁸³ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva městská*, Praha 1880.

⁸⁴ Josef JIREČEK, *M. Pavla Kristiána z Koldína práva městská Království českého a Markrabství moravského*, Praha 1876.

⁸⁵ K náboženské situaci v Českém Krumlově blíže kapitola 7. Ženská zbožnost a její proměna.

⁸⁶ Mikuláš KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti. Kterak se křesťané k smrti strojiti mají a co je k takovému přihotování vzbuditi má*, Praha 1594.

⁸⁷ František KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci: 1. Smrt, 2. Soud, 3. Peklo, 4. Ráj*, Olomouc 1606.

V této kapitole bude věnována bližší pozornost pouze formální analýze testamentů, svatebních smluv, pozůstalostních inventářů a vzdání statků, které byly pro výzkum stěžejní. Normativní spisy určovaly pouze rámeček, který zahrnoval všechny ženy v Českém království, a budou analyzovány v samostatné kapitole.⁸⁸

V předkládané práci byla ponechána příjmení žen v podobě, ve kterých byla zapsána v německých pramenech bez českého přechylování. Důvodem bylo, že k ženským příjmením byla v zápisech většinou přidávána koncovka –in, proto v těchto případech nebylo české přechylování nutné.

2.1. Testamentární praxe

Podle právních kodifikací bylo podmínkou pro sepsání kšaftu především duševní zdraví a dobrá paměť. Kšaftovat nesměli blázni, pošetilí, prehliví, marnotratní, nezletilí, odsouzení na smrt.⁸⁹ Pokud měl kšaftující dobrou paměť a zdravý rozum, mohl kšaftovat i když byl nemocný nebo sešlý věkem. Němí a hluchí mohli kšaftovat v případě, že uměli psát.⁹⁰ Sepisovat poslední vůli nebylo dovoleno dcerám a synům, kteří nebyli vybytí z otcova statku. Podle Koldína získávala právo kšaftovat dívka, která se vdala před patnáctým rokem.⁹¹

Z Brikcího práv vyplývá, že kšaftovat mohli muž i žena.⁹² Vdaná žena nemohla bez svolení manžela kšaftovat o věnu, šatech, závojkách, klenotech ani jiných věcech. Vdova mohla se svým dílem zacházet, jak se jí líbilo. Žena, která se provdala a část majetku poručila svému manželovi a zemřela by bezdětná, mohla se svým majetkem převyšujícím věno svobodně kšaftovat.⁹³ Každá vdaná žena měla právo odkazovat své všední šaty.⁹⁴ Podle Koldínových práv mohli muži i ženy se svým majetkem kšaftovat úplně svobodně.⁹⁵

⁸⁸ K tomu kapitola 3. Žena v normách raného novověku.

⁸⁹ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 130, J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 313-314.

⁹⁰ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 143, J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 313-314.

⁹¹ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 143.

⁹² J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 182.

⁹³ Tamtéž, s. 246.

⁹⁴ Tamtéž, s. 328.

⁹⁵ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 150.

Právě díky právu žen na svobodné kšaftování je možné sledovat změnu jejich postavení ve společnosti, majetkové poměry nebo vztahy v rodině. Sepsáním testamentu především dovolily nahlédnout do svého myšlenkového světa. Z důvodu absence pramenů osobní povahy znamenala tato změna přínos zejména pro bádání o měšťanských vrstvách společnosti.⁹⁶

2.1.1. Českokrumlovské testamenty

Knihy testamentů a svatebních smluv byla v Českém Krumlově vedena v letech 1515-1577. Neobsahuje však žádné svatební smlouvy, pouze testamenty. Ty do ní byly pravděpodobně vkládány až po potvrzení městskou radou. Toto tvrzení dokládá to, že ve 32 kartonech⁹⁷ s posledními vůlemi byly nalezeny některé kšafy shodné s kšafy zapsanými v knize. Testamenty využívané v této práci jsou psány českým a německým jazykem. Počet ženských testamentů ve sledovaném období je 240. Z tohoto celkového počtu byly dva kšafy testátorkami nahrazeny jinými posledními pořízenými.⁹⁸ Z výzkumu českokrumlovských testamentů vyplývá, že právo kšaftovat měli měšťané, a také obyvatelé vesnic, které náležely městu.⁹⁹

Testamenty se značně lišily svou délkou. Jejich rozsah se pohyboval v rozmezí od několika řádek až po několik stránek. Vzhledem k různým formátům listů, na kterých jsou testamenty zapsány, však nelze jejich délku plně porovnat. Co se týče obsahové stránky, do konce první poloviny 16. století se jednalo převážně o stručné záznamy, které se omezovaly především na výčet dluhů a odkazy. Od druhé poloviny 16. století se v testamtech začala objevovat zamyšlení nad životem a smrtí, zmínky o duši a těle a v ojedinělých případech drobnosti z osobního života.¹⁰⁰

⁹⁶ Např. T. MALÝ, „...nechtěje tomu, aby jací soudové“, M. HRUBÁ, *Zvonění*.

⁹⁷ Kartony obsahují testamenty přibližně od roku 1517 do počátku 19. století. Přesné vymezení nelze určit, protože některé zápisy nejsou datovány. Nejstarším zápisem využitým v této práci byl kšaft manželů Sýkorových. Srov. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 221, „*Kšaft Sýkorovský*.“ Nejmladší byla poslední vůle Elisabeth Tanzlin z 1. prosince 1650. Srov. tamtéž, kart. 222, „*Testament und letzter Willen Elisabeth Tanzlin*.“

⁹⁸ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, *Knihy kšaftů 1515-1577*; Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 195-227.

⁹⁹ Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 178, „*Kšaft Mandaleny z Hořic*.“

¹⁰⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321; Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 195-227.

Testamenty mají formu listiny, ale nebyly vždy dodrženy všechny její prvky. Většina kšaftů je psána v první osobě jednotného čísla: „... *Já Kače Kuterová znamenavší obtížení života svého... Učinila jsem a mocí listu toho činím kšaft, poručení a rozkázání statku svého.*“¹⁰¹ V některých případech se však objevily také zápisy ve třetí osobě jednotného čísla: „...*Markyta bednářka, podruhně u Švellový v Parkáně, ležíc v kázni Boží, však rozumu dobrého užívaje, učinila jest kšaft o statku svém takto a poručníky toho učinila jest... Nejprve kdež ona nic dlužna není...*“¹⁰² Je možné, že v případě testamentů v první osobě se mohlo jednat o kšaft písemný a ve třetí osobě o poslední pořízení ústní. Avšak pouze v jednom případě je potvrzena ústní poslední vůle, a to v kšaftu Anežky Neusteterin, který je ovšem zaznamenán v první osobě.¹⁰³ Proto nelze toto tvrzení s jistotou potvrdit.

V knize byly zápisy uvedeny nadpisem, ve kterém bylo uvedeno jméno testátorky a v některých případech také profese, odkud pocházela nebo identifikace pomocí blízkého příbuzného „*Kšaft Barbory, sedlářovy dcery mezi branami*“¹⁰⁴ nebo „*Kšaft Dory Kuncové pekařky.*“¹⁰⁵ U samostatných kšaftů v kartonech se nachází tyto nadpisy na rubové straně posledního listu a jsou ve stejném jazyce jako samotný testament. Nadpisy u zápisů doložila také Václava Kalousová pro Rokycany, ovšem v tomto případě byly většinou psány latinsky. Obsahovaly však stejné informace o testátorovi jako nadpisy českokrumlovské.¹⁰⁶ Některé rozvětvenější nadpisy doložila Markéta Menoušková pro Kutnou Horu.¹⁰⁷

Po nadpisu se ve většině případů objevila invokace, která měla zajistit podporu ze strany Boha. Většinou byly velmi stručné: „*Ve jméno Boží, Amen*“¹⁰⁸ nebo „*Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice, Amen.*“¹⁰⁹ S rozkošatěním kšaftů se v některých případech od druhé poloviny 16. století objevily rozsáhlejší invokace: „*In Namen der heiligen und unzertheilten Dreifaltigkeit Gottes Vater, Sohns und des heiligen Gaistes, Amen.*“¹¹⁰

¹⁰¹ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 62-63.

¹⁰² Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Kšaft Markyty bednářky.*“

¹⁰³ Tamtéž, kart. 209, „*Testament oder letzten Willen Anessa Neustetterin.*“

¹⁰⁴ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 60.

¹⁰⁵ Tamtéž, fol. 104.

¹⁰⁶ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 17.

¹⁰⁷ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 45.

¹⁰⁸ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 284.

¹⁰⁹ Tamtéž, fol. 12.

¹¹⁰ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 185, „*Katharina Battorin Testament.*“

Podle většiny výzkumů není časté používání invokací výjimkou, ke stejným závěrům došla také Michaela Hrubá pro města severozápadních Čech,¹¹¹ Alena Štěpková pro Soběslav¹¹² i Markéta Menoušková pro Kutnou Horu.¹¹³ Výjimku doložila Václava Kalousová pro Rokycany, která našla invokaci pouze v 17 % zápisů.¹¹⁴

Po invokaci následovala intitulační věta, ve které se testátorka identifikovala. Mohlo být uvedeno pouze její jméno: „*Oršila Haluznová*.“¹¹⁵ Často se objevovala také profese a bydliště: „*Anna barvířka na Ostrově*.“¹¹⁶ Ačkoliv podle jiných výzkumů byla obvyklá identifikace prostřednictvím mužských rodinných příslušníků,¹¹⁷ v Českém Krumlově se testátorky identifikovaly také pomocí žen: „*Martha, Čekanové dcera*.“¹¹⁸ Ve výjimečných případech nevedly testátorky své jméno: „*Mlynářka na Vápencích*.“¹¹⁹

Na invokaci navazovala arenga často spojená s narácí, ve které testátorky uvedly důvod k sepsání poslední vůle. Důvody bývaly nemoc, stáří, nestálost světa, Boží vůle nebo morová epidemie.¹²⁰ Většinou se jednalo o ustálené formulace spojené se zamyšlením nad životem a světem: „*Poznávajíce se od všemohoucího pána Boha těžkou nemocí navštívenou býti*“¹²¹ nebo „... *znamenajíc obtížení života svého a také tohoto našeho bídného věku čas nestálý a kterak j[es]t jista smrt den ode dne k zachvácení našemu se přibližujíc, ale nejistá hodina smrti*.“¹²² Tyto formulace připomínaly pomíjivost pozemského života a směřování člověka ke smrti. Tuto motivaci obsahovala většina testamentů v Českém Krumlově i v jiných městech.¹²³ Výjimkou bylo opět město Rokycany, kde arengy nebyly tak časté a objevily se pouze v 11 případech.¹²⁴

¹¹¹ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 119-120.

¹¹² A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 18.

¹¹³ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*,“ s. 48.

¹¹⁴ V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 18.

¹¹⁵ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 293-295.

¹¹⁶ Tamtéž, fol. 323-324.

¹¹⁷ Srov. V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 19; P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 29.

¹¹⁸ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 56.

¹¹⁹ Tamtéž, fol. 264.

¹²⁰ K morům a hladomorům v českých zemích blíže Ludmila FIALOVÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996, s. 87-90.

¹²¹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 200, „*Testament a poslední vůle Margkyty Provazníkové*.“

¹²² Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, f. 12.

¹²³ Srov. M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 124-127; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 19; M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*,“ s. 48.

¹²⁴ V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 19.

Často se také testátorky rozhodly k sepsání kšaftu z důvodu zabránění zmatků mezi dědici: „*Chtíc způsobiti statek svůj mně od Boha daný a půjčený, aby tak zřízení a opatřen byl, aby po mé smrti zmatkův a nesnázi nebylo.*“¹²⁵

Podle městských práv měl každý testament obsahovat formulaci, která ujišťovala o přičetnosti, zdravém rozumu a plném vědomí testátora, jinak neměl být platný.¹²⁶ Také zde se vyskytovaly ustálené formulace: „... *ležíc v kázni Boží, však paměti dobré*“¹²⁷ nebo „... *znamenjíc nebezpečnoství života svého... s dobrým a rozvážným rozumem*“¹²⁸ nebo „... *bei hohen Alter und schwerer Leibs Kranckheit doch bei gueter Vernunfft.*“¹²⁹ Tyto formulace se však neobjevovaly ve všech českokrumlovských testamentech. Byly vynechávány v kšaftech během celého sledovaného období, přesto však k některým těmto posledním vůlím bylo připsáno vyřízení, takže byly shledány jako platné. V tomto ohledu je Český Krumlov výjimkou, protože ze všech ostatních výzkumů vyplývá, že tato formulace byla pro kšafy nezbytností.¹³⁰ Další výjimkou byly Louny, kde je však absence těchto formulací časově omezena, první formulace tohoto typu objevuje až v testamentech od roku 1555.¹³¹

Nejdůležitější a většinou zároveň nejrozsáhlejší částí kšaftu byla dispozice, kde již zůstavitelka odkazovala svůj majetek. Většinou nejprve určila poručníky. V českokrumlovských testamentech se ustanovení poručníků na konci dispozice objevovalo jen velmi zřídka, i když v jiných městech to nebylo neobvyklé.¹³² Než však přistoupila k samotným odkazům, nejprve přikročila k výčtu dluhů. Většinou testátorky dluhy podrobně rozepisovaly „*nejprv kdo mi jest co dlužen*“ a „*komu jsem já co dlužna.*“ Výjimečně se omezily na kratší sdělení: „*Nejprve dluhy, který jsou v zvláštním registře zapsaný, aby se spravily a zaplatily.*“¹³³ V některých případech testátorky

¹²⁵ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16.

¹²⁶ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 314, Josef JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 130.

¹²⁷ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 303-304.

¹²⁸ Tamtéž, fol. 311-313.

¹²⁹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Anna Tillmanin Testament.*“

¹³⁰ Srov. M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 123-124; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 19; M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 48; V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 20.

¹³¹ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 124.

¹³² V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 21.

¹³³ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Testament Anny Beneše bednáře pozůstalé manželky.*“

dlužníkům odpouštěly celé dluhy nebo jejich část a pokud byl uveden důvod, bylo to „*pro chudobu*“ nebo „*pro děti*.“ Většinou až po vypsání dluhů následoval výpis odkazů. Pokud byl ustanoven pouze jeden dědic, omezovaly se testátorky často pouze na jednoduché formulace: „... *Odkazuji všecek statek svůj, kterýž mám buď málo nebo mnoho*“ nebo „*všecken svůj statek movitý i nemovitý*.“ Obširněji byly odkazy rozepisovány v případě, že bylo více dědiců, nebo že byla ustanovena dědická posloupnost v případě úmrtí některého z dědiců.¹³⁴ Kromě toho kšaftující neopomínaly v mnoha případech odkazy církvi nebo na charitu. V poslední čtvrtině 16. století se na počátku dispozic kšaftů českokrumlovských měšťanek začaly objevovat odkazy duše do rukou Božích. Z výzkumů Markéty Menouškové pro Kutnou Horu¹³⁵ a Aleny Štěpkové pro Soběslav¹³⁶ vyplývá, že v těchto městech se odkazy duše objevovaly až po roce 1600. V Táboře objevila Markéta Polanská tyto zápisy po polovině 17. století.¹³⁷ V městech severozápadních Čech shledala Michaela Hrubá odkazy duše na přelomu 16. a 17. století.¹³⁸ Formulace pro odkazy duše do rukou Božích byly většinou jednoduché: „*Erstlich befihle ich mein arme Sel Gott dem allmechtigen in seine göttliche Händt*.“¹³⁹ Objevilo se však také několik obširnějších: „*Duši svou předně pánu Bohu všemohoucímu, přede všemi jinými pomíjitedlivými věcmi, jak jsem ji čistou a nepo-skvrněnou od jeho svaté milosti přijala, zase pánu Bohu všemohoucímu v ruce jeho svaté poručím té potěšitedlné naděje, že jí pán Bůh radost nebeskou uděliti ráčí*.“¹⁴⁰

V některých testamentech se objevila jakási forma sankce. Testátorky hrozily zmenšením dědického dílu či jeho úplným odebráním, pokud by se dědic nechoval

¹³⁴ Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 166-167: „*Odkazuji Brigidě a Maruši, dětem dcery mé, každé po 10 kopách, umřelo-li by které, aby z jednoho na druhé spadly, pakli by obě bez let dospělých umřela, jich dílové aby na mateř jejich spadly. I[te]m Januškoví a Šimankovi, dětem syna mého, odkazuji každému po 10 kopách a umřelo-li by které, aby z jednoho na druhé spadlo pak-li by obě dvě umřela bez let dospělých, jich dílové aby na Martina otce jejich spadly*.“

¹³⁵ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*“, s. 74-75.

¹³⁶ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 54-56.

¹³⁷ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 86-88.

¹³⁸ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 138-140.

¹³⁹ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 210, „*Barbara Nigrin Testament*.“

¹⁴⁰ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Kšaft Barbory Douchové*.“

podle jejich představ.¹⁴¹ Mohlo se však také jednat o určitou formu ochrany rodiny, kdy testátorka omezovala dědický díl v případě, že se dědic nechoval dobře k jinému členu rodiny.¹⁴²

V některých případech navazovala na případnou sankci koroborace, tedy oznámení o způsobu ověření listiny. V Českém Krumlově bylo nalezeno ve sledovaném období 19 koroborací. Všechny testátorky se spolehly na ověření pečeti, případně kombinovanou s podpisy svědků: „... *das sie meinen lezten Willen angehört undt zum Zeügnüs ihre eigne Handtschrifften undt gewehnliche Petshafften zu disem meinen lezten willen fürgestellt haben.*“¹⁴³ Ve všech případech se jednalo o pečeti a podpisy svědků, často členů městské rady. Také se objevily žádosti o potvrzení městskou pečeti.¹⁴⁴ Tyto žádosti potvrdila Václava Kalousová pro Rokycany, kde byly jediným způsobem ověření.¹⁴⁵ Zapůjčení pečeti manželů nebylo v Českém Krumlově potvrzeno. Z výzkumů Markéty Menouškové vyplývá, že v Kutné Hoře v letech 1590-1610 a 1520-1530 bylo nalezeno celkem 17 zmínek o přiložení vlastní, popř. cizí pečeti. Z toho ve dvou případech využily ženy pečeti svých manželů.¹⁴⁶ Michaela Hrubá ve výzkumech měst severozápadních Čech shledala, že pečeti byly vypůjčovány od věrohodných sousedů.¹⁴⁷

Po koroboraci následovala subskripce, tedy soupis svědků. Jen velmi výjimečně se v českokrumlovských kšaftech objevovali svědci na začátku testamentu po intitulaci

¹⁴¹ Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 347-349: „*Pakli by pachole nechtělo poslouchati a učiti se, aby ty peníze na služby boží a na chudé lidi obráceny byly. A jestli by Michal pachole k učení nebyl a učiti se nechtěl, tu peřinu kterou jsem je[m]u odkázala, aby jemu dána nebyla než divčeti Maruši Malotínské dceři. A též které by pachole poslouchati nechtělo a nebo děvečka a nezachovali se, aby jim nic dáno nebylo.*“

¹⁴² Např. tamtéž, fol. 104: „*Ostatek všecko což kolivěk mám i dům, to mocně odkazuji Kači sestře mé a švagru mé[m]u, všakž tímto způsobem jestliže by švagr můj pěkně nakládal a dobře byl o sestru mou. A jestliže by pak pěkně a dobře s ní nenakládal, tehdy aby vydal z statku jim odkázaného 50 kop míšeňských a páni konšelé aby to obrátili za duši mou a muže mého, pakli pěkně a dobře s ní bude, tehdy aby vydal 10 kop Řehořovým dětem a na záduší 12 kop a dceři bratra mého 6 kop.*“

¹⁴³ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 210, „*Barbara Nigrin Testament.*“

¹⁴⁴ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 299-300, „*Kšaft Kateřiny Petrpekové*“: „*Přitom prosím vzácné opatrnosti pana purkmistra a pánův, jestli by pán Bůh smrti na mně dopustiti ráčil, aby tento kšaft pečeti městskou potvrdili.*“

¹⁴⁵ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 22-23.

¹⁴⁶ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*“, s. 52.

¹⁴⁷ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 167.

a arenze. Většinou tomu tak bylo v případě, že svědci byli zároveň poručíky. Výjimečně byli naopak poručníci uváděni v subskripci zároveň se svědky.¹⁴⁸

V naprosté většině českokrumlovských testamentů byla v samotném závěru zápisu uvedena datace. Jen velmi výjimečně bylo datum v první části pořízení. Všeobecně lze říci, že datace česky psaných kšaftů byla uváděna latinsky nebo česky a bylo používáno datování podle církevních svátků: „*Actum fiii p[ost]q[uem] sancti Bartolomei Anno 1521*“¹⁴⁹ nebo „*jenž jest psán ve čtvrtek po přenesení svatého Václava léta Božího tisícího pětistého dvacátého třetího.*“¹⁵⁰ V německy psaných testamentech byly datace uváděny německy a bylo užíváno datování podle průběžných dní v měsíci, pouze výjimečně podle církevních svátků: „*Actum den 24. Aprilis des [15]86 Jahr.*“¹⁵¹ Michaela Hrubá pro města severozápadních Čech také shledala, že datace se zpravidla nacházejí na konci zápisu.¹⁵² Ke stejným závěrům došla také Markéta Menoušková pro Kutnou Horu¹⁵³ a Alena Štěpková pro Soběslav.¹⁵⁴ Pouze Václava Kalousová pro Rokycany shledala 90 % datací na začátku pořízení.¹⁵⁵ Aprekace nebyla zjištěna ani u jednoho kšaftu. Stejně závěry vyplynuly také z výzkumů jiných měst.¹⁵⁶

Jak již bylo řečeno, s ohledem na délku kšaftů nebyla vždy dodržena struktura listiny. Řazení některých částí listiny se mohlo měnit. Lze říci, že zpravidla byly mladší testamenty obsáhlejší než starší. Samozřejmě však záleželo na velikosti majetku a také počtu dědiců. Ke stejným závěrům došly ve svých výzkumech Markéta Menoušková a Michaela Hrubá.¹⁵⁷

2.1.2. Dědici

Podstatou testamentu bylo rozdělení majetku mezi dědice. Většinou dědic největší části majetku měl povinnost vyplatit zbylé dědice a splatit a vyupomínat testátorovy dluhy.

¹⁴⁸ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 104.

¹⁴⁹ Tamtéž, fol. 60.

¹⁵⁰ Tamtéž, fol. 58-60.

¹⁵¹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 198, „*Regina Frienuussin Testament.*“

¹⁵² M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 172.

¹⁵³ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 53.

¹⁵⁴ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 21.

¹⁵⁵ V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 18.

¹⁵⁶ Srov. M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 53; V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 23.

¹⁵⁷ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 54; M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 118-173.

Pokud měl obavu, že dluhy převýší hodnotu dědictví, mohl požádat městskou radu o sepsání inventáře.¹⁵⁸

Testátor mohl odkázat svůj majetek komukoliv chtěl, ale neměl opomínat své děti, pokud neměl závažný důvod k jejich vydědění. V Českém Krumlově odkázalo dětem nebo partnerovi část svého majetku 49 % testátorek. Václava Kalousová prokázala, že v Rokycanech odkazovalo v rámci nukleární rodiny 68,5 % kšaftujících.¹⁵⁹ Podle výzkumů Aleny Štěpkové odkazovalo partnerovi a dětem v Soběslavi 78 % testátorů.¹⁶⁰ V Kutné Hoře odkazovalo 75 % kšaftujících partnerovi a dětem.¹⁶¹ Je pravděpodobné, že v Českém Krumlově je procentuální zastoupení nižší, protože výzkum vychází pouze z ženských testamentů. Testátorky byly ve většině případů vdovy, proto se objevilo méně odkazů partnerům.

Koldín také ustanovil, že dědici se mohly stát děti, které by se mohly narodit až po smrti testátora.¹⁶² Takový případ našla Martina Polanská v Táboře. Prokop Sýkora kšaftoval: „*Na rovný díl spravedlivě ať se podělí manželka má s dětmi a s tím děťátkem, kterýmž těhotná jest, pomuž-li mu pán Bůh na svět a živa bude.*“¹⁶³ V Českém Krumlově byl shledán jeden případ odkazu nenarozenému dítěti.¹⁶⁴

Zatímco muži většinou sepisovali kšaft z důvodu vyřešení majetkových poměrů mezi manželkou a dětmi, ženy často odkazovaly svůj majetek dětem a příbuzným mimo nukleární rodinu. Ve většině ženských testamentů se také objevovaly odkazy lidem, u kterých nebyl vztah určen, pravděpodobně tedy sousedům a přátelům.¹⁶⁵

Koldín ve svých právech určil, že synové i dcery měli dědit bez rozdílu. Z testamentů českokrumlovských měšťanek vyplývá, že synové i dcery dědili stejnou měrou.¹⁶⁶ Ovšem pokud měla testátorka syna i dceru, většinou dědili buď rovným

¹⁵⁸ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 151.

¹⁵⁹ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 28.

¹⁶⁰ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 29.

¹⁶¹ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*,“ s. 100.

¹⁶² J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 148.

¹⁶³ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 131.

¹⁶⁴ K tomu blíže kapitola 5.2. Příbuzní mimo nukleární rodinu.

¹⁶⁵ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 176: „*Matesovi Mlynáři do Křenového 10 kop a dceři jeho duchnu, peřinu... I[te]m <plášťík Michalovým pekařovým dětem, červenou harasovou šubku Markétě Hrbovaté dívce do Novosedl>, ... I[te]m čabka sukнем pošitá německému divčeti z Frymburka a druhému českému divčeti druhý černý klok.*“

¹⁶⁶ Kvantifikaci bude věnována pozornost v kapitole 5.1. Obraz nukleární rodiny.

dílem, nebo větší část dědictví získávala dcera, ať už se to týkalo movitého nebo nemovitého majetku. Pravděpodobně to souvisí s tím, že syny měli zajistit jejich otcové.¹⁶⁷

Testátor také mohl kohokoliv vydědit, pokud k tomu měl závažný důvod.¹⁶⁸ V testamentech českokrumlovských měšťanek jsou poměrně často zmiňovány děti, kterým nebylo nic odkázáno, nebo se jednalo pouze o drobnou částku a jiné dítě zdědilo většinu majetku. V takových případech se nemuselo jednat o děti vyděděné, ale pouze o děti, které byly již ze statku vybyté, nebo především v případě synů již mohli získat značný majetek po otci. Přesto však jsou v Českém Krumlově potvrzeny dva případy vydědění manžela a dvakrát byly vyděděny děti.¹⁶⁹ Jana Ratajová našla vydědění ve 12 testamentech z celkového počtu 286.¹⁷⁰ V Kutné Hoře byl objeven pouze jeden případ vydědění.¹⁷¹ Alena Štěpková uvedla pro Soběslav pět případů z počtu 114 kšaftů.¹⁷²

2.1.3. Svědci

„Kšaftování slovou od toho, že jest svědectvie aumyslu. A má se diti před svědky, vedlé obyčeje městského, buďte ti přísežní neb nepřisežní. A takoví svědkové mají býti

¹⁶⁷ Např. tamtéž, sign. C 2 II b, kart. 200, „Anna Hagin Testament“: „... meinen zweyen Tochterlain als Eliesabetha undt Catharina Hagin nach meinem Todt gieb undt endlich vortestern ich die drei Tausent Schock meisnisch so nur ihr gnadn herr Petter von Schwamberg redlich undt aufrichtig shuldig verblieben. Item den Haus in den Lattran zwishen des Stainshneiders undt Thomas Hacklhoffers Hausern geleg sambt allen Hausradt wie den genandt oder nahmer haben mag alle Clinodien goldt undt Sielbergeeshin aidt zue Geshier, Pedt undt Leingewandt, Kleider sambt allen anden weiber undt frauen Schuck, Truho undt alles was sich im Haus befienden wirdt bey nebens auch Gartten auf den Neustatt hinder den Zeughaus welches alles nachmahls orndlich zu euntirt den billigkait nach geshezt undt unter abgedachte meine liebn zwey Tochterlein zuegleichen Theillen gethaillet worden solle. Item meine lieben clainon Sohnlain Theobaldt Hagen verschaffe ich bevohr fur dem anden gebruder die gulden Khetze so meines lieben Heren seelig Hans Hage gewesen bey nebens aus zwei gulden Drucken den schau groshen.“

¹⁶⁸ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 161-164.

¹⁶⁹ K tomu blíže kapitola 5.1.1. Obraz nukleární rodiny a 4. Sňatek a manželství

¹⁷⁰ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 105.

¹⁷¹ M. MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha“, s. 107.

¹⁷² A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 30.

*povolání a ustavičně prošení od toho, kdož chce poručenství činiti.*¹⁷³ Přítomnost svědků byla jednou z podmínek pro potvrzení platnosti testamentu.

Svědci mohli vyslechnout a následně potvrdit ústní kšaft, pomoci kšaftujícímu sepsat písemný kšaft, potvrzovali kšaft svými pečetěmi, přebírali zapečetěný testament z rukou testátora nebo vysvědčovali kšaft před městskou radou ještě předtím, než byl veřejně čten před kšaftovníky.¹⁷⁴ V případě českokrumlovských testamentů lze v některých případech tato vysvědčení nalézt na rubové straně samostatných listin.¹⁷⁵

Podle Koldínových městských práv nemohla být svědkem žena, testátorův syn, čeledě, služebnictvo, nedospělý, hluchý, němý, nesvéprávný a také osoby „*na poctivosti zmařilý*“.¹⁷⁶ Duchovní také nemohli být svědky, pokud se nejednalo „*o věci k záduší odkázané*“.¹⁷⁷ Svědky mají být nejméně dva „*lidé hodní a dobře zachovalí mužského pohlaví*“.¹⁷⁸ Důvodem bylo, že pokud jeden svědek zemřel, jak se často stávalo například při morových ranách, mohl druhý svědek kšaft vysvědčit.

Pokud testátorka chtěla, mohla požádat purkmistra, aby k ní byli vysláni někteří z přísežníků, kteří se stali svědky její poslední vůle.¹⁷⁹ Doklady o využití tohoto práva jsou doložitelné také v Českém Krumlově: „*Toto mé pořizení před osobami při panu purkmistru na žádost mou příšlymi a dole poznamenanými činím*“.¹⁸⁰ Podobné formulace se v českokrumlovských testamentech neobjevovaly příliš často. Ve většině testamentů byla v závěru podobná formulace: „*Při kterémžto kšaftu byli jsou vzácné opatrnosti Řehoř kožišník, ty časy purkmistr, Blažek sladovník, Janek soukeník, Mertl*

¹⁷³ J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 312.

¹⁷⁴ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 208.

¹⁷⁵ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Testament a poslední vůle neb[ožky] Alžbiety Tytrychové*“: „*Tento kšaft do plnosti rady skrze pány relatory pana Ondřeje Waltera, Jiřika Hrachovce a Jana Šaubu odevzdán 5. Aprilis 1621. Léta 1621 dne 22. Aprilis tento kšaft neb[ožky] paní Alžběty Dytrychové jest pořádně od pánův relatorův vysvědčen tak, že to vše, což v tomto kšaftu zapsáno stojí, její jistá a konečná vůle byla a také že při zdravým rozumu a paměti dobré byla, je přivítala a poslední vůli svou oznámila*“.

¹⁷⁶ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 143-144, J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 313.

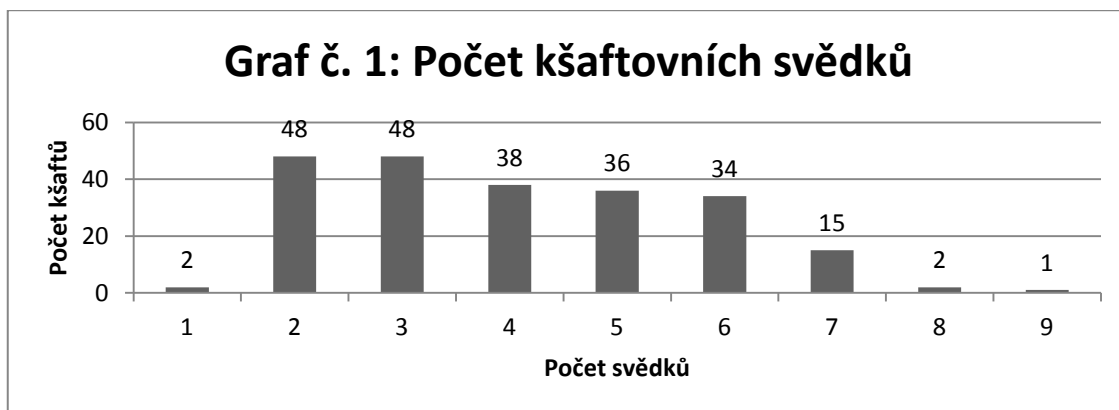
¹⁷⁷ J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 325.

¹⁷⁸ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 134.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 144.

¹⁸⁰ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 226, „*Kšaft a poslední vůle paní Alžběty Vodňanský*“.

řezník, Michal Hlozpečen, Wolfgang Houska.“¹⁸¹ Počty prokázaných svědků v českokrumlovských testamentech se pohybovaly od jednoho do dvanácti mužů. U 13 kšaftů nebylo možné počet svědků zjistit. Ve třech případech bylo svědky všech 12 radních. Ve třech případech bylo možné doložit pouze jednoho svědka. Nejčastěji však byli přítomni dva nebo tři svědci.

Z výzkumu Michaely Hrubé vyplývá, že ve městech severozápadních Čech byli přítomni nejčastěji dva svědci. V Kadani se s tímto počtem svědků spokojilo 96 % testátorů, v Lounech 75 % testátorů a v Žatci 73 % kšaftujících.¹⁸² V Kutné Hoře stejně jako v Českém Krumlově byli shledáni nejčastěji dva nebo tři svědci. Také zde nebyli svědci v některých kšaftech zmíněni, přesto byly platné.¹⁸³ V Soběslavi bylo u jedné poloviny testamentů doloženo tři a více svědků.¹⁸⁴ V Rokycanech nebyli doloženi více než čtyři svědci.¹⁸⁵

2.1.4. Poručníci

Poručníci měli dohlížet nad vykonáním poslední vůle tak, jak bylo testátorem určeno a v případě ženských testamentů měli poskytovat ochranu sirotků před napadáním kšaftu ze strany ostatních příbuzných a přátel. Kšaftující si většinou za poručníky vybíral osoby jemu blízké. U ženských posledních vůlí to mohl být nejstarší syn, hlavní dědic, přítel, členové městské rady, muži stejné profese, jako byl testátorčin manžel, ale ve výjimečných případech se také mohly objevit jako poručnice ženy. V Českém

¹⁸¹ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16.

¹⁸² M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 215.

¹⁸³ M. MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha,“ s. 39.

¹⁸⁴ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 31.

¹⁸⁵ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 32.

Krumlově využilo možnost ustanovení poručníka 31 % testátorek. Počet poručníků se pohyboval od jednoho do pěti. Právně však tento počet určen nebyl. Podobnou situaci jako v Českém Krumlově shledaly také Václava Kalousová pro Rokycany, kde se poručníci objevili v jedné třetině kšaftů,¹⁸⁶ a Michaela Hrubá pro města severozápadních Čech, kde se počet poručníků pohyboval od jedné čtvrtiny do jedné třetiny.¹⁸⁷ Ve více než jedné polovině kšaftů doložila poručníky Alena Štěpková pro Soběslav.¹⁸⁸

Pokud po testátorovi zůstaly nedospělé děti, rozlišoval Koldín tři druhy poručníků. Byli to poručníci pokrevní po meči, určení kšaftem a zvolení právem.¹⁸⁹ Poručníci měli za povinnost vedení sirotčích účtů a péči o majetek sirotků, který měli v nejlepším případě zvětšovat. Pokud byli stanoveni mocní otcovští poručníci, v podstatě zastávali roli otce, a tedy nemuseli vést sirotčí účty. Mohli být ustanoveni pouze rodiči sirotků.¹⁹⁰

Nejčastějším obratem, kterým testátorky určovaly poručníky, bylo: „*A toho mocné poručníky činím.*“¹⁹¹ Z Koldínových městských práv vyplývá, že poručníky se neměli stávat duchovní, protože „*kněžím nenáleží v statky světské se plésti.*“¹⁹² Přesto byl kovářkou Dorou Jankovou ustanoven poručníkem kněz: „*A toho činím mocné poručníky velebného otce kněze Václava, faráře zdejšího a opatrné[h]o Matěje Zámečníka a Šimka Obročníka.*“¹⁹³

2.1.5. Platnost a odpory kšaftů

Brikcí i Koldín ve svých právech uváděli, že kšaft neměl být otevírán ani čten před testátorovou smrtí a teprve smrtí kšaftujícího nabýval platnosti.¹⁹⁴ Koldín ustanovil, že

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 224.

¹⁸⁸ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět soběslavských měšťanů*, s. 31.

¹⁸⁹ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 115.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 115-116.

¹⁹¹ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 60.

¹⁹² J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 144.

¹⁹³ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 58–60.

¹⁹⁴ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 139, J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva*, s. 324.

kšaft měl být veřejně čten do čtyř týdnů od smrti testátora. Od té chvíle během šesti týdnů bylo možné kšaft napadnout. Po uplynutí této lhůty byl testament stvrzen.¹⁹⁵

Jak již bylo řečeno, snažili se testátoři sepsáním kšaftu zamezit sporům mezi dědici. Přesto však docházelo ke vzniku odporů kšaftů. Důvodem mohlo být opomenutí některého z dědiců, nespravedlivé rozdělení majetku nebo pochybnosti o vzniku testamentu. Odpůrce mohl vznést odpor v době šesti týdnů po publikování testamentu ústně před městskou radou, nebo písemně. Do dvou týdnů od podání odporu měli být obesláni ostatní dědici. Obě strany se měly sejít na radnici, kde byl odpor přečten. Napadení mohli reagovat ihned, nebo si mohli vyžádat dva týdny na rozmyšlenou. Po této době se obě strany opět sešly a došlo k vyřešení odporu. Pokud se neshodly, mohl být odpor urovnán rozsudkem městské rady. V případě, že nebyly strany spokojeny ani s tímto rozsudkem, mohly se odvolat k apelačnímu soudu.¹⁹⁶ V Českém Krumlově bylo ke zkoumaným testamentům prokázáno devět odporů.¹⁹⁷

Vznášení odporů bylo běžnou záležitostí. Michaela Hrubá prokázala, že v Žatci byla od roku 1536 vedena samostatná Kniha přípovědí a odporů kšaftů. Pro roky 1599-1640 autorka doložila 91 napadených kšaftů.¹⁹⁸ Je pravděpodobné, že odpory pro českokrumlovské kšafy byly také zapisovány samostatně. Do Knihy kšaftů nebyly tyto odpory připisovány. Důvodem může být, že se do ní zapisovaly pouze kšafy, které již byly stvrzeny.

2.1.6. Profesionální stratifikace testátorek

Svou profesi neuvedly všechny testátorky, zmínilo se o ní pouze 38 testátorek. Ovšem také toto číslo je pouze orientační, protože nelze určit, zda testátorka toto povolání sama vykonávala, nebo zda se pouze identifikovala pomocí profese svého manžela (ať už zemřelého či žijícího). Přesto lze alespoň orientačně rekonstruovat hospodářské zázemí města. Testátorky se tím, že uvedly svou profesi, přihlásily k sounáležitosti k určité sociální skupině, v některých případech přímo k některému z cechů.

¹⁹⁵ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 139.

¹⁹⁶ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 226-228.

¹⁹⁷ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C 2 II b, kart. 196, „*Kšaft Barbory Douchové*.“

¹⁹⁸ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 232-236.

Celkem se v testamentech objevilo 23 různých profesí. Nejčastěji uváděnými řemesly byly řeznice a kramářka, obě po čtyřech. Statuta řezníků byla v Českém Krumlově uznána roku 1447.¹⁹⁹ Řezníci patřili mezi nejzámožnější a nejuznávanější měšťany. Jejich jména se často objevovala v testamentech na místech svědků a také mezi konšely. Dalšími častými profesemi po třech zástupkyních byly kožešnice, kovářky a ševcové. Privilegia kožešníků byla uznána roku 1512, kovářská roku 1516, ševcovská roku 1481.²⁰⁰ Kožešníci upravovali a barvili kožešiny a podšívali jimi oděvy.²⁰¹ V 16. století patřili k váženým řemeslům, což se projevovalo i tím, že o jarmarcích mohli stát se svým zbožím přímo na radnici.²⁰² Ševci kůže napouštěli, černili, mazali a sešívali.²⁰³ Po dvou zástupkyních měly kuchařky, hrnčířky a tkadleny. Hrnčíři dostali statuta jako první v celé oblasti až roku 1538.²⁰⁴ Další řemesla měla v testamentech po jedné zástupkyni, byly to pekařka, kloboučnice, kolářka, mlynářka, zámečnice, krejčová, kotlářka, sedlářka, sladovnice, rybářka, barvířka, provaznice, soukenice, šrotýřka a trubačka. Právě například u posledních dvou jmenovaných je velice pravděpodobné, že se identifikovaly profesí svého manžela. Pekařský cech je doložen pro rok 1515, statuta sladovníků byla potvrzena v roce 1516, soukeníků 1537, krejčích 1489.²⁰⁵ Sladovníci byli měšťané vážení a také patřili k nejmovitějším. V Českém Krumlově byl obecní pivovar založen roku 1518. Soukeníci zpracovávali vlnu na sukno. Náplní práce kolářů nebylo jen zhotovování kol a koleček, ale někdy také výroba celých vozů s korbami, loukotěmi a nápravami. Bývali v každém městě, ačkoliv ne v hojném počtu.²⁰⁶ Privilegia mlynářů byla uznána roku 1521.²⁰⁷ Mlynáři nebydleli přímo ve městě. Jejich mlýny ležely při městských hradbách.²⁰⁸ Jejich činnost se neskládala jen z mletí obilí. Museli být schopní postavit náhony, jezy a mosty, aby

¹⁹⁹ Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstva a cechy v Českém Krumlově v době jagellonské*, in: Václav Bůžek (ed.), *Českokrumlovsko v době jagellonské 1470-1526*, Český Krumlov 1998, s. 62-69.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 62-63.

²⁰¹ Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906, s. 441.

²⁰² M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*“, s. 91.

²⁰³ Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 444.

²⁰⁴ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstva*, s. 62.

²⁰⁵ Tamtéž, s. 62-63.

²⁰⁶ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*“, s. 93.

²⁰⁷ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstva*, s. 63.

²⁰⁸ V Českém Krumlově se například jeden z měšťanských mlýnů nacházel v Parkáně pod Horní branou.

mohli přivádět vodu do mlýna, domů a zahrad.²⁰⁹ Sedláři povlékali a pobíjeli dřevěná sedla kůží či látkou a zhotovovali koňskou výstroj a tašky.²¹⁰ Kotláři zpracovávali měď a mohli například vyrábět kotle, pánve, formy, svícny, váhy a závaží, čepy, přezky, mísy a mnohé další.²¹¹ Šrotýři vozili a spouštěli sudy do sklepů, vozili dříví a slad k pivovarům.²¹²

Ačkoliv je téměř jisté, že ne každá z testátorek vykonávala řemeslo, pomocí kterého se identifikovala v kšaftu, alespoň lze díky tomu zjistit, v jakém sociálním prostředí se pohybovala a také orientační hospodářské zázemí samotného města. Díky vzdáním statků a svatebním smlouvám bylo možné odhalit důležitost profesní stratifikace také v případě, že se jedná o profesi manžela. Ve většině případů, kdy byla žena vdaná již podruhé, a byly uvedeny profese obou manželů, se tyto profese shodovaly. Ženy se tedy většinou vdávaly v rámci stejné skupiny, ve které se pohybovaly již za života prvního manžela.

2.2. Svatební smlouvy

Knihy svatebních smluv, která spadá do sledovaného období, byla v Českém Krumlově vedena v letech 1567-1654.²¹³ Neobsahuje pouze svatební smlouvy, ale také vzdání statků, nebo ubrmanské a jiné smlouvy. Svatební smlouvy se dochovaly také samostatně.²¹⁴ Pro tuto práci byly využity svatební smlouvy a vzdání statků. Oba tyto prameny jsou psány v německém a českém jazyce. Počet svatebních smluv ze sledovaného období je 51 a vzdání statků, ve kterých figurovaly ženy, je dochováno 131.

Svatební smlouvy byly do Knihy svatebních smluv vkládány dodatečně. To dokládají uvedená data vzniku a data zapsání do této knihy. Délkový rozsah svatebních smluv se pohybuje v rozmezí od 14 řádek po tři stránky. Na rozdíl od testamentů nebyla

²⁰⁹ Z. WINTER, *Dějiny řemesel*, s. 414-415.

²¹⁰ Tamtéž, s. 446.

²¹¹ Tamtéž, s. 483-484.

²¹² Tamtéž, s. 171.

²¹³ Nejstarší využitá svatební smlouva pochází z 22. května 1565 a nejmladší z 23. listopadu 1650. Srov. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 484; tamtéž, fol. 845-846.

²¹⁴ Nejstarší svatební smlouva byla zapsána roku 1588, nejmladší vznikla 22. ledna 1647. Srov. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 c, kart. 228.

délka závislá na době sepsání, ale spíše na velikosti majetku a na množství určených podmínek.²¹⁵

Svatební smlouvy byly psány ve třetí osobě jednotného čísla: „... *Adam Pergar pannu Apollonu přijímá do svého podílu a dočastku... proti tomu ona panna Apollona jemu Adamovi věnila...*“²¹⁶ Každý zápis v Knize svatebních smluv byl uveden nadpisem, kde byl vždy uveden ženich, v některých případech oba budoucí manželé. Žena mohla být identifikována pomocí svého otce: „*Gabryeln Hoffmandls in der Latran heyrats Abred mit der Jungkfrauen Sibilla Khilian Laspez ehelich Tochter.*“²¹⁷ Vzhledem k dodatečnému zapisování však nebylo neobvyklé pouhé jmenování vedle manžela: „*Hairats Abrede zwishen dem Jacoben Neümaister und Barbara seiner Hausfrauen.*“²¹⁸ V případě samostatných svatebních smluv byly nadpisy vynechávány.

Po nadpisu následovala ve většině případů datace sepsání svatební smlouvy. Datace byla uváděna průběžnými dny v měsíci nebo podle církevních svátků. Na konci osmdesátých let 16. století začaly v některých případech na nadpisy navazovat invokace. V samostatných svatebních smlouvách stávaly invokace také na prvním místě před datací. Stejně jako v testamentech měly invokace většinou jednoduchou ustálenou formu: „*Im Namen der heiligen Dreifaltigkeit, Amen.*“²¹⁹ Objevily se však také rozvětvenější formulace: „*In Namen der heiligen und unzertheilten Dreifaltigkeit Gott des Vaters, des Sohns und des heiligen Gaistes, Amen.*“²²⁰

Po dataci, případně invokaci, následovala identifikace snoubenců. V případě svobodných žen byl uváděn také otec nebo poručník, který ženu zastupoval při ujednávání podmínek sňatku.²²¹ Jeho přítomnost při jednáních potvrzovala jeho vliv na výběr budoucího partnera dcery. V případě, že nebyla respektována vůle rodičů a došlo k tajnému sňatku, hrozilo dětem vydědění.²²² Pokud se ženy identifikovaly pomocí jiné

²¹⁵ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 498; tamtéž, fol. 528-530.

²¹⁶ Tamtéž, fol. 481.

²¹⁷ Tamtéž, fol. 493.

²¹⁸ Tamtéž, fol. 498.

²¹⁹ Tamtéž, fol. 526.

²²⁰ Tamtéž, fol. 520.

²²¹ Např. tamtéž, fol. 607: „... *Staly se dobrovolný přátelský smlouvy svatební mezi slovným panem Janem Gunšteterem z Guštatu o poctivou pannu Annu Gunšteterovou, dcerou jeho vlastní, z jedné a slovným panem Ambrožem Štrupem strany druhé.*“

²²² K tomu L. TUPÁ, *Šlechtična*, s. 27, Jan KAPRAS, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908, s. 16-18, J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 101.

osoby, většinou to byl otec nebo první manžel: „*Mertl Zillpölz Weisgarber in der Vishergassen unnd Barbarn sein Hausfrau weiland Hanns Hardingers Weisgarbers gewesste Hausfrau.*“²²³

Před identifikací nebo bezprostředně po ní mohly být sepsány důvody k uzavření svatební smlouvy. Uvedeny byly například důvody náboženské a biologické: „*Ke cti a chvále pánu Bohu a pro rozmnožení lidského pokolení staly se dobrovolný přátelský smlouvy svatební.*“²²⁴ Následovat mohlo ustanovení podmínek, za kterých smlouva nabývala platnosti. Takovou podmínkou byl ve dvou případech první manželský pohlavní styk: „... *Zu einem Gemahl bis an des Pristers Handt versprochen, entgegen nimbt er dieselbige nach Volbringung des ersten cristlichen Beyshlaffe für eine volkhomenliche Wirtin.*“²²⁵

V další části již strany přistoupily k samotným majetkovým záležitostem. Byla určena výše věna a obvěnění, případně pokud byl odevzdáván celý majetek, objevovaly se výminky.²²⁶ Nejprve byla zapisována výše obvěnění, které měl zaplatit manžel. Podle Brikcího měl také povinnost první zaplatit domluvenou částku.²²⁷ Manžel byl povinen obvěnit svou manželku částkou jeden a půl krát větší, než bylo její věno. Pokud si vdovec bral pannu, výše obvěnění byla trojnásobkem věna.²²⁸ V praxi však tato pravidla nebyla vždy dodržována. V Českém Krumlově byla poměrně často výše věna a obvěnění shodná. Teprve po obvěnění byla zapsána výše věna. Pokud byl odevzdáván celý majetek, byly určovány výše výminek a také dědici, kterým má být vymíněný majetek předán v případě úmrtí vymínějícího.²²⁹

²²³ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 485.

²²⁴ Tamtéž, fol. 607.

²²⁵ Tamtéž, fol. 510.

²²⁶ Např. tamtéž, fol. 485: „*Entgeg aber die Barbara nimbt ime Merten Zillpolz iren Hauswiert in all ir Guet für ainen vollmachtig Wiert ahn unnd nimbt ir aus Jar unnd Tag aus ir Khüchgwandt daneb auch 100 Shock m[eisnisch] bevor mit demselb ires gefallen zu thun unnd zulassen ohne ires Hauswierts ainicherlai Irung unnd Hinderung.*“

²²⁷ J. JIREČEK - H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 120.

²²⁸ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 102-103.

²²⁹ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 485.

Následně mohly být sepsány dodatky, které se týkaly jiných než majetkových záležitostí. Většinou se týkaly konfesijních otázek. V Českém Krumlově je však doložen pouze jedna smlouva, ve které byl obsažen tento dodatek.²³⁰

Platnost smlouvy potvrzovali přizvaní svědkové, kteří byli vyjmenováni v závěru smlouvy. V Českém Krumlově se počet svědků pohyboval v rozmezí od dvou do 14 osob. Svědci byli jmenováni dvěma způsoby. Prvním způsobem byl pouhý soupis bez určení, zda se jedná o svědky ze strany ženicha nebo nevěsty. Druhým způsobem bylo rozdělení svědků na ženichovy a nevěstiny. Svědky pravděpodobně bývali sousedi a přátelé nebo významní měšťané. Ačkoliv městská práva určovala, že ženy nemají být přijímány jako svědci, objevily se v soupisech svědků ve třech českokrumlovských svatebních smlouvách jako svědci matky nevěst. V šesti případech se objevila pouze zmínka, že při zápisu svatební smlouvy do Knihy svatebních smluv byla přítomna celá městská rada, tedy 12 mužů. Ve 12 případech nebylo možné počet svědků určit, protože o nich ve svatebních smlouvách nebyla žádná zmínka.²³¹

V případech, kdy byla svatební smlouva dodatečně zapisována do Knihy svatebních smluv, mohlo být v samotném závěru zápisu uvedeno datum, kdy byl tento přepis do knihy zanesen.²³²

2.3. Vzdání statků

Jak již bylo řečeno, v Knize svatebních smluv se nachází 131 zápisů vzdání statků, ve kterých figurovaly ženy. Ve 126 případech se jednalo o odevzdání majetku mezi manžely. Dvě ženy odevzdávaly svůj majetek zeťům, jedna dceři, jedna synovi a jedna mimo rodinu, a tímto způsobem splácela své dluhy. Také vzdání statků byla pravděpodobně ve většině případů zapisována do knihy dodatečně.²³³

²³⁰ Tamtéž, fol. 634-635: „*V náboženství pak jsa sobě rozdílňý z vobou stran mezi sebou se usnesli, poněvadž víra dar Boží jest, jeden druhého nemá nutiti, nýbrž při dobré vůli zanechati.*“

²³¹ Např. tamtéž, fol. 485.

²³² Např. tamtéž, fol. 493.

²³³ Nejstarší zápis vzdání statků pochází z 22. října 1568 a nejmladší z 11. dubna 1650. Srov. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 478; tamtéž, fol. 843-844.

Délkový rozsah zápisů se pohyboval v rozmezí od osmi řádků po tři stránky. Většina vzdání statků byla zapsána ve třetí osobě,²³⁴ pouze výjimečně se objevily zápisy v první osobě jednotného čísla.²³⁵ Objevovalo se několik typů nadpisů. Prvním typem bylo jmenování osoby, která odevzdávala majetek i osoby, které byl odevzdáván: „*Helena Aleshin Übergab irem Hauswiert Georg Alesh.*“²³⁶ Pokud bylo odevzdávání statků vzájemné, bývali v nadpisu také jmenováni oba aktéři. Dalším typem, který se však nevyskytoval příliš často, bylo jmenování pouze jednoho z aktérů, ať už majetek odevzdával nebo přijímal. V případě odevzdávání nemovitého majetku mohl být v nadpisu uveden: „*Pana Jana Feilingera domovní odevzdání Voršile manželce jeho.*“²³⁷ Ženy byly jmenovány křestním jménem a příjmením, v některých případech místem bydliště nebo profesí manžela. Také byly identifikovány pomocí současného nebo zemřelého manžela, případně otce.²³⁸

Na začátku vzdání statků bylo uvedeno datum zapsání. Všechny německy psané zápisy byly datovány průběžnými dny v měsíci. České zápisy byly většinou datovány pomocí církevních svátků, pouze ve třech případech se objevilo datování průběžnými dny v měsíci. Po dataci následovala identifikace aktérů. Před identifikací nebo bezprostředně po ní bylo uvedeno, zda se ti, kteří odevzdávali svůj majetek, dostavili osobně na radnici, nebo se tak z nějakého důvodu nemohlo stát.²³⁹ Dále mohly být uvedeny důvody, proč bylo přistoupeno k odevzdání majetku. Nejčastějšími důvody

²³⁴ Např. tamtéž, fol. 501: „*Léta páně tisícího pětistého sedumdesátého devátého Apollona Dermogová sama osobně na rathauze stojíc se přiznala, že stateček svůj všecken a všelijaký, kterýž nyní má i potomně ještě míti bude, s dobrým svým rozmyslem mocně odevzdává Jiříkovi Rozd'alovskému, manželu svému.*“

²³⁵ Např. tamtéž, fol. 671-672: „*Já Vilím Glocz, měštěnin města Krumlova Českého oznamuji a k tomu se přiznávám, že jsme se spolu s Mandalenou Gloczovou manželkou mou milou společně snesli, abychom sobě statky naše což jich nám Pán Bůh z požehnání svého Božského naděliti ráčil žádali a to proto, poněvadž v tomto světě lidé již velmi zchytralí jsou, aby po naší smrti potom žádného soudu a nesnázi se obávati nebylo.*“

²³⁶ Tamtéž, fol. 486.

²³⁷ Tamtéž, fol. 507.

²³⁸ Např. tamtéž, fol. 494: „*Barbara weiland Georg Glätzls Ledrers gewesst alljez aber Urban Schwanku Ledrers Hausfrau.*“

²³⁹ Např. tamtéž, fol. 523: „*Ambrož křejčí jinak Četl v Horní ulici ležíc v nemoci nemohší se sám osobně na Rathauz dostaviti, doprosil jest se moudrých a opatrných pánů Filipa Nuse, toho času purgkmistra, Tomáše Nuse, Vavřince Liffle osob radních, Pangráce Tanzera a Jaroše Stainera obou poručníkův svých.*“

byly stáří, nemoc a zabránění neshodám mezi dědici,²⁴⁰ nebo těmi, kteří by chtěli právoplatným dědicům uškodit.²⁴¹ Objevily se však také důvody jako obavy z moru a časté podnikání dlouhých cest.

Následovala nejdůležitější část zápisu, která obsahovala výši vzdávaného majetku a případné výminky a podmínky. Odevzdáván mohl být movitý i nemovitý majetek. V 82 případech bylo vzdání statků mezi manžely vzájemné, ve 37 případech odevzdávala manželka majetek manželovi a pouze ve čtyřech případech odevzdával majetek manžel manželce. Pokud byly ustanoveny výminky, často bylo určeno, komu měly být předány. Většinou se měly stát dědici děti z předchozích manželství. Muži často ustanovovaly, že manželky se mají s dětmi dělit o majetek rovným dílem. Od druhé čtvrtiny 17. století se začala ve vzájemných vzdáních objevovat ustálená formulace: *„Že on AB z své dobré vůle a z lásky manželské CD manželce svý... dává a zapisuje... Naproti tomu CD manželka jeho poznávše takovou lásku od AB, manžela svého nejmilejšího, že ten statek, což jí tak z lásky manželské z upřímného srdce zadal, zase všecek dává.“*²⁴²

V samém závěru vzdání statků byl uveden purkmistr, který v době zápisu držel tento úřad a velmi výjimečně také datum zápisu do Knihy svatebních smluv.²⁴³

2.4. Pozůstalostní inventáře

Z období let 1500-1650 se dochovalo osm ženských pozůstalostních inventářů, psaných v českém a německém jazyce.²⁴⁴ Pozůstalostní inventář je soupis majetku po zemřelém, který v zájmu města, vdovy, sirotek nebo věřitelů provedla komise vyslaná městskou

²⁴⁰ Např. tamtéž, fol. 669-670: *„... jsou se mezi sebou společně dobrovolně snesli, aby sobě statky svý což jim Pán Bůh z požehnání svého Božského naděliti ráčil žádali, a to proto poněvadž na tomto světě lidé již velmi zchytrali jsou, aby po jich smrti potom žádného soudu a nesnázi se obávati zapotřebí nebylo.“*

²⁴¹ Např. tamtéž, fol. 780-782: *„... vyšetřujíc pilně a vysoce mnoho a rozličně po smrti manželův se zbíhajících odpory, nezpůsoby a obtížnosti mezi krevními a příbuznými přáteli i jinými k těmž nepřislušejícími manželův i dítkám škodícími pro zachování lásky a svornosti manželské tak pro uvarování na potom jakožkoliv nedorozumění.“*

²⁴² Např. tamtéž, fol. 669-670.

²⁴³ Např. tamtéž, fol. 476.

²⁴⁴ Nejstarší byl sepsán 28. dubna 1564 a nejmladší 17. září 1630. Srov. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 223, *„Inventari bei den Magdalena Teufflin“*; tamtéž, kart. 219, *„Inventar der Verlassenschaft Ursula Schwablin.“*

radou.²⁴⁵ Jak již bylo řečeno, inventarizoval se majetek, který vzbuzoval u dědiců nebo poručníků pochybnosti, zda je jeho výše dostatečná pro vyřízení kšaftu a splacení dluhů. Dalším důvodem mohlo být určení poručenské správy nad sirotčím majetkem. Inventarizaci prováděli dva členové městské rady a přísězný písař, přítomen mohl být také rychtář.²⁴⁶

Podle výzkumů Václava Bůžka, Hany Bůžkové a Jany Stejskalové byly inventáře v jihočeských předbělohorských městech nadepsány jménem zemřelého, ojediněle jeho profesí a datem pořízení. Českokrumlovské inventáře blíže popisovaly a lokalizovaly bydliště měšťana, v některých případech včetně jmen a profesí sousedů a členů inventarizační komise. V samotných inventářích se obvykle po úvodních formulacích objevoval soupis nemovitostí, poté byl sepsán majetek movitý. Inventarizace probíhala dvěma způsoby. Inventarizační komise mohla postupovat po místnostech a zapisovat majetek tak, jak jej nacházela. Druhým způsobem bylo zapisování do skupin předmětů funkčně spolu souvisejících. Po inventarizaci obytných prostor následoval soupis předmětů v dílně, v krámě, ve dvoře, ve sklepě, výčet hospodářského náradí a dobytka. Většinou v závěru inventáře byl připojen výčet dluhů, pohledávek a finančních odkazů. Zvláště cenné předměty bývaly stručně popsány, byl připojen údaj o hmotnosti a ceně.²⁴⁷

Podle výzkumu inventářů využitých v předkládané práci byly nadepsány jménem zemřelého a datem pořízení. V některých případech byla také uvedena jména těch, kteří inventář sepisovali a jména svědků.²⁴⁸ Po úvodní části většinou následoval soupis a odhadovaná hodnota nemovitého majetku.²⁴⁹ Ve studovaných inventářích to byly například domy, louky, pole, dvory a stáje. Poté byl sepsán movitý majetek a zvířata. Inventarizace byla prováděna oběma způsoby – podle místností i funkce předmětů. Inventarizován byl také majetek v dílně, v krámě, ve dvoře a ve stodole.²⁵⁰

²⁴⁵ J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 31.

²⁴⁶ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 68.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 68-69.

²⁴⁸ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Inventář svrškův Mariany Tošanský*.“

²⁴⁹ Např. tamtéž, „*Inventář a šacunk pozůstalého statku po nebožce Žofii Veselové*.“

²⁵⁰ Např. tamtéž, „*Inventari bei der Magdalena Teufflin*.“

V Českém Krumlově mohl výčet majetku mimo obytné prostory předcházet soupisu předmětů v domě.²⁵¹

V samotném závěru inventárního zápisu byly zapsány dluhy, které bylo třeba z majetku zaplatit a někdy také ty, které již byly splaceny. Dluhy, které byly vyrovnány, byly v některých případech také zapsány na počátku pozůstalostního inventáře. Majetek, kterým byly dluhy uhrazeny, mohl být podrobně rozepsán, nebo bylo pouze zmíněno, o jaký druh majetku se jednalo.²⁵²

Z výzkumů pro jihočeská města vyplývá, že inventarizace po jednotlivých částech domu začala převažovat na konci 16. století (v Českém Krumlově po roce 1580). Po jazykové stránce byla více než jedna třetina inventářů v Českém Krumlově psána česky stejně jako v Soběslavi. V Českých Budějovicích bylo psáno 92,7 % inventářů německy. Inventární praxi se vymykala oproti jmenovaným městům praxe v Prachaticích. Na žádném ze studovaných inventářů nebyl patrný ustálený řád inventarizace majetku podle jednotlivých místností ani podle tematických skupin.²⁵³

²⁵¹ Např. tamtéž.

²⁵² Např. tamtéž, „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Veselové*“: „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Žofii Tlukové krom peněz, stříbra a zlata, tak jakž od jejich milostí obce města Krumlova to na dluh jeho milosti pánu odevzdáno jest.*“

²⁵³ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 69.

3. Žena v normách raného novověku

Tato část předkládané práce je založena na studiu preskriptivních spisů²⁵⁴ a právních normách raného novověku.²⁵⁵ Tento výzkum nebyl pro předkládanou práci stěžejní, avšak normativní spisy určovaly rámec vymezující možnosti působnosti a pohled soudobé společnosti, které byly platné pro ženy na celém území Království českého. Nejprve budou analyzována práva žen bez rozdílu stavů a pohled na ně ze strany moralistů. Následně tak bude učiněno také pro panny, manželky a vdovy.

Ve středověku byly ženy v právních úkonech zcela podřízeny svému muži. Jejich podřízenost vycházela především z Bible a učení církevních otců, kteří ctili pouze panny. Svatý Pavel napsal, že hlavou všech lidí je Kristus, hlavou ženy muž. Žena je odleskem mužovy slávy a v církvi má mlčet. Církevní otcové byli k světským ženám velmi nesmlouvaví. Svatý Ambrož byl toho názoru, že Bůh stvořil ženu především k rození potomků. Žena je pro muže dobrou oporou, ale nižšího řádu, protože strhla muže ke hříchu. Také řekl: „*Věřím, že v ženě má počátek zlo a skrze ni počala lež.*” Svatý Augustin došel k závěru, že podřízení ženy je v řádu věcí, protože muž je řízen božskou moudrostí, ona pak mužem. Podle něj: „*Manžela jako pána nedala ženě příroda, ale vina.*” Stejně tak poukazuje na jejich povahové nedostatky: „*Žena je živočich, který nemá ani pevnost, ani stálost.*” Dalším významným antifeministou byl svatý Jeroným, podle něhož byla žena trpčí než smrt a stala se pastí, do níž se nechá hříšník chytit. Žena je počátkem všeho zla, skrze které přišla na svět smrt. Panictví má podle něj přednost před jakýmkoli manželstvím. Byl přesvědčen, že manželství je hříchem o stupeň lehčím než smilstvo.²⁵⁶

V raném novověku se měnily právní poměry, docházelo ke kodifikaci zemských i městských práv, a ženy tak získaly v právech větší možnosti. Jaká práva a svobody měly ženy v Čechách lze vyčíst z právních pramenů. Moralistní spisy přibližují pohled soudobé společnosti na ženy a jejich ctnosti a neřesti. V tomto případě je soudobou

²⁵⁴ J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ, *Nádoby*; TYTÉŽ, *Žena*.

²⁵⁵ Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha 1882; Hermenegild JIREČEK (ed.), *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888; J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikiého z Licka práva*; J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*.

²⁵⁶ Božena KOPIČKOVÁ, *Žena evropského středověku v zajetí své doby. (Několik úvah s důrazem na českomoravské prostředí)*, in: M. Lenderová (ed.), *Eva*, s. 14-15.

společností myšlena především mužská společnost, protože autory preskriptivních spisů byli muži.

V Čechách bylo nejprve kodifikováno právo zemské v podobě Vladislavského zřízení zemského z roku 1500,²⁵⁷ doplněné roku 1530, další roku 1549 a roku 1564 a jeho doplňky. Autorem Vladislavského zřízení zemského byl Albrecht Rendl z Oušavy. Spočívalo v oslabení královských měst a omezení královské moci ve prospěch šlechty. V roce 1549 byl zákoník zásadně přepracován. Cílem bylo posílení instituce panovníka, nedotknutelnost jeho práv a oslabení pozice stavů.²⁵⁸ Na Moravě vyšlo roku 1539 Znojenské zřízení, další roku 1545 a roku 1604.²⁵⁹ Obnovené zřízení zemské bylo vydáno v roce 1627 pro Čechy a o rok později pro Moravu.²⁶⁰

Od přelomu 15. a 16. století lze sledovat snahy o sjednocení městského práva. První pokus o sestavení městského zákoníku učinil písař komorního soudu M. Brikcí z Licka.²⁶¹ Jeho městská práva byla vydána roku 1536, nikdy však nebyla úplně kodifikována. M. Brikcí z Licka v předmluvě píše, že se jedná o práva Starého Města pražského, ale ve skutečnosti se jedná o sbírku konšelských nálezů z Brna ze 14. století.²⁶² O reálném užívání zákoníku svědčí nejen doklady o časté existenci v pražských měšťanských knihovnách, ale především odkazy na jednotlivé články.²⁶³ Brikcí věnuje ve svých právech měšťankám jednu samostatnou kapitolu, ale rovněž v dalších kapitolách lze nalézt odkazy na jejich aktivní či pasivní možnosti působení v právech.

²⁵⁷ K tomu Karel MALÝ – Jaroslav PÁNEK – Dalibor JANIŠ, *Vladislavské zřízení zemské a počátky ústavního zřízení v českých zemích (1500-1619)*, Praha 2001; Petr KREUZ – Ivan MARTINOVSKÝ (edd.), *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny. (Svatováclavská smlouva a nařízení o ručnicích)*, Praha 2007; František PALACKÝ, *Archiv český V*, Praha 1862; J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, Praha 1882.

²⁵⁸ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. III-VIII.

²⁵⁹ Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005, s. 97.

²⁶⁰ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*; TÝŽ, *Obnovené zřízení zemské dědičného markrabství moravského*, Brno 1890.

²⁶¹ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 109.

²⁶² J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. XXV.

²⁶³ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 110.

Roku 1579 byl vytištěn a císařem uznán Koldínův zákoník a od roku 1580 byl závazně dodržován Apelačním soudem.²⁶⁴ Litoměřičtí v čele měst, která do té doby užívala magdeburské právo, zákoník odmítli přijmout a nuceně jej uznali až na sněmu roku 1610. Na Moravě začala Koldínova práva závazně platit až roku 1697.²⁶⁵ Za autora městských práv je považován kancléř Starého Města pražského M. Pavel Kristián z Koldína, ačkoliv jeho skutečný podíl na díle není zřejmý.²⁶⁶

Dalším pramenem využitým v této části práce je raně novověká preskriptivní literatura, která odlišovala stav panenský, manželský a vdovský. Největší pozornost byla věnována panenskému stavu a odlišovala panenství duchovní a tělesné. Autory těchto spisů byli církevní i laičtí vzdělanci a konstruovali v nich role, které byly pohlavím přisuzovány. Tyto role souvisely s etapami životního cyklu a spolu s jejich změnou se proměňoval také sociální status žen.²⁶⁷ Model tří stavů nebyl chápán jako fáze lidského života, ale jako nerovné morální normy, v nichž se různým způsobem naplňuje ideál sexuální zdrženlivosti.

Preskriptivní spisy ze 16. a 17. století mají celou řadu shod se spisy německými, dalo by se tedy hovořit o diskursu západního křesťanství. Spisy souvisejí s legitimizačními strategiemi, které odkazují na požadované chování a jednání panen, manželek a vdov. Předlohy pro určené chování lze nalézt v Bibli a v učení církevních otců a mají tedy Božský původ, proto odpor vůči normám je zároveň odporem proti božímu řádu. Od Boha také byly dány přirozené dispozice, na kterých jsou založena genderová schémata a vztahy mezi genderovými rolemi. Ženy jsou přirozeně slabé, což je předurčuje k podřízenému postavení. Zatímco v dřívějších dobách bylo nejvyšším stavem panenství, protože jako jediné bylo přímou cestou k Bohu, během 16. století se nejdůležitějším stádiem života žen stalo manželství.²⁶⁸

Nejprve však bylo třeba zasadit ženy bez rozdílu stavu do právního rámce. V českých zemských právech si byli muži i ženy v mnohých právech rovni. Nedospělá dcera i nedospělý syn podléhali moci otce, v případě sirotků poručníkům. Tato

²⁶⁴ Dokladem užívání Koldínova zákoníku v Českém Krumlově je odpor ke kšaftu Lukše Mulačka z let 1587-1588 s přesnými odkazy na jednotlivé články a citacemi SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, kart. 208, „*Luksi Mulatschko Testament.*“

²⁶⁵ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. VIII-XI.

²⁶⁶ Tamtéž, s. VI-VII.

²⁶⁷ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 195.

²⁶⁸ J. RATAJOVÁ – L. STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby; TYTÉŽ, Žena*.

skutečnost souvisela s existencí rodinného nedílu a z něho vyplývající hospodářské podřízenosti všech členů nedílu bez rozdílu pohlaví k hlavě rodiny. Příčina poručenství mohla odpadnout tak, že se svobodná dcera oddělila od otce nebo bratra, nebo úmrtím manžela. Pak se žena stávala nezávislou a samostatnou. Tato rovnoprávnost se projevila také právem žen stát se poručnicemi.²⁶⁹ Těmi se však ze zákona stávaly, pouze pokud nebyli žádní mužští potomci. Matka měla v poručnictví přednost před svými zletilými dcerami pouze v případě, prohlásila-li, že se nechce znovu vdát.²⁷⁰ Na Moravě se ženy poručnicemi ze zákona stávat nemohly. Od Vladislavského zřízení zemského mohly být zletilé sestry poručnicemi nezletilých sourozenců výhradně, byly-li to pouze dívky.²⁷¹ Poručenství matky i sestry zanikalo jejím provdáním. Zřízení z roku 1549 povoluje muži přijmout svou ženu za spoluporučnici, ale nebyla odpovědná z určení svým věnem.²⁷² Obnovené zřízení zemské toto ustanovení změnilo, a to tak, že muž mohl svou ženu přijmout jako spoluporučnici, ale muselo se tak stát zápisem v deskách zemských před menšími úředníky. Pokud se po smrti svého manžela poručenství vzdala, neručila svým věnem. Ručila jím však tehdy, pokud se po smrti svého muže uvázala v poručenství.²⁷³

Základem majetkových poměrů byl v českém právu rodinný nedíl. V čele nedílu stál otec, který disponoval veškerým majetkem a zastupoval nedíl na soudě. Ve velmi výjimečných případech mohla stát v čele nedílu i žena, pokud se neobjevil žádný mužský příbuzný. Na rozdíl od syna mohla být dcera oddělena od nedílu proti své vůli. Právo oddělit sestru měli bratři pouze tehdy, byla-li zletilá. Neoddělená dcera, která se neprovdala, nebo nevstoupila do kláštera, měla nárok na doživotní zaopatření. Nedospělá sestra musela žít u nejstaršího bratra nebo u toho, kdo jí dal na zaopatření. Dospělá sestra mohla zůstat u některého z bratrů a ostatní bratři byli povinni přispívat na její zaopatření.²⁷⁴ Také ženy žijící v nedílu mohly mít soukromý majetek, který

²⁶⁹ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 3-4.

²⁷⁰ H. JIREČEK, *Obnovené právo*, s. 398.

²⁷¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 219-222, H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 402.

²⁷² J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 379.

²⁷³ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 6-11.

²⁷⁴ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 230-231.

dostaly darem nebo dědictvím a volně jím disponovaly.²⁷⁵ Jako testamentární svědky připouští ženy až Obnovené zřízení zemské.²⁷⁶

Podle Brikcího žena, i kdyby byla rozvázná a výmluvná, nesměla řečnit před soudem.²⁷⁷ Žena měla být vyloučena ze svědectví, protože „*jest neustavičná a myslí vrtké*“.²⁷⁸ Také nemohly svědčit, pokud se jednalo o žalobu z krádeže. Okradený měl být tajně vyslechnut a obžalovaný měl být vyšetřován kvůli jeho pověsti.²⁷⁹ Další omezení pro ženy spočívalo v tom, že nesměly zastávat žádné úřady.²⁸⁰ Koldín byl k ženám shovívavější. Žena neměla být svědkyní, „*protože jest myslí vrtkavé*“.²⁸¹ Avšak svědectví poctivých žen a panen mělo být dostačující a tedy bylo přijímáno, kromě svědectví v kšaftech.²⁸¹ Ženy neměly být přijímány za ručitelky, pokud samy nechtěly.²⁸²

Stejně jako zemská práva, dbala i městská práva Brikcího na ochranu žen před násilníky. Byla-li žena znásilněna na poli, stačil jí k žalobě jeden svědek, při znásilnění ve městě potřebovala svědky dva. Tito svědci měli dosvědčit, že při znásilnění křičela. Pokud svědky neměla a měla na sobě znaky násilí, jako krev nebo roztrhané šaty, mohl se obžalovaný očistit dvěma svědky. Kdyby na sobě neměla ani stopy po násilí, mohl se obžalovaný očistit dvěma prsty na kříži. Byl-li však násilník usvědčen, měl být sťat.²⁸³ Jedinou výjimkou byly případy, kdy napadená před soudem dobrovolně přistoupila k násilníkovi. V takovém případě mu byla dána za manželku.²⁸⁴

Podle Koldína měl být za cizoložství uložen trest smrti. Smilstvo bylo trestáno vymrskáním z města. Pokud však byla žena znásilněna nebo vězněna, měl být násilník sťat nebo vpleten do kola, byl-li z marginalizovaných osob. Stejný trest čekal ty, kteří takovému činu napomáhali. Žena, na které bylo takové násilí páčáno, měla křičet a volat o pomoc, jinak na ní padalo podezření, že k činu dala svolení. Byla-li znásilněna dívka v „*letech dětinských*“, měl být násilník vpleten do kola nebo sťat. Znásilněné ženě

²⁷⁵ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 17-19.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 42-54.

²⁷⁷ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 57.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 328.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 160.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 245.

²⁸¹ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 66-67.

²⁸² Tamtéž, s. 251.

²⁸³ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 241-242.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 289.

měla být právem navracena čest. Pokud znásilněná žena přistoupila před soudem ke svému násilníkovi, měla mu být dána za ženu. Na rozdíl od Brikcího však Koldín uvádí, že i přes to má být násilník potrestán vězením nebo peněžitou pokutou. Přistihli-li manžel svou ženu a otec svou dceru při cizoložství, mohli cizoložníka i cizoložnici beztravně zabít. Pokud se muž podruhé oženil, byla-li naživu jeho manželka, měl být sťat. Stětí či zahrabání za živa by v takovém případě čekalo také ženu. Ten, kdo poškodil pomluvami čest poctivé ženy, měl být potrestán urážnutím jazyka a vyhnáním z města.²⁸⁵ Incest měl být trestán tvrději než cizoložství.²⁸⁶ Nezletilí nesměli být trestáni smrtí,²⁸⁷ ani neměli být vydáni k útrpnému právu, stejně jako ženy těhotné a v šesti- nedělí.²⁸⁸ Infanticidium bylo trestáno smrtí.²⁸⁹

V preskriptivní literatuře se ženami všeobecně ve svém spise z roku 1606 *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*²⁹⁰ zabýval kněz Havel Žalanský. V předmluvě ke svému dílu připomněl, že Bůh podrobil ženy velkému kříži. Byly podřízeny moci a vůli svých manželů a na znamení této podřízenosti chodily se zakrytou hlavou. Nejtěžším a nejkrutějším křížem bylo, že své děti rodily ve velkých bolestech. Byla to bolest duše i těla spojená s nebezpečím ztráty života. Ženy byly vystaveny mnohým urážkám, protože někdy pohané i křesťané prohlašovali, že není nic horšího než ženy, každá žena je zlá, v povaze žen bylo zlobit se, oklamávat, chystat úklady, dělat z moudrých blázný, že ženy byly nejtěžší břemeno, příčina bouří a největších těžkostí. Podle Žalanského byly mnohé ženy dobré, šlechetné, čistoty, stydlivosti a jinými ctnostmi osvícené a hodné chvály. Mnohem víc zlého vzešlo od mužů než od žen, jako například války. Od žen nemohlo pocházet tolik zlého, protože nedržely správu církve, ani správu obce, ale pouze část jediného hospodářství. Vzešlo od nich mnohem víc dobrého než zlého. Muži nebyli způsobilí, aby se starali o děti a museli přiznat, že práce žen kolem dětí nebyla snadná. Ženy se staraly o své manžely, pečovaly o ně v nemoci, sprovály dům a peníze.²⁹¹ Tento spis byl zajímavý tím, že

²⁸⁵ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 308-312.

²⁸⁶ Tamtéž, s. 313-314.

²⁸⁷ Tamtéž, s. 349.

²⁸⁸ Tamtéž, s. 392.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 326.

²⁹⁰ Havel ŽALANSKÝ PHAETON, *Ku poctivosti a k potěšení počestnému pohlaví ženskému*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Nádoby*, s. 359-382.

²⁹¹ Tamtéž, s. 360-362.

narušoval vnímání žen jako svůdkyň a příčiny všeho zlého tím, že za viníky označil muže, kteří učinili sami za sebe špatné rozhodnutí, a ženy se staly pouze jejich oběťmi.

Dalším spisem Havla Žalanského je *Knížka o ctnosti anjelské*,²⁹² která se věnovala všem třem stavům. Rozlišovala tři způsoby čistoty, a to panickou, manželskou a vdovskou. Panenství byl znamenitý poklad, drahý klenot, dražší než zlato a drahé kameny. Žena stydlivá a věrná byla milost nad milost.²⁹³

Panny, mládenci, vdovy a vdovci, kteří chtěli zachovat svou čistotu, měli bedlivě číst Bibli a docházet na kázání, zachovávat střídmost v jídle, pití a oblékání. Měli pilně pracovat, krotit své smysly a nezdržovat se na místech, která svádí k nestydatostem. Odvracet zrak od nestydatostí, neposlouchat nečistá slova a oplzlé písně, příliš nemluvit a zdržovat se doma. Měli číst a následovat příklady z Bible. K zachování čistoty bylo nápomocné také manželství. Čistota tedy nespočívala pouze v panenském stavu, ale také ve věrném manželství.²⁹⁴ Panenství a manželství postavil v podstatě na roveň, ačkoliv panenství má nejbližší k andělské čistotě.²⁹⁵

Ačkoliv se část práv a některé moralistické spisy zabývaly ženami bez rozdílu stavů, většinou se jednotlivá práva, vlastnosti a ctnosti vázaly k panám, manželkám či vdovám. Proto jim byla také v této práci věnována pozornost jednotlivě.

3.1. Panna

Právní způsobilosti se nabývalo dosažením zletilosti. České právo rozlišovalo mezi lety „spravedlivými“ a „rozumovými“. Léta „spravedlivá“ znamenala zletilost, tedy úplnou svéprávnost, pokud nebyly důvody k nesvéprávnosti. Dosažení let spravedlivých bylo dvoje: přirozené a králem dané. Podle českého práva se původně posuzovala dospělost na základě ohledání, které prováděli menší úředníci. Ti byli povinni prohlédnout osobu zblízka, výsledek ohledání byl zapsán do desek zemských. Ohledání se však smělo provádět jen tomu, kdo chtěl, aby mu byl postoupen jeho majetek od poručníků, nebo

²⁹² TÝŽ, *Knížka o ctnosti anjelské, totiž o čistotě duše i těla, ctnosti ze všech nejkrásnější a nejdůstojnější, ve všech třech stavích, panickém, manželském i vdovském, velice potřebná, všem poctivým mládencům, pannám, manželům a manželkám, vdovcům a vdovám k spasitedlnému vynaučení sepsaná a vydaná*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Žena*, s. 491-561.

²⁹³ Tamtéž, s. 495-497.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 497-513.

²⁹⁵ Tamtéž, s. 536-544.

kdo by chtěl klást svůj statek a dědictví do desek zemských. Podle Ctibora Tovačovského z Cimburka však tímto ohledáváním, ačkoliv se mělo dít bez veškeré hanby a s náležitou šetrností, trpěla citlivost toho, kdo se měl ohledání podrobit. Proto hájil nabývání zletilosti dosažením určitého věku. Kniha Tovačovská uvádí různá léta zletilosti podle stavu. Chlapec panského stavu nabýval zletilosti v 16 letech, dívka ve 14 letech, ostatní chlapci dosáhli zletilosti v 17 letech, dívky v 15 letech. Na Moravě přestalo být ohledávání používáno mnohem dříve než v Čechách. Jeho používání v Čechách bylo hájeno tím, že úřady nemohly být tak snadno oklamány. Teprve ve Zřízení zemském z roku 1549 se vyskytuje jako pevný termín zletilosti 20. rok²⁹⁶ a na Moravě bylo toto ustanovení zavedeno roku 1574. Obnovené zřízení zemské²⁹⁷ určuje dosažení zletilosti pro chlapce na 20 let, pro dívky na 15 let.²⁹⁸

V dědickém právu nedílné dcery měly po otci pouze nárok na věno. Obnovené zřízení zemské nařizovalo, aby nevybyté a neoddělené dcery měly přednost v dědickém právu před nedílnými strýci.²⁹⁹ Vladislavské zřízení zemské určovalo, že dcery neodbyté a nevdané dědily po otci, bratru nebo strýci jen v případě, že neměli dědice mužského potomka. Sestry mohly dědit po svých bratrech jen v případě, že byly svobodné a bratr zemřel bez nedílných bratrů a bez dětí. Teprve Obnovené zřízení zemské zavedlo povinný díl descendentů. Tento povinný díl se však týkal dcer pouze v případě, že nebyli žádní synové. Kromě případů, kdy otec z oprávněných důvodů mohl své dítě vydědit, byly z dědického práva vyloučeny také ženy, které vstoupily do kláštera.³⁰⁰ Byl jim dán jen určitý doživotní plat, nebo majetek k užívání do jejich smrti. Změnu zavedlo Obnovené zřízení zemské, podle kterého syn nebo dcera, kteří za života svého otce vstoupili do kláštera, měli zdědit po otci nejméně povinný díl. Zemřel-li otec bez testamentu, spadal na tyto potomky stejný díl jako na ostatní děti.³⁰¹ Jak již bylo řečeno, ztrácela svůj nárok na dědictví dcera, která se provdala proti vůli svého otce a také panna, která si neuchovala své panenství.³⁰²

²⁹⁶ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 222.

²⁹⁷ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 400, 402.

²⁹⁸ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 4-6.

²⁹⁹ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 426.

³⁰⁰ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 227.

³⁰¹ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 434, 436.

³⁰² A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 46-48.

Brikcí ustanovil, že ohledáním od dvou poctivých žen se mělo zjišťovat, zda je žena ještě panna, těhotenství, svědomí v manželství. Stejným způsobem byly ženy ohledávány v případě, že by někdo vstoupil do kláštera, kde přebývají jeptišky, nebo na jiné místo, kde přebývají ženy a s jednou z nich měl pohlavní styk, nebo ke zjišťování věku. Toto právo dokazuje, že v době vydání zákoníku bylo stále ještě v Čechách užíváno k určování věku ohledání.³⁰³ Podobně ustanovoval také Koldín, že v případě, kdy konšelé nabyli dojmu, že panna pod jejich právem otěhotněla nebo ztratila panenství, mohli ji k sobě povolát a nechat ji ohledat poctivými ženami. Pokud se podezření nepotvrdilo, neztrácela svou čest a ten, který ji obvinil, měl být potrestán vězením či jinou pokutou. Také Koldín stále prosazuje určování věku ohledáním.³⁰⁴

Panenství bylo stavem, kterému moralisté věnovali ve svých spisech mnoho pozornosti. V raném novověku bylo panenství především ze strany protestantů vnímáno jako přechodový stav, který měl vyústit v manželství. Ke studiu obrazu panen v preskriptivní literatuře byly využity spisy Lukáše Martinovského *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti*³⁰⁵ z roku 1581, *Rozkoš a zvule panenská*³⁰⁶ z roku 1613 kněze Adama Klemense Plzeňského, *Koruna aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*³⁰⁷ anonymního autora a *Zahrada panenská*³⁰⁸ Daniela Hussonia Pacovského z roku 1630.

Lukáš Martinovský považoval panenství za nejpřednější stav, avšak zároveň ho jednoznačně popisoval jako přípravu na manželství. V dalších dílech protestantských duchovních se tato interpretace prolínala s asketickým panenstvím. Daniel Hussonius Pacovský jako jediný prosazoval nejvyšší hodnotu panenství pouze v případě, jednalo-li se o stav trvalý. Proto uváděl příklady 24 svatých panen, které měly poskytnout návod k dosažení trvalého panenství.

³⁰³ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 245-246.

³⁰⁴ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 311.

³⁰⁵ Lukáš MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věnček poctivosti*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Nádoby*, s. 11-150.

³⁰⁶ Adam KLEMENS PLZEŇSKÝ, *Rozkoš a zvule panenská*, in: Tamtéž, s. 153-219.

³⁰⁷ *Koruna aneb vínek panenský, všechněm pobožným a šlechetným pannám národu českého k zvláštnímu potěšení a užitku oddaný*, in: Tamtéž, s. 221-243.

³⁰⁸ Daniel HUSSONIUS PACOVSKÝ, *Zahrada panenská*, in: Tamtéž, s. 245-309.

Panny měly hledět na to, aby v ctnostech a pobožnostech převyšovaly ostatní. Díla moralistů jim k tomu měla ukázat cestu. Dalším důvodem k sepisování těchto spisů mohlo být také to, že podle zdání autorů nebyla mládež nikdy všetečnější, nemravnější a bezbožnější.³⁰⁹ Někteří však uznávali, že není člověk, který by nehřešil, tedy ani panny, proto považovali tvrzení některých moralistů o existenci pravých a dokonalých panen za utopické.³¹⁰ Panny měly své ctnosti čerpat z pravé křesťanské církve. Jejich chování mělo vycházet z přirozenosti, která vedla rozumné ženy samy od sebe k uctivosti. Dalším zdrojem bylo Písmo a Slovo, které napomínalo k ctnostem, varovalo před mrzkostmi a ohavnostmi. Třetím byly dobré příklady, které dávali ctnostní lidé a přináležely jejich stavu, věku i osobám. Nejlepším příkladem měla být Panna Marie, která byla vzorem pravého panenství. Důležité mělo být to, aby se ke svým matkám a před nimi chovaly slušně, spravedlivě, poctivě, šlechetně a uctivě.³¹¹

Nejvyšší ctností panen byla víra.³¹² Ctnosti, které nevycházely z víry, se nepřijímaly, protože nepocházely ze srdce, ale z pokrytectví a jen lidem na oko.³¹³ Základními ctnostmi byly ctnost a milost k slovu Páně a k službě Boží, pravé poznání Boha, bázeň Páně, pokora, vzývání Pána Boha, vděčnost, vyznání víry, zachování cti k rodičům, pracování hmotné, poctivost, přívětivost, milosrdenství, stydlivost, čistota těla, střídmost, čistota (resp. čistotné chování), šetrnost, štedrost, ochota a mlčenlivost.³¹⁴ Dalšími ctnostmi byly naděje, láska, trpělivost, svornos, spravedlnost, síla, snažnost, opatrnost, vděčnost, uctivost, pravda, upřímnost, přívětivost, stálost a setrvaní.³¹⁵

K ctnostem se dalo přijít prostřednictvím víry a blahoslavenství, které nebyly považovány za lidský skutek, ale za Boží působení a proto za ně měl být prošen. Dále bylo potřeba křesťanské a věrné vedení dětí doma od rodičů, aby vyrůstaly v kázní. Třetím prostředkem byly panenské školy, které měly být zřizovány ve městech. Vrchnost měla přispívat k rozvíjení ctností vydáváním poctivých ustanovení a nařízení, na jejichž dodržování se mělo dbát především při posvícení, jarmarcích, tancích

³⁰⁹ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věnček*, s. 17.

³¹⁰ A. KLEMENS PLZEŇSKÝ, *Rozkoš*, s. 155.

³¹¹ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věnček*, s. 25-31.

³¹² Tamtéž, s. 31; *Koruna*, s. 233.

³¹³ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věnček*, s. 34-35.

³¹⁴ Tamtéž, s. 35-110.

³¹⁵ *Koruna*, s. 233.

a podobných světských radovánkách, při kterých bývají mladé dívky. Církevní osoby měly napomáhat svým napomináním a kázáním. Přispívat mělo také dávání dobrých příkladů, napominání, žádání, zehrání, trestání, výstrahy s přísným trestáním. Matky se měly řádně a mravně chovat. Samotné panny, se měly pilně věnovat bohabojnému přísnému náboženství a rozjímání nad ctnostmi a způsobech k jejich dosažení. Dalším prostředkem bylo devota invocatio, náboženské vzývání Boha, aby odolaly pokušení. Také se měly neustále scházet s pobožnými, poctivými, mravnými ženami a pannami, které měly dobrou pověst mezi dobrými lidmi.³¹⁶ Adam Klemens Plzeňský nabádal rodiče, kteří neměli čas takto učit a vychovávat své dcery, aby jim pořídily dobré chůvy. Také bylo důležité vykonávání různých prací a vyhýbání se lenosti a zahálce. Panny měly střídavě jíst a pít, skromně se oblékat a vyhýbat se šperkům. Měly se vyhýbat zbytečným toulkám, divadlům, modlářství, tancům, společnosti, tovaryšení a družení se s nepoctivými osobami, opuštěným místům a vyvarovat se všem špatnostem řečí i činy. Panny byly velmi náchylné k oklamání a přemožení a zbabělé k odpírání. Rozkoš a zvučely se zachovávaly svorností, láskou a jednomyslností v náboženství. Také trpělivostí, která se nemění v dobrém ani zlém a ani ve smrti.³¹⁷

Byly rozlišovány dva typy panen, jedny moudré a opatrné, druhé bláznivé a neopatrné. Podle panen existovaly také dva typy rozkoše a zvučely. První byly panen poctivých, stydlivých, moudrých, opatrných, čistých a zasnoubených s Kristem. Tím se rozumělo také podobnost s jinými věřícími. Tato rozkoš se dělila na dvě části. Jedna byla pozemská, a to pokud žijí v pravé víře, v poctách Bohu a svatém obcování a byla nedokonalá. Druhá byla po smrti v nebi, bez změn, zastínění a umenšení, plná a dokonalá, kterou měly očekávat všechny poctivé a počestné panny. Druhá rozkoš byla panen nepoctivých, nestoudných, bláznivých, neopatrných, nečistých, které zapoměly na Boha, počestnost i rodiče. Jejich rozkoš byla tělesná, marná, plná překážek a pomíjející.³¹⁸

Podle Klementa bylo víc panen bláznivých, neopatrných a nepočestných, než moudrých a opatrných a jejich tělesná rozkoš a zvučely se umocňovala zanedbáním výchovy od rodičů. To vedlo k vyhýbání se kázni a bázni Boží, vyhledávání tělesných rozkoší a jednání bez bázně, kázně a studu. Dále sílila vyhýbáním se slovu Božím, modlitbám a jiným službám Božím. Takové panny se zbytečně líčily, nosily šperky

³¹⁶ L. MARTINOVSKÝ, *Křesťanských pobožných panen věncek*, s. 130-142.

³¹⁷ A. KLEMENS PLZEŇSKÝ, *Rozkoš*, s. 169-190.

³¹⁸ Tamtéž, s. 165.

a drahé oblečení, klevetily, pospávaly a žily v chloubě. Také vyhýbání se pracem, zahálka, lenost a rozmařilost vedly k hříšnému způsobu života, stejně jako nestřídmé pití a jídlo. Posledním způsobem byly toulky, procházky, zbytečná divadla a stýkání se špatnými lidmi.³¹⁹ Na nemoudré panny uvozovala tělesná rozkoš zlé svědomí, velkou nenávist a nelásku a pomsty od Boha.³²⁰

Moudré a opatrné panny nabývaly daru zdrženlivosti a svobodného stavu, pochvaly, uctivosti, šetrnosti při zachování života a právní ochrany, kdyby se k nim někdo nenáležitě choval, klamal je, nebo na nich páchal násilí. Ty, které se rozhodly provdat, mívaly vznešené, vzácné a pobožné ženichy. Na konci života měly zemřít šťastně a pokojně v pravé víře, zproštěny slz, křiku, bídy a všech bolestí.³²¹ Adam Klemens Plzeňský jako jediný sliboval poctivým panám odměny již za života, všechny ostatní odkazují až na odměny po smrti.

3.2. Manželka

Největší prostor věnovala soudobá práva ženám v manželství. Omezení práv žen se nejvíce projevilo ve svobodě provdat se. Podle práva vyžadovala přirozená povaha ženy ochranu rodiny. Provdáním pozbývala dcera nárok na ochranu ze strany rodiny, proto rodina cítila povinnost, aby se dcera provdala za muže, který by jí poskytl stejnou ochranu. Tento původně etický důvod postupně úplně vymizel a stal se právem. Podle něj se žena bez vůle otce, v případě smrti otce bez vůle bratrů, nesměla provdat. Pokud se žena provdala proti vůli rodiny, postihovaly ji majetkové tresty.³²² Obnovené zřízení zemské zakazuje ženě vdát se i proti vůli poručníků, pokud tak učinila, ztratila věno a dědické právo.³²³ Vladislavské zřízení zemské se pokusilo zamezit zneužívání tohoto práva rodinou a určilo, že pokud by bratři či přátelé nechtěli pannu provdat pro vlastní užitek, aby mohli užívat její majetek, měly ženy právo odvolat se na krále, který v tomto případě zastával otce. Obnovené zřízení zemské zasahovalo i do práva otce, hrozilo trestem rodičům, poručníkům nebo přátelům, kteří mocí nebo vyhrožováním nutili děti k manželství a vyhrazovalo králi právo rozhodovat o tom, zda byl spravedlivý

³¹⁹ Tamtéž, s. 190-197.

³²⁰ Tamtéž, s. 210-214.

³²¹ Tamtéž, s. 197-210.

³²² J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 224-225.

³²³ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 384.

důvod k tomu, aby otec zbavil dceru nároku na dědictví a věno, protože se provdala bez jeho vůle a vědomí.³²⁴ Pokud si žena brala muže vyššího stavu, povýšila do stavu svého muže. Pokud si však žena z panského nebo rytířského rodu vzala muže z nižšího stavu, ztrácela svůj stav a vstupovala do stavu svého muže.³²⁵

Od konce 15. století všechn majetek ženy kromě obvěnění zůstal i po provdání v jejím držení. Na Moravě platila stará práva i nadále a žena nesměla se svým majetkem disponovat. Nad volným majetkem ženy neměl muž žádnou pravomoc, pokud mu k tomu žena nedala plnou moc. Za dluhy svého muže žena neručila, pokud se k tomu nezavázala.³²⁶ Zemské právo uznávalo ručení ženy platným, jen pokud se stalo v nepřítomnosti muže před soudem a před dvěma nebo třemi svědky. Žena musela prohlásit a rukou dáním potvrdit, zda jedná dobrovolně nebo z přinucení svého muže. Pokud prokázala díky svědkům, že byla k určitému jednání přinucena svým mužem fyzickým nebo psychickým násilím, pozbývala smlouva platnosti. Obnovené zřízení zemské požadovalo, aby při každém právním jednání ženy, kterým muži vznikal nějaký majetkový prospěch, byla žena vyslechnuta úředníky, zda tak činí ze své svobodné vůle. Žena mohla mít se svým mužem také společný majetek. V tomto případě jim disponovali společně, uzavírali společně smlouvy a oba jimi byli vázáni.³²⁷

Jak již bylo zmíněno, základem české společnosti byl rodinný nedíl, jeho účelem bylo zachovat společné jmění rodině. Žena se provdáním vylučovala ze své rodiny a vstupovala do jiné, proto bylo omezeno její dědické právo na majetek rodiny, ze které vystoupila. České právo z důvodu zachování rodového majetku uznávalo nejprve posloupnost rodu (zákonnou, intestátní) a teprve po ní byla uznána posloupnost zvolená. Ženy sice mohly volně kšaftovat, avšak neučinily-li tak, nepřipadal jejich majetek na zákonné dědice, jako tomu bylo u mužů, ale na komoru královskou. Jedinou výjimku tvoří dědictví po matce, která „chlebila“ se svými dětmi, které po matčině smrti získávaly její majetek bez ohledu na jejich pohlaví. Pokud se však matka provdala, odcizovala se dětem a její věno spadlo po smrti na krále. Tato práva byla změněna králem Vladislavem, který se odúmrťí vzdal a majetek žen spadal na její dědice.³²⁸ Obnovené zřízení zemské pravilo, že věno i veškerý jiný majetek, který po matce

³²⁴ Tamtéž, s. 384, 400.

³²⁵ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 14-17.

³²⁶ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 378.

³²⁷ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 30-34.

³²⁸ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *Zřízení*, s. 226-227.

zůstane, měl připadnout jejím dětem.³²⁹ Majetek pro případ úmrtí mohl být předán darováním mortis causa, testamentem, dáním dskami po smrti, zápisem dědictví dluhem a spolkem. Až podle Zřízení zemského z roku 1549 mohla i vdaná žena volně odkazovat svůj majetek. Obnovené zřízení zemské ustanovuje, aby matka ze slušnosti odkázala svým legitimním dětem polovinu svého majetku. Rovné dědické právo získaly ženy až na základě všeobecného občanského zákoníku z roku 1841. Do té doby dědily dcery pouze v případě, že nebyli žádní synové. V posloupnosti po matce se odlišoval majetek movitý a nemovitý. Nemovitý majetek spadal na její syny (popř. vnuky). Teprve nebyl-li žádný syn, spadal na její dcery (popř. vnučky). Movitý majetek spadal na děti bez rozdílu pohlaví rovným dílem.³³⁰

Jak již bylo řečeno, omezení žen v dědických právech se projevilo také u Brikcího. Žena, která se provdala a část majetku poručila svému manželovi a zemřela by bezdětná, mohla se svým majetkem převyšujícím věno svobodně kšaftovat.³³¹ Každá vdaná žena měla právo odkazovat své všední šaty.³³² Zemřela-li žena při porodu řádně počatého dítěte, pak její majetek po rodičích zdědilo dítě. Pokud však zemřel i novorozenec, připadl majetek otci. Dědictví mělo připadat stejným dílem dcerám, které si vzaly počestné muže, jako těm, které si vzaly muže nepočestné. Podle Brikcího byly měšťanky svobodné ve výběru svého manžela a proto neměly mít v tomto ohledu žádné překážky.³³³ Zemřeli-li bezdětní manželé, připadl všechn jejich majetek otci manželky.³³⁴

Z Koldínových práv vyplývá, že zemřela-li manželka do roka a do dne od svatby, připadlo její věno i ostatní majetek manželovi. Pokud by dříve zemřel manžel, připadlo manželce věno, obvěnění a veškerý majetek, který do manželství přinesla. Kdyby manžel zemřel po delší době, než po roce a dni, a nezabezpečil by svou manželku svatební smlouvou ani kšaftem, dostala manželka třetinu veškerého jeho majetku a veškerý majetek, který přinesla do manželství a nezapsala ho svému manželovi. Stejná práva měl také manžel, zemřela-li manželka. Pokud bylo manželství bezdětné, měla pozůstalá manželka dostat nejméně třetinu majetku. Důvody, aby byla

³²⁹ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 428.

³³⁰ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 48-50.

³³¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 246.

³³² Tamtéž, s. 328.

³³³ Tamtéž, s. 178-179.

³³⁴ Tamtéž, s. 180.

manželka vyděděna, mohly být tyto: manželka odešla bez příčiny od svého manžela, nechtěla opatrovat manžela v nedostatku a v nemoci, pomlouvala manžela, škodila manželově pověsti před jeho rodinou, žila by nepoctivě a držela se zlých a nepoctivých lidí, proti vůli svého muže by s jinými lidmi pila a hodovala, přespávala jinde než u manžela. Neztrácela však své nároky, pokud od svého manžela odešla, protože s ní špatně zacházel, a žila poctivě jinde. Svá práva neztrácela ani v případě, že od manžela odešla na krátkou dobu kvůli neshodám v manželství. Žena měla nárok na dědictví i v případě, že již dostala věno a výpravu. Pokud však chtěla získat svou část dědictví po otci, musela své věno a výpravu vrátit zpět do podílu. Otec mohl vybýt svého potomka ze statku tím, že mu ve svém kšaftu přidal z lásky nějaký majetek a výslovně doložil vybytí ve svém kšaftu.³³⁵ Synové i dcery měli stejné právo na dědictví.³³⁶ Pokud se dítě narodilo až po smrti svého otce, mělo stejný nárok na dědictví jako děti již narozené. Kdyby dítě hned po porodu zemřelo a nemělo žádné sourozence, připadl majetek jeho matce. V případě, že otec sepsal kšaft a nevěděl, že jeho manželka je těhotná, mělo dítě nárok na dědictví a kšaft byl přetržen.³³⁷ Děti mohly být vyděděny v těchto případech: kdyby na své rodiče přivedly hanbu a potupu, ublížily jim skutkem nebo řečí, uškodily jim na cti, bily je, obvinily je z hrdelního zločinu jen ze zlosti, spolčovaly se se zločinci, usilovaly rodičům o život, kdyby syn „neřádného skutku se dopustil“ se svou macechou, prozradil své rodiče tak, že jim šlo díky tomu o čest, statek i hrdlo, kdyby se rodiče dostali do vězení a děti jim mohly pomoci, ale neučinily tak, bránily rodičům v sepsání kšaftu, obcovaly s nepoctivými a lehkomyslnými lidmi, kdyby dcera přišla o poctivost a chtěla raději žít nepoctivě, nechtěly se postarat ve stáří o své rodiče,³³⁸ byly rouhači a nechtěly přestoupit ke křesťanské víře, zasnoubily se

³³⁵ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 103-109.

³³⁶ Tamtéž, s. 171.

³³⁷ Tamtéž, s. 171-172.

³³⁸ Uplatnění v odporu v Českém Krumlově SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 208, „*Luksi Mulatschku Testament*“: „*A poněvadž pak otec můj milý smrti jeho takovej jeho kšaft učinil, jest stvrdil, jej pořádně učinil a podle práva literi E 48 rozdíl o tom učinil, kterej právě takto zní: Statek svůj dej komu chceš však nepomíjejíc v tom dědicům svejch poslušnejch, ale podle libejvé vůle své vždy jim díl dej jakýžkoli. Pakli by kterému dítěti nic dáti a odkázati nechtěl, tehdy polož příčinu v kšaftu E 49 pro tyto příčiny rodičové dětem svým nejsou povinni nic dáti a odkázati z statku svého, kdyby je haněli a nařikali jako tato dcera po smrti jeho nařiká v též liteře donačtem rozdilu kdyby jich v starosti opatrovati rodičův svejch nechtěli, jako tato dcera nechtěla, ale téhož votce podle jeho v témž kšaftu vlastního vysvědčení, kterak jest jej ven z domu vystrčila. Za přečtení těch liter žádám. A poněvadž týž*

proti vůli otce a mnohé další.³³⁹ Podle Koldínových práv měla získat manželka s dětmi rovný díl.³⁴⁰ Před dosažením plnoletosti nesměli chlapci a dívky sepisovat kšafy. Jedinou výjimkou byly ženy, které se s vědomím a povolením práva nebo poručníků, provdaly před dosažením patnácti let.³⁴¹ Ženy i muži mohli se svým majetkem kšaftovat úplně svobodně.³⁴² Pokud žena vlastnila svobodný statek a nespolečila ho s majetkem manžela, pak v případě, že zemřeli bezdětní a neseřsali kšaft, připadl manželčin majetek jejím přátelům.³⁴³

S dědickou praxí souvisela také role poručníků. Podle Brikcího měli v poručnictví přednost příbuzní otce, před matčinými příbuznými.³⁴⁴ Na nedbalé poručníky mohly žalovat také ženy.³⁴⁵ V případě, že provdaným dcerám byl stanoven dědický podíl, měli se o tento majetek starat manželé místo poručníků. Testátor však také mohl rozhodnout jinak, nebo pokud byli manželé „*neužiteční, marní, hráči, neb zbožie mrhači*“, majetek spravovali poručníci.³⁴⁶ Větší právo na užívání sirotčích dílů měla matka dětí, i když se znovu provdala.³⁴⁷ Stejně jako v zemském právu se sirotci, které jejich poručníci nechtěli nechat uzavřít manželství například proto, aby mohli užívat jejich majetek, mohli obrátit ke konšelům, faráři nebo ke svému zpovědníku. Ten měl stížnost vznést na městskou radu, která svatbu povolila.³⁴⁸ K manželství však nesměl být nikdo nucen, stejně jako k jiným svátostem a k víře.³⁴⁹

Také Koldín kladl důraz na to, že všechna manželství mají být svobodná a bez přinucení.³⁵⁰ Ovšem dodává, že manželství se má uzavírat se svolením rodičů, poručníků a jiných osob, pod jejichž moc náleželi ti, kteří se chtěli vzít. Stvrdilo-li se

neboštik pan otec můj milý zjevnou a patrnou příčinu jest v tom kšaftu položil, proč jí k statku jeho rovného dílu zbraňuje za přečtení právních regul E50, E51 za přečtení žádám.“

³³⁹ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 162-164.

³⁴⁰ Tamtéž, s. 112-113.

³⁴¹ Tamtéž, s. 142-143.

³⁴² Tamtéž, s. 150.

³⁴³ Tamtéž, s. 195.

³⁴⁴ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 97-98.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 96.

³⁴⁶ Tamtéž, s. 323.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 318-319.

³⁴⁸ Tamtéž, s. 247.

³⁴⁹ Tamtéž, s. 250.

³⁵⁰ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 100.

takové manželství, ztrácí syn či dcera nárok na příslušnou část otcova majetku.³⁵¹ Pokud se sirotek chtěl poctivě oženit či provdat a poručník byl s poctivostí o manželství se sirotkem požádán, nesměl manželství ze zjištěných důvodů bránit. Stejně tak nesměl manželství bránit otec dceři, chtěla-li se poctivě provdat, protože „*chudoba zajisté cti netratí*“.³⁵²

Brikcí se vyjadřoval kromě majetku také k placení dluhů. Pokud si vzal chudý zadlužený muž bohatou ženu, měl i proti jejímu odporu zaplatit dluhy z jejího majetku, protože tím, že se za něj provdala, stal se „*vladařem*“ nad ní i nad jejím majetkem. Avšak z majetku jejich dětí žádné dluhy platit nesměl. Naopak pokud si vzala chudá žena bohatého muže, neměla platit dluhy z jeho majetku.³⁵³ Žena byla také chráněna v tom, že zemřel-li její muž a zanechal po sobě dluh v krčmě, nemusela ho žena zaplatit, pokud ho nepropila společně se svým manželem.³⁵⁴ Žena, která měla své vlastní dědictví po otci a měla marnotratného manžela, mohla svůj majetek spravovat stejně jako muž.³⁵⁵

Společnému majetku věnoval pozornost také Koldín. Jestliže musel muž ze slušných důvodů prodat část majetku, který měl se svou manželkou společný, mohl to udělat pouze s vědomím a povolením práva. Pokud však byl marnotratný, mohli manželka či její přátelé vznést odpor, a v takovém případě nesměl být společný majetek prodán.³⁵⁶

K vdaným ženám se podle Koldína vztahovala před soudem zvláštní práva, která chránila je nebo jejich manžely. Tak například žena nemohla svému muži u soudu prosoudit více než tři haléře.³⁵⁷ Prodala-li žena majetek manžela bez jeho vědomí, nebyl prodej platný, pokud ho manžel později nepotvrdil.³⁵⁸ Zapálila-li žena z neopatrnosti majetek v nepřítomnosti manžela, nemusela platit za vzniklé škody.³⁵⁹ Stejně jako v Brikcího právech také podle Koldína měl být zrušen prodej manželova majetku,

³⁵¹ Tamtéž, s. 100-101.

³⁵² Tamtéž, s. 125-126.

³⁵³ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 105.

³⁵⁴ Tamtéž, s. 109-110.

³⁵⁵ Tamtéž s. 244–245.

³⁵⁶ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 110.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 142.

³⁵⁸ Tamtéž, s. 148.

³⁵⁹ Tamtéž, s. 195.

pokud ho prodala bez vědomí manžela a ten prodej dodatečně nepotvrdil.³⁶⁰ Manželka nemusela vyvazovat ručení ani dluhy svého manžela svým majetkem ani svým dílem, který by jí ve vzdaném statku náležel, pokud by sama nechtěla.³⁶¹

Ke kterému právu náležel manžel, k němu příslušela i jeho manželka. Pokud však vlastnila svobodný statek, který náležel k jinému právu a týkal se ho spor, musela odpovídat i v tomto právu.³⁶² S Brikcím se Koldín shoduje také v tom, že žena neměla za nikoho řečnit před soudem. Zastupovat směla pouze sama sebe.³⁶³ Také nesměla být manželka svědkyní svému manželovi a naopak.³⁶⁴ Manželé nesměli svědčit ani proti sobě. Svědčit sobě navzájem a proti sobě nesměli ani nedílní bratři a nedílné sestry.³⁶⁵

Kdo uloudil ženu někomu jinému, měl být usvědčen sedmi věrohodnými svědky nebo dvěma sousedy toho, kterému odvedl manželku. Tento zločin byl trestán naražením na kůl usvědčeného i ulouzené ženy. Kdyby manžel přistihl svou ženu při cizoložství a ji i jejího milence by zabil, měl zavolat rychtáře a koňšely a oba zabití byli na kůl naražení posmrtně. Pokud by zabil muže a žena by utekla, nebo naopak, a dokáže, že šlo o cizoložství, pak nemá být ze zabití jakkoliv trestán. Kdo by odešel od své ženy a vzal si za jejího života jinou, měl být s'tat.³⁶⁶ Stejný trest měl následovat také za ulouzení dcery.³⁶⁷ Jestliže žena mohla dokázat, že její muž cizoložil, hádal se, žil nečestně, smilnil, vyhrožoval ji tak, že se bála o své zdraví, vrhl se na ni s mečem, bil by ji bez příčiny, dopouštěl se sodomie a podobně, měla být rozvedena a dostala své věno i veškerý majetek, který měla před manželstvím.³⁶⁸ Pokud by dospělá žena uloudila z domu dobrého člověka jeho příbuzného nezletilého chlapce, oba ztratili nárok na dědický díl a na padesát let byli vyhnáni z města.³⁶⁹ Stejně právo platilo i naopak, s tím rozdílem, že ulouzená žena nemusela být nezletilá. Pokud manžel ulouzené ženy zemřel, mohla se do města vrátit. Uloudil-li muž vdovu, mají být z města vyhnáni na

³⁶⁰ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 227.

³⁶¹ Tamtéž, s. 249.

³⁶² Tamtéž, s. 41.

³⁶³ Tamtéž, s. 51.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 66-67.

³⁶⁵ Tamtéž, s. 69.

³⁶⁶ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 242.

³⁶⁷ Tamtéž, s. 242-243.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 259-260.

³⁶⁹ Tamtéž, s. 246-247.

deset let. Dříve se mohli vrátit pouze z milosti městské rady.³⁷⁰ Těhotná žena nesměla být odsouzena k smrti, ale jen mírně mrskána. Pokud jí nevěřili, že je těhotná, měly ji prohlédnout dvě počestné ženy.³⁷¹

Také moralisté věnovali nemalou pozornost manželství. Analyzovány byly spisy *O svornosti manželské*³⁷² z roku 1583 Jana Rosacia Sušického, *Čest a nevina pohlaví ženského*³⁷³ z roku 1585,³⁷⁴ spis Jana Kocína z Kocinétu z roku 1585 *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*³⁷⁵ a dílo Jana Thadea Meziříčského *Vysvětlení o stavu manželském artikulů některých*³⁷⁶ z roku 1605.

Věrná manželka byla povinna být poslušna a poddána svému manželovi a manžel milovat svou manželku. To byly předpoklady pro udržení a dosažení svornosti manželské.³⁷⁷ Do manželství neměl být nikdo nucen a budoucí manželé si měli být rovni rodem, bohatstvím i věkem.³⁷⁸ Muž měl před svatbou hledět na to, jaké má žena mravy, povahu, přátele a až v poslední řadě jaké má věno. Za největší věno měla být brána mysl obdařená pobožností a počestností. Krása byla pomíjející a velmi často vedla válku s poctivostí a studem. Rodiče ženy měli být šlechetní a pobožní.³⁷⁹

³⁷⁰ Tamtéž, s. 248-249.

³⁷¹ Tamtéž, s. 245-246.

³⁷² Jan ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti manželské. Knižka všechněm věrným a křesťanským manželům obojího pohlaví velmi užitečná a potřebná*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Žena*, Praha 2009, s. 11-118.

³⁷³ *Čest a nevina pohlaví žeského. Rozmlouvání o bezpraví a křivdě, kteráž se děje poctivým manželkám i všemu ženskému pohlaví*, in: Tamtéž, s. 121-262.

³⁷⁴ K tomu Michaela HRUBÁ, *Čest a nevinná pohlaví ženského aneb dobré důvody pro uzavření sňatku v Čechách 16. století*, in: K. Čadková – M. Lenderová – J. Stráníková (edd.), *Dějiny*, s. 457-468.

³⁷⁵ Jan KOCÍN Z KOCINÉTU, *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně, to jest výklad dvamecítmařív o ctnostech dobré a šlechetné ženy pořádkem liter abecedy hebrejské v poslední kapitole Přísloví moudrého krále Šalomouna od Ducha svatého položených*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Žena*, s. 264-310.

³⁷⁶ Jan THADEUS MEZIŘÍČSKÝ, *Vysvětlení o stavu manželském artikulů některých, jako o původu, příčinách, požeňání a kříži stavu manželského, též o povinnostech lidí v něj vstupujících i v něm bydlejících, s předložením užitků pobožného a škod bezbožného v něm se chování*, in: Tamtéž, s. 338-490.

³⁷⁷ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 12.

³⁷⁸ J. THADEUS MEZIŘÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 416-421.

³⁷⁹ J. KOCÍN Z KOCINÉTU, *Abeceda*, s. 272-277.

Šlechtná žena není jedovatá, zlá a nemilá šelma, mužova příšera a trápení, ale je nejmilejší, nejpřívětivější a nejlaskavější tvor Boží nad jiná stvoření.³⁸⁰

Vše zlé v manželství pocházelo od ďábla a manželé se měli starat o to, aby zlé odvrátili, žili v lásce. Svornost se dělila na vnitřní a vnější. Vnitřní svornost byla „*všeho množství věřících srdce bylo jedno a duše jedna*“.³⁸¹ Vnější znamenalo, že všichni, kteří uvěřili, byli spolu na jednom místě a měli společné všechny věci. V podstatě se jednalo o jednotu srdce, mysli a řeči.³⁸² Bůh nechtěl, aby všichni manželé byli krásní a bohatí, protože to mnohdy sloužilo k hříchu a rozpustilostem. Žádal a přikazoval jen to, aby se všichni snažili v dobrém. Především měl každý hledět na to, aby plnil své vlastní povinnosti a ne na to, čím je vůči němu povinnen manžel či manželka.³⁸³

Vůle a nařízení božské bylo, aby žena poslouchala svého muže a aby muž svou ženu miloval. Manžel měl být starší než žena. Když si mladý muž vzal starou vdovu, bylo to proti božímu řádu a většinou se tak dělo pro peníze. Pak býval muž podřízen své ženě, protože převracel boží řád. To se však netýkalo všech vdov, protože i bohatá vdova mohla být poslušná. Protože žena byla stvořena ihned po muži a pro něj, musel ji muž milovat.³⁸⁴ Manželka byla povinna být svému muži poddána, mít ho v poctivosti, bát se ho, pomáhat mu v hospodářství a živnosti, dávat mu dobré příčiny k svornosti, pokoji a rozmnožení lásky mezi nimi. V neštěstí a zármutcích svého muže mu měla být k potěšení a ne k většímu zármutku a bídě.³⁸⁵

Bůh nařídil od prvního manželství tři věci, a to že manželka přijímá jméno svého manžela, muž musí opustit své rodiče a držet se své manželky a že oba musí být jedno tělo a zůstat nerozloučení. Původ z jednoho těla měl být také jedním z hlavních důvodů k manželské věrnosti, vyvarování se smilstva a pohrdání vlastní manželky.³⁸⁶ Protože manželství ustanovil Bůh, pak ten, kdo se mu vyhýbal nebo v něm zabraňoval jiným, byl hříšník.³⁸⁷

³⁸⁰ *Čest*, s. 209-210.

³⁸¹ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 14.

³⁸² Tamtéž.

³⁸³ Tamtéž, s. 15-16.

³⁸⁴ Tamtéž, s. 25-29.

³⁸⁵ J. THADEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 467-474.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 29-44; J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda*, s. 269.

³⁸⁷ J. THADEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 355-356.

Manželé si měli navzájem pomáhat od smilstva. Tuto pomoc a povinnost si neměli odpírat pod zástěrkou nějaké svatosti či zachování čistoty, protože každý neměl ve své moci své vlastní tělo. Manžel měl pracovat, aby uživil rodinu a žena mu měla všelijak pomáhat, jeho peníze rozumně vynakládat a vykonávat domácí práce, které jí příslušely.³⁸⁸ Neměla zbytečně utrácet za jídlo, pití, šperky a schovávat peníze. Manžel měl živit manželku, protože „*hlava živí tělo své a ne jinak.*“³⁸⁹ Dobrá hospodyně první ráno vstávala a poslední chodila spát a udílela práci čeledi a dětem. Svou prací rozmnožovala statek a štědře z něj pomáhala chudým. Také se dobře starala o čeledě a dostatečně je šatila v létě i v zimě. Sama svůj oděv používala nejen pro potřebu, ale také pro ozdobu, avšak bez škod na manželově majetku. V oděvu ani ozdobách nesměla vystupovat z mezí. Měla dbát spíš o vnitřní, než vnější krásu.³⁹⁰

Muž byl obraz a sláva Boží, ale žena sláva muže. Kromě cizoložství bylo největší hanbou muže i celého manželství to, když se nad něj manželka povyšovala. Protože byla žena slávou muže, měl ji proto milovat a chovat jí v úctě.³⁹¹ Povinností manžela k manželce bylo, aby o ni pečoval jako o vlastní tělo, dobře ji opatroval, pomáhal ze zlého nebo ji před ním chránil. Měl jí prokazovat přívětivost lásku, šetrnost, dobrotivost a snášenlivost v nedostacích, protože ženy jsou „*mdlejší nádoby, outlejší moci a síly, bídnější v kříži zvláštním od Boha na ženské pohlaví vloženém nad pohlaví mužské, a některé věci jsou na nich slušné, zvláště na čas k snešení a strpení, jako jejich hbitost, kvapnost v soudu, v hněvu, v výmstě, v hojnosti řeči, též příhody, nedostatky, viny a k tomu podobné.*“³⁹²

Obvykle měly ženy v povaze mužům kázat, něco na nich opravovat a předělávat. Snažily se toho dosáhnout svým zlým jazykem a dělaly tak ze svých mužů zlobivé a vzteklé tyrany. Muži pak pili, jedli a hráli a rozhazovali své peníze. Proto měly být ženy krotké a pokojné a muže měly získávat a napravovat svým duchem.³⁹³ Ženy měly sklony k upovídání, ale mluva dobré manželky neměla být utrhavá, nemoudrá, oplzlá a bláznivá, ale rozumná, opatrná, přívětivá a všem příjemná a milá. Dobrá žena nechválila cizí muže a nehanila svého. Pravá chvála ženy pocházela z upřímné lásky

³⁸⁸ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 44-52.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 53.

³⁹⁰ J. KOCÍN Z KOCINÉTU, *Abeceda*, s. 293-297; J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 91-97.

³⁹¹ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 63-68.

³⁹² J. THADEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 459.

³⁹³ Tamtéž, s. 84-88.

muže a záležela na pravé pobožnosti. Dobrá žena měla být chválena od všech lidí. Odměnou pobožných a šlechetných žen bylo věčné spasení.³⁹⁴

Měla-li žena svou hlavu obdařenou dobrým vtipem, rozšafností a moudrostí, měla ji využívat k péči o děti a čeled', ale nesměla ji používat proti manželovi, ani kdyby ho rozumem převyšovala.³⁹⁵ Dobrá manželka nedávala muži příčiny k hněvu, ale krotila ho jak mohla a prodlužovala manželovi život. Dobrý manžel naopak svou manželku úmyslně nezarmucoval.³⁹⁶ Pokud manžel svou manželku příliš trápil, mohla se dovolávat pomoci u rodičů, přátel či vrchnosti, ale jen tak, aby ze špatného neudělala horší. Nedovolala-li se pomoci, pak šlo o dopuštění Boží, kterému nebylo možné se protivit a vše měla poručit Bohu a jeho vůli.³⁹⁷ Manžel neměl pohrdat svou manželkou pro plodnost či neplodnost, neměl se s ní kvůli tomu hádat a obviňovat ji. Měl svou manželku napravovat v nedostacích a provinilou náležitě trestat. Trestat se mělo především slovy, ale u některých nepoddajných manželek bylo schvalováno také bití. Ovšem trestání nesmělo být větší než vina. Svou manželku měli muži náležitě ctít a přijímat od nich dobré rady a napomenutí.³⁹⁸ Podle Rosacia měly být nařízeny světské tresty pro zachování domácího pokoje a manželské svornosti proti zlobivým a neposlušným ženám, protože některé ženy byly pouze z ďábla.³⁹⁹ Žena měla být podřízena svému muži, ale muž měl manželku poslechnout kdykoliv by byla její rada dobrá a bližší Boží vůli.⁴⁰⁰

3.3. Vdova⁴⁰¹

Po smrti muže se stávala žena „sebemocnou“. Nabývala osobní i majetkové svobody. Mohla volně disponovat veškerým svým majetkem, uzavírat jakékoliv smlouvy, ručila za své dluhy. Neručila za dluhy svého muže, pokud se k tomu sama nezavázala a

³⁹⁴ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda*, s. 293-309.

³⁹⁵ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 88-90.

³⁹⁶ J. KOCÍN Z KOCINĚTU, *Abeceda*, s. 283-284.

³⁹⁷ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 115.

³⁹⁸ J. THADEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 457-467.

³⁹⁹ J. ROSACIUS SUŠICKÝ, *O svornosti*, s. 97-113.

⁴⁰⁰ J. THADEUS MEZIRÍČSKÝ, *Vysvětlení*, s. 383.

⁴⁰¹ Postavením vdov ve společnosti a jejich uplatněním se zabývá Dana Štefanová. K tomu Dana ŠTEFANOVÁ, *Zur Stellung von Witwen in ländlichen Gesellschaften der Frühen Neuzeit zwischen 1558 und 1750*, České Budějovice 2001 (= OH 9), s. 197-217.

zdedila-li po muži nějaký majetek mimo své obvěnění, ručila za dluhy do výše tohoto jmění. Mohla také napadnout právní jednání, která uzavřela během manželství pod nátlakem svého manžela.⁴⁰² Původně mohl manžel své ženě odkázat i veškerý svůj majetek. Po Obnoveném zřízení zemském musel muž nejprve zanechat povinné díly dětem a teprve se zbytkem mohl volně disponovat.⁴⁰³ Pokud chtěl muž odkázat své svršky, musel jí je odkázat zápisem nebo kšaftem a jednotlivě je uvést. Na Moravě byl rozdíl mezi vdovou po pánu a vdovou po rytíři. Vdově po pánu připadlo toto: komorní vůz s párem dobrých koní, celá manželská postel, polovina ložního prádla a peřin z ostatních postelí, třetina dobytka náležejícího mezi sudokopytníky, klenoty a ženské šaty. Vdova po rytíři měla nárok na vůz s koňmi a polovinu z manželské postele i postelí ostatních. Oběma však mohl manžel zanechat i jiné svršky. Ke svrškům však měla právo jen tehdy, žila-li se svým manželem až do jeho smrti.⁴⁰⁴

Také Brikcí věnoval zvláštní pozornost dědickým právům vdov. Pokud zemřel muž bez kšaftu, měla jeho statek spravovat manželka, dokud se znovu neprovdala. Kdyby zemřely i jejich děti před dosažením plnoletosti, připadl na matku celý majetek. Pokud by se matka dětí znovu provdala, pak by majetek v případě jejich smrti nepřipadl jejich matce, ale dětem z předchozích manželství jejich otce.⁴⁰⁵ V případě, že se vdova, která měla děti a majetek, znovu provdala, spadl její majetek po její smrti na manžela, protože „*muž netoliko těla, ale také i zbožie ženského jest pán a správce*“.⁴⁰⁶ Zemřel-li muž, který měl se svou manželkou děti, a vdova se znovu provdala a také ve druhém manželství měla děti, mělo dítě z prvního manželství nárok na dědictví. Pokud však toto dítě zemřelo bez dědiců, připadl majetek dětem z druhého manželství.⁴⁰⁷ Stejně jako v zemských právech měla i podle Brikcího manželka zemřelého, který nese-psal testament, nárok na jednu třetinu majetku.⁴⁰⁸

Vdovy měly svobodnou vůli v možnosti vstoupení do druhého sňatku a mohly svobodně rozhodovat o svém majetku. Tyto výsady ztrácela buď tím, že se znovu

⁴⁰² A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 39-40.

⁴⁰³ H. JIREČEK (ed.), *Obnovené právo*, s. 388.

⁴⁰⁴ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 52.

⁴⁰⁵ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 181.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 245.

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 290-291.

⁴⁰⁸ Tamtéž, s. 291-292.

provádala, porodila-li dítě po jednom roce po smrti svého muže, nebo pokud zapsala své věno někomu jinému než svým dětem.⁴⁰⁹

Povinností konšelů byla péče o sirotky a o poutivé vdovy, protože byli po Bohu a po králi jejich nejvyššími poručníky.⁴¹⁰ Vdovy, které byly hospodyněmi na statku, měly před soudem stejnou pozici jako muži. Pokud si však najala řečníka, mohl jí před soudem její ženské právo vymínit.⁴¹¹ Vdovám a sirotkům měl být řečník přidělen soudci, pokud žádného neměli.⁴¹²

Žena mohla být poručnicí svých dětí a veškerého majetku pouze dokud se znovu nevdala a děti by nedosáhly plnoletosti. Pokud však jejich statkem mrhala, měl jí být vydán její díl a měli být zřízeni noví poručníci nad dětmi i statkem.⁴¹³ Aby byla vdova poručnicí dětí a majetku jen dokud se znovu neprovdá nebo děti nedosáhnou plnoletosti, mohl manžel vyměřit také přímo svým kšaftem.⁴¹⁴ Avšak pokud se vdova chtěla znovu provdat, musela nejprve rozdělit sirotčí a manželův majetek na podíly a nesměla žádný majetek zatajit. Kdyby tak učinila, měla zatajený majetek vydat sirotkům a zároveň přišla o svůj díl a své právo, které jí náleželo po manželovi. Tento majetek mohly děti žádat také po otčímovi, nebyla-li matka naživu.⁴¹⁵ Kdyby zemřel bez kšaftu manžel, který měl děti ze dvou a více manželství a jeho manželka nebyla se svými dětmi ze statku vydělená, ani zaopatřená, měla spravovat celý statek pro dobro sirotků. V případě, že sirotci zemřeli před dosažením plnoletosti, připadly matce jejich díly.⁴¹⁶

Jediným dochovaným spisem, který se věnuje vdovám, je *Vdovství křesťanské* kněze Jana Hertvizia Pražského, vydaný roku 1619. Vdova byla žena, která smrtí

⁴⁰⁹ A. KOZÁKOVÁ, *Postavení*, s. 16.

⁴¹⁰ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 14.

⁴¹¹ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 37, 239-240.

⁴¹² J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 52.

⁴¹³ Tamtéž, s. 111.

⁴¹⁴ Tamtéž, s. 147-148.

⁴¹⁵ Tamtéž, s. 112; v Českém Krumlově dokladem například SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign B II 2 b, kart. 223, „Kšaft Daniela Turka z Vosule“: „Ostatek statku mého na čem by ten koliv záležel odkazuji a mocně poroučím Judit manželce mej s mejmi milejmi dítkami nahoře zejména doloženými, aby se o něj skrze pana purkmistra a pány spravedlivě podělili poroučím. Však na ten a takový způsob dokud Judit manželka má na stolici vdovský seděti bude, aby toho všeho mocně užívala, děti přitom vychovávala, šatmi je odívala a k dobrému všemu je vedla. A pokudž by pak stav svůj proměnila, tehdy aby páni poručníci díly dětský v své opatrování ihned vzali a do leth dospělých i jim to s dobrým užítkem dochovali.“

⁴¹⁶ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 193-194.

manžela ztratila nejdůležitější část svého těla, tedy hlavu. Ovdovělá žena jako by byla němá, protože smrtí manžela ztratila svou slávu a málokdy došlo k jejímu vyslyšení v přích. Život vdov byl podle něj velmi těžký a stíhaný neštěstím a neustálým trápením. Staré vdovy bývaly opuštěné a jejich společnost nikdo nevyhledával, mladá byla terčem pomluv a podezírání, krásná mívala nápadníky, kteří by mohli ohrozit její poctivost, bohatá mívala zjištěné nápadníky. O chudou vdovu neměl nikdo zájem, ošklivá bývala ponižována, měla-li děti, mívala velké starosti, opuštěná měla jen žal a smutek. Jedinou útěchou pro vdovy mohly být dobré a pobožné děti.⁴¹⁷

Vdovská čest a potěšení pocházela z deseti věcí. Vdovský stav byl blahoslavený nad stav manželský i panenský, protože vdovy mohly sloužit Bohu bez rozptýlení, vracely se k dokonalejší svobodě než byla panenská, protože panny byly v moci rodičů a protože přinášel mnoho pohodlnějšího k životu než manželství. Čistoty na duši i na těle dosahovaly skrze víru a konání dobrých skutků a vyvarováním se smilstva. Bůh byl především ochráncem vdov, pomáhal jim a odpouštěl viny, pokud se udržovaly v čistotě těla i duše. Také bylo jisté, že jejich modlitby budou vyslyšeny. Při radostných i smutných událostech měl nad nimi slitování. Dodával vdovám živnosti, aby měly být z čeho živý, žehnal jejich práci, obliboval si jejich skutky a schvaloval vše, co dělaly z víry a lásky, ačkoliv byly mdlé nádoby a příliš choulostivé ke konání velkých činů. Bůh nedopouštěl, aby bylo vdovám škozeno a soudcům a dalším předním mužům poroučel péči o ně. Byl nejvyšším a nejspravedlivějším soudcem vdov a také jejich mocným a skutečným pomocníkem. Nejvyšším potěšením vdov byla jistota věčného života.⁴¹⁸

Vdovy měly povinnosti vůči Bohu a vůči osobám k nim patřícím. Povinnost vůči Bohu byla dvojitá, a to naděje v Boha a pilné modlení ve dne i v noci. Naděje v Boha měla přemáhat pokušení, protože ovdovělé ženy, tedy ženy osamělé a nádoby mdlé, byly zkoušeny soužením, protivenstvím a pokušením od ďábla, světa i vlastního těla. Z povinností vůči osobám k nim náležejícím bylo na prvním místě připomínání a držení v náležitě počestnosti smrt jejich manželů a rozloučení s nimi. Tím měla být dokazována přetrvávající láska k nim. Mladé vdovy se mohly vdávat, aby nedávaly příčinu k pomluvám. Vdovy se měly věnovat svým povinnostem, aby se vyhyly všem rozpustilostem. Pravou vdovou nebyla ta, která se nechtěla znovu provdat proto, aby

⁴¹⁷ Jan HERTVICIUS PRAŽSKÝ, *Vdovství křesťanské*, in: J. Ratajová – L. Storchová (edd.), *Nádoby*, s. 314-317.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 319-339.

mohla vést svobodný život a nemusela být podřízena svému muži. Musely svou víru prokazovat střídmostí, pobožností, vystříháním se rozkoší, rozpustilostí a světských žádostí. Měly často pamatovat na Boha, jeho služby a své spasení, každý den žádat za smilování a odpuštění hříchů. Poslední povinností bylo, aby svůj život vedly až do konce v svatosti. To znamená, že měly být křesťankami, žít bez úhony a být šlechetnými ženami, aby o nich nemohl nikdo špatně mluvit, modlit se, dodržovat půsty, dávat almužny, střídme jíst a pít, být počestné, nosit příslušný oděv, jejich ozdobou mělo být jejich srdce a krotký a pokojný duch.⁴¹⁹

V mnohých částech jsou městské zákoníky se zemskými shodné a jen v několika málo případech se v právech žen rozcházejí. Co se týče rozdílů mezi samotnými městskými zákoníky, pak jsou dosti nepatrné. V některých oblastech práva byly ženy velmi přísně chráněny, v jiných naopak měly značné nevýhody. To se týká především žen vdaných a žen, které se chystají ke vstupu do manželství, ačkoliv tuto nevýhodu se pokusily zemské i oba městské zákoníky odstranit.

Podřízenosti žen, která souvisela s jejich nevýhodami v právech, se věnovali ve svých spisech také moralisté. Většina těchto spisů byla sepsána v protestantském prostředí, kde se panenství a vdovství vztahují k manželství. Panenství nebylo chápáno jako přiblížení k Bohu díky sexuální abstinenci, ale jako předstupeň manželství, které bylo bráno jako samozřejmost a nebylo nijak kritizováno. Nevylučovaly však ani panenství jako trvalý stav. Tento asketický a trvalý panenský stav byl podporován faktem, že si tento stav zvolil také Ježíš Kristus a také to, že se podobá životu andělů, ale převyšuje jej, protože andělé nemají žádné tělesné žádosti. Každému stavu byly přisuzovány jeho vlastní normy, ovšem většina z nich v zásadě u všech autorů vychází z víry. Normy vychází z Boží vůle a její nerespektování byl hřích a zasluhoval boží trest a vyhrazoval si výjimky ze zavedených genderových pořádků. Povyšoval ženy z jejich přirozeného pohlavního řádu, tedy poníženého postavení, aby zahanbil a potrestal hříšné muže. Všechny texty se shodovaly v tom, že dobrá manželka musela být pobožná a zcela podřízena svému manželovi. Podřízenost ženy byla pro dobré manželství a spokojenost obou manželů naprosto stěžejní.

⁴¹⁹ Tamtéž, s. 339-352.

4. Sňatek a manželství

V raném novověku bylo provdání zásadním okamžikem v životě každé ženy.⁴²⁰ Jak již bylo řečeno, v tomto období se manželství stalo nejváženějším ženským stavem, jehož prostřednictvím se žena identifikovala. Hlavní sférou jejího života byla domácnost a s tím souvisela péče o manžela a děti. Sňatek byl zásadně veřejnou záležitostí. Rituál zasnub a samotné uzavření manželství byly téměř neměnné. Podmínky pro právoplatné uzavření manželství ustálil 11. listopadu 1563 tridentský koncil v dekretu o sňatkové reformě. Potvrdil manželství jako svátost, vyhlásil monogamii, pravomoc církve stanovit překážky manželství, nerozlučitelnost manželského svazku, možnost rozluky od stolu a lože, zákaz sňatků kněžích, nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím, liturgický kalendář sňatků a výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách. Platná měla být pouze manželství uzavřená alespoň před dvěma svědky a příslušným farářem. Následně měl být sňatek zanesen do matriky. Závěru tridentského koncilu na území Čech a Moravy potvrdila olomoucká synoda roku 1591 a pražská synoda roku 1605. Závěry koncilu se však začaly v praxi prosazovat teprve od druhé poloviny 17. století.⁴²¹ Důvodem snahy církve o dohled nad manželstvím byla větší kontrola nad věřícími.

Charakter manželství nebyl definován pouze církví, ale také městskými zákoníky. Podle Brikciho z Licka je manželství institucí, ve které „muž jest jak ženy, tak věna pán a správce, mocen jsa toho prodati neb kupovati, a jinými obyčeji vedle štěstí sobě i ženě své tělesné potřeby jednati, jakž se jemu líbí.“⁴²² U Koldína je manželství definováno jako „nic jiného, než řádné spojení osoby mužské s osobou ženskou, nerozdílné jich spolu s sebou životem obcování.“⁴²³ V pojetí městského práva nebylo

⁴²⁰ K tomu Josef GRULICH, „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století), HD 24, 2000, s. 49-81; TÝŽ, *Obráz manželství a rodiny v díle J. A. Komenského a B. Bolzana*, Historický obzor 7-8, 1998, s. 169-172; M. HRUBÁ, *Čest*; Pavel KRÁL, *Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 425-439; M. LENDEROVÁ – B. KOPIČKOVÁ – J. BUREŠOVÁ – E. MAUR, *Žena*, s. 96-127; J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 60-82.

⁴²¹ J. GRULICH, „Slavnostní okamžiky“, s. 52, 72.

⁴²² J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikciho z Licka práva*, s. 121.

⁴²³ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 100.

chápano manželství jako svátost, ale jako dohoda mezi mužem a ženou, která řešila především majetkový základ svazku.⁴²⁴

Výběr budoucího partnera závisel především na ekonomickém, sociálním a stavovském postavení. Moralisté často upozorňovali na nevhodnost velkých věkových rozdílů mezi manželi, které manželské soužití komplikovaly. Komenský nabádal k přiměřenosti věku snoubenců a jejich zdraví, místo upřednostňování majetkových poměrů.⁴²⁵ V případě ovdovění bylo v ekonomickém zájmu domácnosti obnovení nukleární rodiny. Vdovci a vdovy většinou uzavírali další sňatky se svobodnými a bezdětnými partnery.⁴²⁶ Podle výzkumu v Českém Krumlově bylo obvyklé, že vdovy vstupovaly do druhého manželství s mužem stejné profese, jako byl předchozí manžel.⁴²⁷

Iniciativa k uzavření sňatku vycházela od muže, respektive od jeho rodiny. Domlouvání svatby bylo možné teprve tehdy, když muž dosáhl plnoletosti a byl existenčně zajištěn. Tak byly vytvořeny předpoklady pro vznik vlastní domácnosti.⁴²⁸ Důležitou součástí námluv bylo předávání darů, které předával ženich nevěstě jako zástavu a symbol slibu. Vyjadřoval uzavření dohody a sloužil jako případný důkaz, jestliže ženich svůj slib popíral.⁴²⁹

Před uplatněním závěrů tridentského koncilu bylo běžné, že se před uzavřením manželství sešli zástupci obou zúčastněných stran, zpravidla rodiče a děti. Ruka dcery byla symbolicky vložena do dlaně ženicha. Tento akt doprovázel polibek na ústa.

⁴²⁴ M. HRUBÁ, *Zvonění*, s. 123.

⁴²⁵ Josef PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury* II/1, Praha 1997, s. 159-160.

⁴²⁶ Tamtéž, s. 168.

⁴²⁷ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 495: „*Christina weiland Wasstl Hamerschmidts Webers nachgelassene alljez aber Micheln Khales von Amberg Webers Hausfrau heyrats Abred*“; tamtéž, fol. 683-684: „*begabe sich eine ehrliche, Christliche und unwiedersprechliche heydradt Beretnüs zwishen dem ernuesten, ersamen, fürneme Herrn Thomas Steiner Burger und Melzner... und der Ehrnkugensamen Frauen Lucia weilandt sel[igen] Andreas Mangan gewesenenes Burger und Melzner alhie hinderlasenen Witib*“; tamtéž, fol. 494: „*... ist die Barbara weiland Georg Glätzls Ledrers gewesst alljez aber Urban Schwanku Ledrers Hausfrau...*“; tamtéž, fol. 478: „*... ist Catherina weiland Martin Fleishhackhers verlassene Hausfrau mit irem jezig Hauswiert Vennzl Roder Fleishhackher...*“; tamtéž, fol. 487: „*... ist Dorothea weiland Hanns Ruepiz Peckh im Parggraber verlassene Hausfrau mit irem jezig Hauswiert Silvester Peckh zu Hoff...*“

⁴²⁸ Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. – 18. století). Dům a jeho lidé*, Praha 1999, s. 137.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 147.

Konkrétní okolnosti vzniku manželství byly před svědky zaneseny do svatební smlouvy. Zásnuby, které probíhaly pouze v okruhu rodinných příslušníků a přátel, představovaly jeden ze základních předpokladů pro uzavření manželství.⁴³⁰ Ke sňatku docházelo obvykle během svatební hostiny v domě nevěsty bez přítomnosti kněze. Manželství bylo v jejím průběhu stvrzeno vzájemným navléknutím snubních prstenů. K církevnímu potvrzení v kostele došlo teprve až po svatební noci, kterou manželé strávili v domě rodičů nevěsty.⁴³¹ Po obřadu svatebčané vytvořili procesí a vydali se na průvod ulicemi. Ten podtrhoval právoplatnost sňatku a vyjadřoval původ a čest rodiny.⁴³² Během průvodu byla novomanželům zatarasena cesta skupinou svobodných. Aby mohli pokračovat, museli se vyplatit. Symbolicky se tak odloučili od svobodné skupiny obyvatelstva.⁴³³

Po proniknutí ustanovení tridentského koncilu mohla být svátost manželství přijata pouze v přítomnosti kněze, který měl osobně znát snoubence i jejich rodiče. Tím byla omezena možnost uzavření tajného sňatku, který byl chápán jako újma na cti rodiny. Pokud byl sňatek uzavřen v nepřítomnosti faráře či před cizím knězem a bez svědků, měl být okamžitě prohlášen za neplatný. V případě sezdnání cizích osob hrozilo knězi sesazení. Kněz směl snoubence oddat proti vůli rodičů, a to především v případě, že bránili sňatku ze zjištěných důvodů. Přesto však vzhledem k úctě k rodičům byl jejich souhlas doporučován. Před přijetím svátosti manželství se snoubenci museli vyzpovídat, aby mohli při mši, která svatební obřad většinou doprovázela, přistoupit k přijímání. Při stvrzování manželského svazku byla používána formule „*Ego vos in matrimonium coniungo*“ („*Spojuji vás v manželství*“), kterou kněz vyslovil, jakmile vyslechl souhlas snoubenců k uzavření sňatku.⁴³⁴ Oba manželé si vyměnili posvěcené prsteny a mše pokračovala modlitbou. Pokud nebyly obě nebo jedna z oddávajících osob ovdovělé, následovalo závěrečné požehnání.⁴³⁵ Poté se svatebčané vydali na průvod ulicemi a na

⁴³⁰ J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*,“ s. 70.

⁴³¹ Tamtéž, s. 70-71.

⁴³² R. van DÜLMEN, *Kultura*, s. 158.

⁴³³ Arnold van GENNEP, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997, s. 113.

⁴³⁴ J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*,“ s. 72-73.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 78.

svatební hostinu. Svatební slib a církevní obřad byly stvrzeny teprve prvním manželským pohlavním stykem.⁴³⁶

Sňatek již neměl představovat záležitost společenské prestiže či osobních zájmů, ale křesťanskou svátost. Původně byl manželský svazek stvrzován navléknutím snubních prstenů a prožitím svatební noci. Nově však vznikal pouze na základě kněžského požehnání, udělovaného před Bohem. Smělo tak být učiněno pouze na půdě kostela prostřednictvím kněze, většinou v přítomnosti rodičů a svědků. Nadále neměl sňatek představovat legalizaci k vyplnění tělesných chťičů, ale na jeho základě se mělo k počtě Boha usilovat o rozmnožení lidského pokolení.⁴³⁷

Bylo uznáváno několik typů překážek, které bránily uzavření manželství. Překážky absolutní bránily člověku uzavřít manželství s jakoukoliv jinou osobou (nedostatečný věk, předchozí uzavření manželství, řádový slib). Relativní překážky vylučovaly manželství jen ve vztahu k některým konkrétním osobám (pokrevní příbuzenství). Překročení zneplatňujících překážek vedlo k neplatnosti sňatku. Výjimečně mohl být sňatek potvrzen i v případě existence některé z překážek, muselo však být získáno apoštolské povolení. Sňatky byly regulovány nejen církví, ale také státem a vrchností, a to především u chudších vrstev. U těchto lidí hrozilo nedostatečné materiální zabezpečení a úpadek mezi marginální skupinu obyvatelstva. Z důvodu zjištění, zda si některý z farníků není vědom některé z překážek, byly ve farnosti snoubenců při třech po sobě jdoucích církevních svátcích zveřejňovány ohlášky. Pokud nebyla vznesena žádná vážná námitka, bylo vyhlášeno, že sňatek je možné uzavřít.⁴³⁸

Na základě svatebních smluv mohl budoucí manžel ustanovit svou manželku za mocnou hospodyni svého statku.⁴³⁹ Stejnou možnost měla také bohatá nevěsta.⁴⁴⁰ Příkladem byla Kateřina Petrpeková: „*Když jsem se vdávala, přijala jsem k sobě*

⁴³⁶ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 511: „... nemblich der Gestalt das ine Hansen gemelte Junkfrau Regina verehliget und zu einem Gemahl bis an des Pristers Handt versprochen entgegen nimbt er dieselbige nach volbringung des ersten cristlichen Beyshlaffe für eine volkhomenliche Wirtin und nimbt ain aus all seinem Güttl.“

⁴³⁷ J. GRULICH, „Slavnostní okamžiky“, s. 73; SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 607: „Léta Páně 1599 druhého dne měsíce máje ke cti a chvále pánu Bohu a pro rozmnožení lidského pokolení staly se dobrovolný přátelský smlouvy svatební.“

⁴³⁸ J. GRULICH, „Slavnostní okamžiky“, s. 76.

⁴³⁹ Např. tamtéž, fol. 587: „P[an] Jiřík Hrachovec urozenú pannu Lydmillu Lythochlebovu přijímá do svýho statku za pravú a věrnú manželku plnou a mocnou hospodyni.“

⁴⁴⁰ J. JIREČEK (ed.), *Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 114.

*Kašpara, manžela svého, do plného hospodářství.*⁴⁴¹ Dalším způsobem řešení majetkových poměrů v manželství bylo společné vzdání majetku.⁴⁴² Zatímco Bričí uváděl vzdání statků pro případ smrti, které v podstatě nahrazovalo kšaft a zajišťovalo manželům vzájemné dědění, Koldín již umožňoval vzdání statků za života. Ke společnému vzdání statků mezi manželi mohly být přijaty také děti ze současného i předchozího manželství. Vymíněný majetek se stával předmětem odkazů.⁴⁴³ Vzdání statků zajišťovalo partnera v případě smrti jednoho z nich v případě, že by zemřel bez kšaftu. Proto ho často sepisovali ti, kteří se cítili nějakým způsobem ohroženi.⁴⁴⁴ Jak již bylo řečeno, v českokrumlovské Knize svatebních smluv se dochovalo 126 vzdání statků mezi manželi. Pouze v 19 vzdáních se neobjevila žádná výminka, ve 20 případech si vymíňovaly obě strany stejnou část majetku. Nebylo výjimkou, že si větší výminku ustanovila manželka.⁴⁴⁵

Manželství bylo jediným způsobem legitimizování sexuality. Úlohou manželky bylo především rození dětí. Proto sférou jejího působení v domácnosti byla péče o rodinu a dům, výchova dětí, dohled nad ženskou částí čeledi, obstarávání ženských

⁴⁴¹ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 299-300.

⁴⁴² J. JIREČEK (ed.), *Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 108.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 104-106; např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 692: „... a z toho ze všeho statku sobě vynímá 300 kop míš[eušských], těmi aby mohla řídit i kšaftovati buď za zdravého života a neb na smrtebné posteli buď Vítovi manželu svému a nebo komu by se jí dobře vidělo a zdálo v moci své sobě pozůstavuje.“

⁴⁴⁴ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 491: „... nach dem er umbs potten lohn hin und wider in frembde Lander verraisen thuet und all jez der sterbende lauff allenthalb regiirt damit nach seinem Todt so ine Gott der allmächtig irgend auf der Rais von diser Welt erfordern wurd.“

⁴⁴⁵ Např. tamtéž, fol. 596-597: „Pan Kašpar Pergar se vším statkem svým movitým i nemovitým, který kdekoli na čemkoli má neb ještě z nadělení Božího a nebo z nějakého dědičného nápadu by míti mohl, spolčuje se s paní Judyth manželkou svou tak a na ten způsob aby jsouce plnou a mocnou hospodyni v tom jakž na hospodyni náleží vládla a jej opatrovala a po smrti jeho pokudž by bez kšaftu z tohoto světa sešel s obojími dětmi jeho rovný díl v tom ve všem aby měla. Proti tomu zase paní Judyth z dobré a svobodné vůle beze všeho přinucení zdává všecek statek a aučastek svůj, který jí dědičně po neboštíkovi Jiříkovi Myškovi panu otci jejímu aneb bratřích a sestrách jejich náleží a ještě přijíti a náležeti může, panu Kašparovi manželu svému milému, aby moc měl jej vyupomínati jeho se dosuzovati, k sobě přijíti, jeho užívati a s ním činiti jako s svým vlastním beze všelijaký jednoho každého člověka překážky. Z toho ze všeho sobě vymíňuje a v moci své sobě pozůstavuje 100 kop míš, těmi aby mohla činiti neb kšaftovati podle své dobré líbezne vůle. Pakli by ani o těch nekšaftovala a tak z tohoto světa bez kšaftu sešla, tehdy i ty na dotčeného pana Kašpara manžela jejího připadnouti mají plným právem.“

prací a starost o domácí zvířectvo s výjimkou koní.⁴⁴⁶ Láska nebyla podmínkou uzavírání sňatku ani fungování manželství. Proto byla důležitá především vzájemná úcta, věrnost a pomoc i v těžkých životních situacích.⁴⁴⁷ Zatímco muž byl povinen svou manželku chránit, žena musela svého muže poslouchat.⁴⁴⁸

V kšaftech českokrumlovských testátorek se vyskytovalo jen velmi málo zmínek, které by odhalovaly vztahy v manželství. Eva Mayrin odkázala veškerý svůj majetek manželovi, který ji poskytl klidnou domácnost, věrnost a vždy jí pomáhal.⁴⁴⁹ Veronika Pilsová odkázala svému manželovi polovinu majetku za to, že jí v manželství opatroval.⁴⁵⁰ Ve vzdáních statků se často objevovaly zmínky o manželské lásce: „... z své dobré vůle a z lásky manželské... manželce svý... Manželka jeho poznávše takovou lásku od... manžela svého nejmilejšího, že ten všecek statek což jí z lásky manželské z upřímného srdce zadal...“⁴⁵¹ Tato formulace se objevovala od roku 1612 poměrně pravidelně a ve stejné podobě, jednalo se tedy o pouhý stereotypní zápis, který neodhaloval skutečné city. Vít Šítal zaplatil dluhy své manželky, které jí zůstaly po prvním manželovi. Proto mu jeho manželka Johana vzdala veškerý svůj majetek kromě 300 kop míšeňských.⁴⁵²

⁴⁴⁶ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury* II/1, s. 165.

⁴⁴⁷ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 634-635: „*Předně pan Jan Cyprián pojímaje sobě svrchupsanou paní vdovu za milou a věrnou manželku zakazujíc se jí jakž na věrného manžela náleží jí všelijak milovati a v štěstí i v neštěstí neopouštěti.*“

⁴⁴⁸ Tamtéž, f. 683-684: „*Bemelter Herr Breutigung verspricht und verheis seiner lieben Frauen Braut und kunfftigen ehgemahl allen mänlichen Schuz, Lieb, Ehr und Treü... Entgegen Frau Praut verlebt und verspricht ihrem lieben h[err] Breütigam und khunfftigen Hauswierth alle weibliche Zucht, Lieb, Ehr und Treü.*“

⁴⁴⁹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 207, „*Testament und letzten Willen Eva Mayrin, Burgerin in der Crumauer Latran*“: „*Erstlichen meinem lieben Hauswirtt Matthiasen Mayr welcher mir meine Hauswirtschafft treulich mehren gewinnen unnd erhalten hat Helffei verschaffte ich all mein Haab unnd Guet ligendt und faherundt nichts davon ausgenembn.*“

⁴⁵⁰ Tamtéž, kart. 213, „*Kšaft Veroniky Pilsové*“: „*...to všecko nic nevynímajíc odkazuji mému milému manželu Sebastianovi Pilsovi, kterýž jest mne až posavad vždy manželsky a věrně schranil a Melchartovi synu mému v rovnej díl.*“

⁴⁵¹ Např. tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 669-670.

⁴⁵² Tamtéž, fol. 692: „*Léta 1615 v pondělí po památce svatého Vavřince vedle vyžádaného vstoupení do plnosti rady Víta Šítala a Johanny manželky jeho. Táž Johanna Šítalová přiznala se dobrovolně jakož Vít Šítal manžel její jí v těch všech dlužích po neb[ožtiku] Tomášovi Teugerovi předešlým manželu jejím pozůstalých, zastoupil a zaplacený na sebe přijal i také již panu Matyášovi Šmidovi, J[e]ho] M[ilosti]*“

Rozvody manželství byly v raném novověku velmi výjimečné. Častější byla rozluka od stolu a lože, ke které však také musely být velmi závažné důvody. V každém případě tím, že manželství většinou nebyla uzavírána z lásky a manželé se při vstupu do manželství znali v podstatě jen velmi málo, vznikaly mezi manželi často spory. O tom, že manželské spory nebyly nic neobvyklého, svědčí nejen zápisy pří, které se dostaly před soud, ale také jiné prameny. Pekařka Dora Kuncová ve svém kšaftu podmínila část dědictví pro svého švagra tím, že se musel dobře chovat k její sestře.⁴⁵³ Brigida u Petra Biernhiezle vydělila svého manžela kvůli majetkovým sporům: „*A jestli by muž můj přišel a chtěl by něco míti, aby mu z toho nic dáno nebylo, ten jest ke mně nepřiložil nic.*“⁴⁵⁴ Elisabeth Tanzlin týral její manžel. Zacházel s ní nelidsky a nepomáhal jí v trápení a nemoci. Proto se rozhodla změnit svou poslední vůli, aby muž neměl přístup k jejímu majetku. Pravděpodobně od svého manžela odešla a uchýlila se ke Georgu Schwabenovi.⁴⁵⁵

C[ísařské] polesnímu písaři panství Krumlovského pět set kop míš[eňských] i s úroky na tu summu vsešlymi zaplatil. Že pro takovou lásku manželskou, kterouž k němu jmá, jemu Vítovi Šítalovi manželu svému vsecek statek svůj dům v Latráně, dědiny, louky, chmelnice i se všemi svršky, klobouky, klenoty, nic ovšem nevimiňujíc i tím vším právem jakž jest jej po prvním manželu zdédila plným právem zadává, k jmění, držení a dědičnému vládnutí a z toho ze všeho statku sobě vynímá 300 kop míš[eňských].“

⁴⁵³ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 104: „*[te]m ostatek všecko což kolivěk mám i dům, to mocně odkazuji Kači sestře mé a švagru mé[m]u, všakž tímto způsobem, jestliže by švagr můj pěkně nakládal a dobře byl o sestru mou. A jestliže by pak pěkně a dobře s ní nenakládal, tehdy aby vydal z statku jim odkázaného 50 kop míšeňských a páni konšelé aby to obrátili za duši mou a muže mého, pakli pěkně a dobře s ní bude, tehdy aby vydal 10 kop Řehořovým dětem a na záduší 12 kop a dceři bratra mého 6 kop.*“

⁴⁵⁴ Tamtéž, fol. 367.

⁴⁵⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 222: „*Elisabeth Tanzlin Testament*“: „*Meinen Würth Georg Schwaben weil ehr mich in die Herberg verlassner weise an und aufgenommen auch alle Treü thuet verschaff ich 50 Shock... Das überige was sich bis zu der ernandten Summa meines vorstehenden Patrimoni erströkt verschaffe ich meinem Man Eliasen Treübish undt mit solchen (weil ehr mit ublen unmentshlihen tractieren undt hausen alle Zeit gegen mier nicht als wie ein Man sonder als wie ein Tiran gelebt mich bei geistl[ich] undt weldtlich Obrigkheit unshultig also verkheleinert und verleümbt den ich möninnigklich mit Spodt ein fingerzeüg worden und mich leztlichen gar von meinem Güetl und Haus ellendigklich wie R. einen Hundt verstossen welches alles meinem Schmerzen und Krankheit ein her rührige Ursach ist) solle ehr sich vergnüegn lassen od[er] dar wid. strebn und meinen lezten Willen umbstossen wolt so solle ehr auch dessen verliehrig sein undt solches auf 3 Theil ainer Meinen ehrwesen Dorothea Kind, vor ander zu d[en] Pfarkirchn St. Veith den dritt den armen Leüthen zu fahlen.*“

Z výzkumu rodinného stavu vyplynulo, že podle testamentů bylo 40 žen prokazatelně vdaných, dalších osm bylo vdaných již podruhé. Další tři ženy byly svobodné, vdov bylo 49 a u zbylých 137 nelze jejich rodinný stav určit, avšak lze předpokládat, že většina z nich byly také vdovy. U dvou žen lze prokázat, že dvakrát ovdověly. Z celkového počtu 177 svatebních smluv a vzdání statku mezi manžely, bylo 36 žen vdaných již podruhé, jedna žena dokonce počtvrté.

I přes omezenou výpovědní hodnotu využívaných pramenů bylo možné v několika případech částečně nahlédnout do manželského soužití. V podstatě lze říci, že svatební smlouvy odhalovaly období před sňatkem a také je možné z nich částečně rekonstruovat dění brzy po svatbě. Vzdání statků postihovala průběh manželství. Kšafy poskytovaly pohled na prožité manželství většinou již v závěru života.

4.1. Věno a obvěnění

Definicí věna a obvěnění a jejich výši se zabývaly oba městské zákoníky. Brikcí z Licka věnoval samostatnou kapitulu věnu. Termínem věno označoval jak majetek, který žena přinášela do manželství a následně spadal pod správu manžela, tak také majetek, který jí za to dával muž. Zárukou řádného předání věna a vykonání manželských slibů měli být svědci a v případě soudní pře měli přednost svědci nevěsty.⁴⁵⁶ Věno měla od manžela obdržet přímo žena a pouze ona ho mohla slibu věna zprostit. Manžel nesměl výši věna měnit.⁴⁵⁷ V případě že bylo manželství bezdětné, po smrti manžela měla žena dostat zpět obě věna, ale nic víc. Pokud oba bezdětní manželé náhle zemřeli bez kšaftu, věno připadlo ženiným příbuzným.⁴⁵⁸ Situaci, kdy byly v manželství zplozeni potomci, tedy případní dědicové, nazývá Brikcí termínem umrtvení věna. Žena tak ztrácela veškerý nárok na obě věna.⁴⁵⁹ Nároku znovu nabyla ve chvíli, kdy porodila mrtvé dítě.

⁴⁵⁶ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 124-125.

⁴⁵⁷ Tamtéž, s. 127.

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 123.

⁴⁵⁹ Výše dědictví, jehož součástí mohlo být také věno, byla v případě narození dětí upravována ve svatebních smlouvách. Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 607: „*Předně pan Ambrož Štrup připovídá a věnuje od datum těchto smluv z dobrý svý svobodný vůle z statku svého panně Anně Gunštetarový budoucí manželce svý do dne do roka 300 kop m[išeňských], kterýžto kdyby jeho pán Buoh neuchoval, že by z tohoto světa sešel z jeho statku přede všemi jinými dědici neb věřiteli i s tím se vším, co sama k němu na hotových peněžích, klenotech a šatech ložních i chodících přinese jí vydány býti mají. Podle toho také jí zauplna za mocnou hospodyní svého statku přijímá (kromě*

V bezdětném manželství ztrácela žena nárok na věno v případě, že se provinila cizoložstvím nebo ukládala svému manželovi o život. Pokud však bylo manželství ze závažných důvodů řádně rozvedeno, právo na věno neztrácela.⁴⁶⁰

Věno mělo být zapláceno hned po prvním pohlavním styku manželů. Nejprve měl svou část zaplatit muž a až po něm manželka. V případě majetkových potíží měly být nejprve prodány věci manžela a teprve poté se smělo použít manželčino věno. Důvodem bylo, že získávání majetku je snazší pro muže než pro ženy. Marnotratný muž neměl spravovat společný majetek.⁴⁶¹

Koldín definoval věno jako majetek, který přinášela do manželství nevěsta. Majetek, který proti tomu dával manžel, byl označován termínem obvěnění.⁴⁶² Vyplacením věna však žena neztrácela nárok na dědictví po otci.⁴⁶³ Pokud manželství trvalo déle než rok a zemřela žena, její věno zůstalo manželovi. Zemřel-li muž, žena měla nárok na věno i obvěnění.⁴⁶⁴ Výše věna nebyla právy určena,⁴⁶⁵ avšak každá dcera měla nárok na stejné věno jako její již provdaná sestra.⁴⁶⁶ O výši věna, jak ji ustanovovaly zákoníky, bylo hovořeno již v předchozích kapitolách. V německy psaných svatebních smlouvách mohlo mít věno a obvěnění stejnou výši a zbytek předal manžel své ženě ve formě tzv. jitřního daru ráno po svatební noci.⁴⁶⁷

Pavlovi synu s nebožkou Annou, předešlou manželkou jeho dědictví v tom ve všem statku se pozůstavuje) po dni pak a po roce pokudž jim pán Buoh spolu živý dítky dáti ráci, tehdy ty i matka jejich přirození dědicové spolu s Pavlem, předešlým dítětem jeho v statku jejich společném býti mají... Pakliby dni a po roce a nebo pokud spolu bydleti budou dítek žádných neměli a pan Ambrož prve nežli panna Anna z tohoto světa by sešel, tehdy panně Anně z toho statku i s těmi věnovanými a níže poznamenanými sto kopami má z téhož statku vypraveno býti, ještě k tomu co sama k němu přinese 500 kop m[íšeňských].

⁴⁶⁰ J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), *M. Brikcího z Licka práva*, s. 119.

⁴⁶¹ Tamtéž, s. 120-121.

⁴⁶² J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 102.

⁴⁶³ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 607: „Avšak přitom se p[an] Jan Kunšteter ohlásil, že to všeckno, co té panně dceři svý dává, napřed před bratřími svými míti a po smrti jeho rovnýho dílu z statku po něm zůstalým užiti má.“

⁴⁶⁴ J. JIREČEK (ed.), *M. Pavla Kristiána z Koldína práva*, s. 107.

⁴⁶⁵ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 607: „Proti tomu pan Jan Kunštetar věnuje po panně Anně dceři svý po Ambrožovi Štrupovi do dne a do roka 100 kop i přitom na chodících a ložních šatech poctivou vejpravu, jakž možnost jeho ukazuje a městskou dceru náleží. Kteréžto věno pokudžby ona bez dětí umřela jemu p[anu] Ambrožovi zůstati má.“

⁴⁶⁶ P. KRÁL, *Mitgift*, s. 293.

⁴⁶⁷ TÝŽ, *Heiratsverträge*, s. 480.

V Českém Krumlově se z celkového počtu 51 svatebních smluv v 18 případech jako věno, obvěnění či na místě obou objevil veškerý majetek, případně pouze s drobnými výminkami. Také v případech, kdy byl předmětem svatebních smluv majetek zděděný po rodičích či sourozencích, nebyla výše tohoto majetku výslovně zapsána.⁴⁶⁸ Tento fakt svědčí o tom, že ačkoliv zákoníky určovaly výši obvěnění, nebylo výjimkou, že žena získala jeho prostřednictvím větší majetek.

Kromě věna přinášela nevěsta do manželství výbavu, jejíž součástí byly předměty praktické nebo symbolické hodnoty. Soupis těchto předmětů se v písemných pramenech objevoval jen velmi zřídka.⁴⁶⁹

⁴⁶⁸ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 481: „*Tak, že Adam Pergar pannu Apollonu přijímá do svého podílu a dočastku, kteréž mu po rodičích jeho spravedlivě náleží, buď toho málo neb mnoho, což by se toho kolivěk vyhledalo, nic sobě zhola nevynímajíc za plnou a mocnou hospodyní. Proti tomu ona panna Apollona jemu Adamovi věnila a přináší z dočastku svého otcovského buď mohvitého neb nemohvitého statku tolikež, což by se kolivěk duočastku Adama Pergara pošacujíc v summě našlo, aby on též tím jako svým vlastním mocně vládl. Než co by mimo to jejího duočastku přebejvalo, toho aby ona bez překážky a odporu všelikého jako svého vlastního svobodně a mocně do vuole a zdání svého užívala.*“

⁴⁶⁹ P. KRÁL, *Mitgift*, s. 290.

5. Rodina

Péče o domácnost a děti byla pro ženy raného novověku prvořadá, zároveň však většinou nebyly přerušeny vazby mezi ní a rodinou, ze které se sňatkem oddělila. Evropská historicko-demografická a historicko-antropologická literatura věnuje nemalou pozornost typům a formám historického utváření rodiny. Sleduje charakter jednotlivých typů rodin, jejich vázanost na určité geografické prostředí, hospodářské podmínky nebo etnické danosti.⁴⁷⁰ Zatímco v současné době se hovoří o krizi rodiny, v raném novověku tvořila tradiční rodina základní hospodářskou jednotku. Rodina je formována biologickou přirozeností, přírodními a ekonomickými podmínkami, ale také kulturními poměry. Je tedy rozdíl mezi rodinami východoevropského a západoevropského typu, stejně jako jsou odlišné rodiny žijící v nížinách a v horských oblastech, na venkově či ve městech. Období 16. století spadá do tzv. starého demografického režimu, který se vyznačuje vysokou mírou porodnosti a úmrtnosti. Hlavním rozdílem mezi starým a novým demografickým režimem je v plném rozšíření a stálosti prevence porodů.⁴⁷¹ Starý demografický režim je charakterizován jako „křehký“. Bylo by možné také říci, že byl velmi citlivý k výkyvům ekonomického vývoje, jež se projevovaly např. pohybem cen a mezd, ať již způsobovaných neúrodou nebo komplikovanějšími problémy v hospodářském a sociálním systému preindustriální společnosti. Demografická struktura obyvatelstva starého režimu byla zároveň velmi zranitelná i epidemiemi a válkami.⁴⁷²

Rodina v 16. století nezahrnovala pouze osoby v příbuzenském vztahu, ale také čeledě a učedníky. V čeledním postavení se nacházely ve velké většině osoby nepříbuzné s hospodářem, mezi podruhy se však nacházely i osoby příbuzné. Čechy spadají podle dělení Johna Hajnala a jeho linie Petrohrad-Terst do oblastí severozápadního systému jednoduché rodiny. Jedním kritériem pro dělení rodiny může

⁴⁷⁰ K tomu Jan HORSKÝ, *Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v 16. století. Panství Třeboň – sonda*, JSH 42, 1993, s. 50-54; J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*; Pavla HORSKÁ a kol., *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990; Josef GRULICH, *Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950*, HD 26, 2002, s. 123-146; TÝŽ, *Obráz manželství a rodiny*; E. ČÁŇOVÁ, *Složení domácností*; TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry*; TÁŽ, *Studium*; E. ČÁŇOVÁ – P. HORSKÁ, *Existuje středoevropský model rodiny*; P. HORSKÁ, *K historickému model*; TÁŽ, *Rodinná skupina*; TÁŽ, *Rodinná strategie*; TÁŽ, *Vliv počátků*.

⁴⁷¹ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 14; P. HORSKÁ a kol., *Dětství*, s. 266-275.

⁴⁷² J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 16-17.

být průměrný počet osob připadající na jednu domácnost (rodinu). Zde se bere v úvahu počet lidí společně stolujících, nikoli lidé z domu již vyšlí. Dalším kritériem je otázka výlučnosti příbuzenského pouta mezi členy rodiny či domácnosti. Jinými způsoby odlišení mohou být průměrný věk při prvním sňatku, výlučnost patrilineárního principu utváření rodiny, počet a uspořádání manželských párů v jedné rodině či domácnosti a mnohé další.⁴⁷³

V 16. století a především ve stoletích následujících se objevily prameny, které umožňují zkvalitnění výzkumu populačního vývoje a rekonstrukce rodin. Testamenty nejsou prameny tak přesnými jako například katastry, poddanské seznamy, soupis obyvatelstva podle víry nebo matriky. Pro historika však poslední vůle otevřely svět rodin v poněkud osobnější rovině, protože se testátorky mohly vyjadřovat k vztahům k dědicům, případně k lidem, které vydělila. Z testamentů mnohdy nebylo možné vyčíst přesný počet dětí, tím méně vzdálenější příbuzné. V některých případech nelze určit, zda byly děti z domu již vyšlé. Velmi časté byly odkazy mimo rodinu, nebo nebyl příbuzenský vztah uveden. Svatební smlouvy a vzdání statku nevypovídaly téměř nic o rodinných strukturách, lze z nich zjistit pouze zda se jedná o první či druhý sňatek a v několika případech se zmiňují o dětech.⁴⁷⁴ Ačkoliv se vzdání statku týkalo nejčastěji manželů, odevzdávaly ženy svůj majetek také jiným členům rodiny, a to v jednom případě dceři,⁴⁷⁵ v jednom synovi⁴⁷⁶ a ve dvou případech zeti.⁴⁷⁷

5.1. Obraz nukleární rodiny

Pro každou ženu raného novověku bylo prvořadé zabezpečit vlastní děti, a to zvláště v případě, že se o testátorky staraly ve stáří a nemoci. Odkazy dětem se nacházely ve 42,5 % zkoumaných posledních vůlí. Nebylo vždy možné určit počet dětí v rodině nejen z důvodu, že nebyly všechny uvedeny, ale také proto, že některé testátorky uvedly

⁴⁷³ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 27-33.

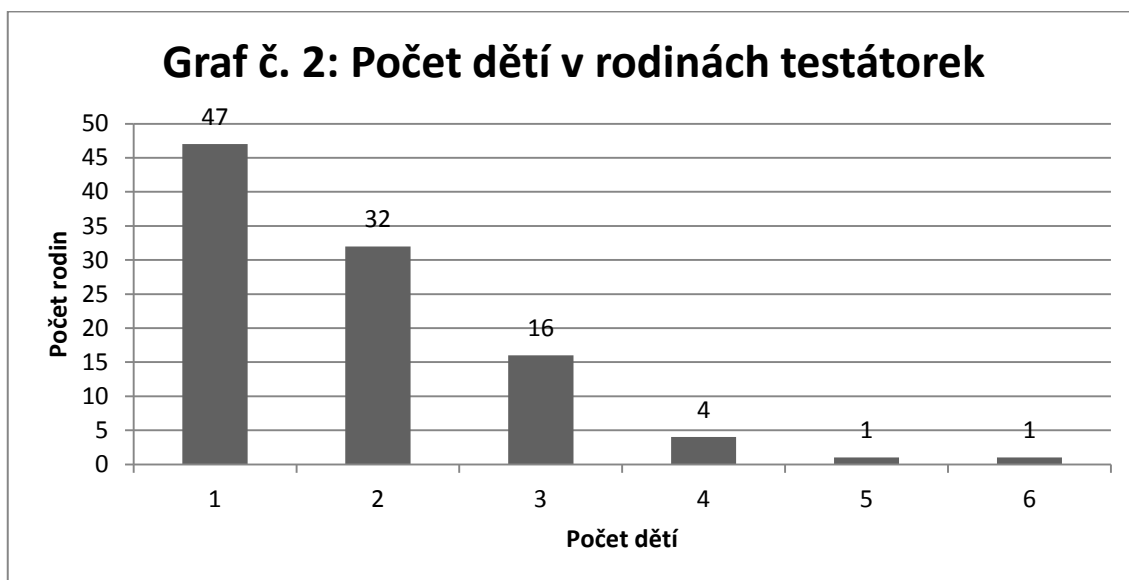
⁴⁷⁴ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 490: „*Však když Johanna manželka sirotkům a dětem svým po prvním manželu jejím nebožtíkovi Jakšovi Sládkovi povinna jest podíly jich vyplatiti a taky Dorothee a Katherině dcerkám svým každý z lože šatův, když by jim toho potřeba ukázala vydati na týchž smluvách při sobě vyňala, to aby on Šimek manžel její též povinen byl vypraviti, jakž jest i k tomu ke všemu dovolil.*“

⁴⁷⁵ Tamtéž, fol. 804

⁴⁷⁶ Tamtéž, fol. 503.

⁴⁷⁷ Tamtéž, fol. 488, 797.

pouze „*dětem mým*“. Pokud některé dítě k tomu jmenovaly, pak jen v případě, že mu odkazovaly něco navíc. V těchto případech lze tedy určit pouze to, že v rodině bylo dvě a více dětí. To se ve zkoumaném vzorku týkalo sedmi případů. V následujícím grafu tyto testaments nejsou zahrnuty a vztahuje se tedy pouze 102 kšaftů, kde byly děti jmenovány. Otázkou však zůstává, zda v těchto testamentech byly jmenovány všechny děti, které testátorka skutečně měla.

Z hlediska pohlaví bylo v českokrumlovských kšaftech zmiňováno 85 synů a 90 dcer. Odkazy však směřovaly pouze 80 potomkům mužského pohlaví a 86 dcerám. V žádné českokrumlovské rodině nebylo potvrzeno víc než šest dětí. Tento počet dětí byl prokázán pouze v jedné rodině, stejně jako pět dětí. Jedním z důvodů menších nukleárních rodin s nízkým počtem dětí mohly být nevelké měšťanské domy v Českém Krumlově.⁴⁷⁸ Markéta Menoušková pro Kutnou Horu potvrdila v rodině i pět až osm dětí.⁴⁷⁹ Podle výzkumu Aleny Štěpkové byly v Soběslavi rodiny se šesti dětmi relativně běžné.⁴⁸⁰ Václava Kalousová v Rokycanech také doložila rodiny s pěti či šesti dětmi.⁴⁸¹ Ve všech výzkumech však bylo potvrzeno, že nejčastěji bylo v rodině jedno nebo dvě děti.

Testátorky se snažily své děti co nejlépe zabezpečit, a to především do doby, než dosáhly plnoletosti. Proto byli ustanovováni poručníci. Výběr poručníků byl důležitým

⁴⁷⁸ Popis českokrumlovských měšťanských domů viz. kapitola 6.2. Nemovitý majetek.

⁴⁷⁹ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 108-109.

⁴⁸⁰ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 113.

⁴⁸¹ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 49.

krokem také proto, že měli spravovat rovněž majetek sirotků. Jestliže byl vybrán nesprávný poručník, mohl děti v krajním případě okrást.⁴⁸² Markéta Primsová například své děti zabezpečila odkazem louky, ze které měli konšelé prodávat trávu a peníze uchovávat až do plnoletosti dětí.⁴⁸³ Další formou zabezpečení do dospělosti byly odkazy poručníkům, které jim měly výživu ulehčit a finančně s ní vypomoci. Příkladem je testament Barbl Parhanzlové, která jmenovitě neurčila poručníka své dcery: „*A ostatek všecho málo neb mnoho což zůstane po smrti mé to všecho odkazuji mocně Ludmile dceři své a kdo bude dítě chovati, aby krávu vzal, která u Prokše j[es]t.*“⁴⁸⁴ Lidmila Kloboučnicková určila, že poručníkem jejích dětí se má stát její bratr a k lepšímu zaopatření mu odkázala dvě dědiny, chlév a krávu.⁴⁸⁵ Alžběta Tytrychová určila svým dětem poručníky tři a nabádala je k jejich ochraně.⁴⁸⁶ Kače Učová určila poručnici své nezletilé dcery i majetku, který jí odkázala, ačkoliv byl její manžel stále naživu a prosila jí, aby se o ni postarala: „*I prosím jí, že jí opatří jako své vlastní.*“⁴⁸⁷ Jedinečný byl odkaz, jenž učinila Anežka Krávovalá, pravděpodobně kojné svého dítěte, která se měla stát po její smrti poručnicí a dítě u ní pravděpodobně z nějakého důvodu trvale žilo: „*Tu kopu aby dali Havlové Kateřině, aby dítě chovala, it[em] čtvrtní pšenice odkazuji Havlové pro děťátko, it[em] truhlu 1 lepší Havlové, it[em] co jest drobných šátkův všecho Havlové, která mé děťátko chová, it[em] mám dočastku svého v Třebonině*

⁴⁸² J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 99.

⁴⁸³ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 49: „*Item což se koli dotýče louky pod Vraním kamenem prosím, aby ta louka byla zachována podle zapsání v městských knihách a na dítky mé aby spadla a jestliže by Bůh kterého dítěte smrti neuchoval, aby z jednoho na druhého spadlo. A kdyby pak všech dětí mých Bůh smrti neuchoval bez let dospělých, tehdy aby páni konšelé tu louku prodali a prodadůc aby ty peníze k svým rukám brali a k Božímu domu svatého Víta města tohoto obrátili. Ale pokudž by moji děti živí byly, prosím pánův konšelův aby ráčili tu práci na se vzítí a tu trávu z té luky prodávati a ty peníze dětem chovati do let rozumných.*“

⁴⁸⁴ Tamtéž, fol. 118.

⁴⁸⁵ Tamtéž, fol. 123-124: „*Poroučím děti své Martinovi bratru svému, aby je choval do let jich a přitom dědinek 2, chléva a 1 krávy, aby toho užíval, aby tím snáze děti chovati mohl.*“

⁴⁸⁶ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Kšaft Alžběty Tytrychové*“: „*Pány poručníky sirotkům pozůstalým zřizují Ondřeje Waltera, Jiříka Nygryna, Hanze Schaubu, pročez pana purkmistra, pány za to prosím, že této mé poslední vůle při tomto mém pořízení zanechati nad ní a sirotky mými (jim v ničemž ubližovati nedadouc) ochranou ruku držeti ráčí a budou.*“

⁴⁸⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 232.

*u rychtáře 9 kop, za to pána jeho milosti pro pána Boha prosím, aby toho dělátku mému nechati ráčil, aby ty peníze Havlové dány byly, aby je chovala.*⁴⁸⁸

Vztah a city k dětem mohly být v některých testamentech zdůrazněny zdrobňováním jmen, či v německých testamentech používanými výrazy „*Tochterlain*“ a „*Sohnlain*“. Tyto výrazy použila ve svém kšaftu například Anna Hagin, která měla tři malé děti, jednoho syna a dvě dcery. Své city k nim ještě zdůraznila: „*Meine liebe drey Kindlein.*“⁴⁸⁹

Většina testátorek neodkazovala všem dětem stejný díl majetku. Objevují se však testamenty, kde je jedno z dětí upřednostněno velmi výrazně. Dorota v Hicebenařově domě odkázala mnohem větší majetek jedné ze svých dcer. Zatímco Anna získala kromě množství cínového nádobí, peněz, ložního prádla, povlečení a plátna také páteře, truhly a šperky, Markétě matka odkázala několik kusů nádobí, malý páteř a tři kopy grošů.⁴⁹⁰ Důvodů pro tak výrazné rozdíly mohlo být několik. Dědička menší části majetku mohla být již provdaná, a tedy dostala věno a byla zabezpečená, odbytá od majetku rodičů a matka jí z dobré vůle ještě přidala malou část majetku nebo byla tato dcera méně oblíbená. Apolona Kyčhajplová odkázala jednomu ze svých synů Janovi 20 kop a veškerých zbytek majetku měl zdědit druhý syn Václav s dětmi „*bez překážky Jana syna mého*“, čímž se snažila zamezit sporům mezi bratry.⁴⁹¹ Regina Eisschielin byla matkou tří dětí, dvou synů a jedné dcery. Její syn Georg, který byl v cizině a nijak jí nepomáhal, nezdědil nic. Pouze jeho dcera Elisabet zdědila jednu kopy grošů a ložní prádlo. Stejně tak nic nezdědila její provdaná dcera, protože jí bylo

⁴⁸⁸ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Kšaft Anežky Krávové.*“

⁴⁸⁹ Tamtéž, kart. 200, „*Anna Hagin Testament.*“

⁴⁹⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 303-304: „*Odkazuji Anně, dceři své, 7 mis cínových velikých a 2 misky falešné, i[te]m Markétě, druhé dceři své, odkazuji 2 mísy cínové a 1 malou falešnou, i[te]m Anně dceři své odkazuji peřinu 1 a duchny 2, polštáře 2, podušky 4, prostěradel 5, i[te]m cíchy na spodní peřinu 2 a na jednu velikou duchnu cíchy 3, a na druhou duchnu 2 cíchy. I[te]m Anně odkazuji plátna sto loket, Anně odkazuji dva páteře korálové, i[te]m Markétě dceři své odkazuji 1 páteř korálový nejmenší, i[te]m odkazuji Anně paučnik a obojek zlatý, Anně prsténků stříbrných 5 a 1 zlatý prstének, i[te]m Anně čepec zlatý s pruhami, i[te]m Anně odkazuji peněz hotových 60 kop, Markétě, dceři druhé, odkazuji 3 kopy a Markétě odkazuji své chodící šaty, tři sukně a kožich beraní a pláštěk. I[te]m Anně odkazuji dvě truhle veliké a tři truhličky malé, i[te]m Anně konve cínové jednu pinetní a 1 šestžejtlikovou třetinku a 1 žejtlík, měděnici 1 a talíře cínové 2, Markétě odkazuji pinetní konev 1, i[te]m Anně odkazuji křížek stříbrný a slonečka a srdéčko stříbrné.*“

⁴⁹¹ Tamtéž, fol. 343.

vyplaceno věno. Její dvě děti zdědily 1 kopu grošů. Veškerý majetek zdědil syn Andreas, který jí pomáhal ve stáří a sama ho označovala jako milovaného syna.⁴⁹² Celkem byly v deseti testamentech výrazně upřednostněny dcery před syny a pouze ve dvou kšaftech byli zvýhodněni mužští potomci. V Rokycanech byli synové výrazně upřednostněni rovněž ve dvou případech, dcery jednou.⁴⁹³ Markéta Menoušková pro Kutnou Horu zjistila pouze čtyři případy zvýhodnění syna. Většinou se jednalo o nejstaršího syna, který se měl stát pokračovatelem a nositelem dobrého jména rodiny.⁴⁹⁴ Z výzkumu Martiny Polanské vyplynulo, že v Táboře byli synové upřednostněni v jedenácti případech. Dcera byla zvýhodněna pouze v pěti případech, a to především tehdy, chtěl-li jí testátor vyjádřit vděčnost za opatrování v nemoci a ve stáří.⁴⁹⁵

V několika případech určovaly testátorky podmínky pro získání dědictví či některé jeho části. To mohlo někdy svědčit o problémových vztazích mezi rodiči a dětmi. Dorota Petrová určila podmínky pro část dědictví svému synovi: „*A víc jakž sem sobě vymínila na smluvách 10 kop a za rám a barevnici 18 kop a to též synu svému odkazují a muž můj má jemu, kdyby se osadil, po dvakrát vyplatiti, jestliže by svého hleděl.*“⁴⁹⁶ Pavlová Zbiaková podmínila celý svůj majetek: „*Jestli by syn můj nepřišel, aby všecko po mé smrti při špitále zůstalo.*“⁴⁹⁷

O vztahu mezi matkou a dcerou mnoho vypovídá také odpor Markéty Douchové proti kšaftu její matky. Barbora Douchová odkázala všechn svůj majetek pravnučce a muži a ženě, u kterých neurčila žádný vztah. Z odporu její dcery lze vyčíst, že se

⁴⁹² Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 197, „*Regina Eisschielin Testament*“: „*Meines Sohns Georges Eberls, welcher in der frambdt ist, seinem Thöchterlein Elisabetha verschaffe ich ein schockh grosches. Item vonn Petgewandt 1 duchnet, 1 hauptpolstar, 1 unndpett, und 2 leilach. Ihrem Vatter als meinem Sohn wie obbmelt bin ich nichts schuldig, das ich auch vermain den er nim[m]er bei leben sein werde. Meines Aydem Caspar Langnitauff seines zweier Kinders Jacob und Elena verschaffe ich ein Schockh Groschen. Annders bin ich dem Langnitauff (weillen mein Thochter alle Gebür empfanges) nichts schuldig... Das überige alles mein ganze Verlassenschafft wie die Nahmes haben mag nichts ausgenombes verschaffe ich meinem lieben Sohn Andreas was das er desen allen nach meinem Todt bevoilmächtigt sein soll unnd als mit seinem eigenen zuthun unnd zulassen macht habe sientemallen er mich in meinem hohen Alter betrewen thuet.*“

⁴⁹³ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 48.

⁴⁹⁴ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*,“ s. 100-101.

⁴⁹⁵ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 118-119.

⁴⁹⁶ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 236.

⁴⁹⁷ Tamtéž, fol. 275.

jednalo o Barbořiny přátele. Markéta obvinila právě tyto přátele z toho, že využili stáří její matky, aby jim odkázala veškerý svůj majetek. Markéta tak nezdědila nic, ačkoliv své matce pomáhala její stateček shromažďovat a starala se o ní ve stáří a v nemoci.⁴⁹⁸ Barbora Douchová pravděpodobně skutečně neměla žádné právní důvody k tomu, aby svou dceru vydělila, proto bylo Markétě nakonec vyhověno.

Dalším velmi zajímavým odporem, který však v tomto případě odhaluje vztah mezi dcerou a jejím otcem a bratrem, byl odpor vznesený Klárou Mulačkovou proti kšaftu jejího otce Lukše Mulačka. Ten jí odkázal pouze 2 kopy grošů míšeňských a jejím dětem dvě ovce a odůvodnil to tím, že ho vyhodila ze svého domu: „*Weil sie mich in meinem Alter ausen Haus gestossen.*“ Zbytek majetku odkázal svému synovi Matyášovi. Kromě Klářina odporu se také dochovaly odpovědi na něj ze strany Matyáše. Ten potvrzuje, že svého otce z domu „*vystrčila*“, nepostarala se o něj v nemoci, a že je „*ženou nevážnou*“. Kromě toho měla činit „*křivdu tělu mrtvému*“ svého otce. Tato obvinění byla velmi závažná, a jak již bylo řečeno v jedné z předchozích kapitol, měl v tomto případě testátor právo své dítě vydědit. Klára se hájila tím, že její bratr otce „*mocí nutil*“, aby kšaft takto sepsal a hodnověrní svědci měli potvrdit, že se k tomu její otec přiznal a že se o něj ve skutečnosti v nemoci starala. Protože je ke kšaftu připsáno vyřízení, purkmistr a konšelé zřejmě dali zapravdu Lukši a Matyáši Mulačkovým.⁴⁹⁹

⁴⁹⁸ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Kšaft Barbory Douchové*“: „*Vlastní matka má jsouce věkem velmi sešlá, na zdraví i v rozumu již velmi zdětinělá a nedostatečná, k tomu přidržána byla od některých z přátel našich, že jest dovolila, aby kšaft sepsán byl, v němž jako bych já nikdá dcera její nebyla nic mi odkázáno není, než jiní dalecí a nekrevní přátelé všecek statek po ní pozůstalý mezi sebou sami rozdělili a rozebrali a mně vlastnímu dítěti a dceři její, kteráž sem jakožto chudé matce své v tom statečku pracně dělajíc shromažďovati pomáhala, nic neodměnili, což jest mi chudému a osiřelému sirotku na to se těžko dívati, že práce mé a statku matky mé (spíše nepřátel), nežli jací krevní přátelé mají užívati, ježto jí nikdá žádného pohodlí a dobrého přátelství v její úzkosti neprokazovali. Já pak jsouce sirá chudá děvečka již věku také sešlá sprostná a nemaje se s nimi nač souditi, všemu tomu místo dávám, krom toliko co se dotýče peněz gruntovních z domu nebožky matky mé milé 200 kop a některé kopy míš[eňské], kteréž se ročně skládají, jakž zápis knih měst[ských] ukáže vašich milostí jakožto dědička živá a pozůstalá dcera, aby mi propuštěny byly a knihami městskými zapsány tak abych již na svá stará kolena majíce své obživení tak dobře z práce své matce k živnosti pomáhajíc jako i z vlastního dědictví svého mohla se smrti své dohovati nebo dotčená matka má byvše stáří v letech 112 již chovati nemohla a drahně let toliko na lůžku ležíce ode mě opatrována byla.*“

⁴⁹⁹ Tamtéž, kart. 208, „*Luksi Mulatschko Testament.*“

V některých případech uvedly testátorky účel, na co mají být odkázané peníze dětmi použity. Oršila Victorínová na smrtelné posteli projevila starost o svého syna: „*Těch 5 kop..., aby Lorenc syn můj vzal od pana Súdka, aby měl na stravu, kdy[ž] půjde do Prahy pro list zachovací od řemesla.*“⁵⁰⁰ Alžběta Tytrychová odkázala své dceři peníze na svatbu: „*Bibianě, dceři mé, přede všemi jinými na výpravu k svatebnímu veselí 100 kop.*“⁵⁰¹

Na své děti si ve vzdání statku či svatební smlouvě vzpomnělo sedm žen. Darování peněz mohlo být ze strany žen projevem vděku. Mariana Nigrin darovala své dceři 100 kop grošů za to, že se o ni starala v nemoci.⁵⁰² Jednalo se o jediné vzdání statků, které bylo formulováno tímto způsobem. V testamentech se podobných typů odkazů také nenacházelo mnoho. Proto je pravděpodobné, že se nejednalo o pouhé klišé, vyplývající z povinnosti péče o rodiče ustanovené právy, ale že se tyto děti opravdu o své rodiče v nemoci či ve stáří staraly. Roku 1580 darovala Helena Firštová svému synovi Jiříkovi veškerý svůj majetek včetně dvora a sto kop grošů, které jí měl její syn vydat. O čtyři roky později na smrtelné posteli toto vzdání potvrdila pouze s tou změnou, že měl z tohoto majetku vydat svým dvěma dcerám každé po 100 kopách.⁵⁰³ Tímto způsobem svého syna i vnučky dostatečně zabezpečila. Regina Eisschiellin odevzdala veškerý svůj majetek manželovi a vymínila si pouze 15 kop grošů míšeňských pro své tři děti z předchozích tří manželství.⁵⁰⁴ Eva Forková si na svatebních smlouvách pro své děti z předchozího manželství vymínila 200 kop grošů míšeňských.⁵⁰⁵ Johanna Rynšová si v seznání svatebních smluv a odevzdání statku vymínila zabezpečení svých dětí z prvního manželství a stejnou povinnost uložila také svému manželovi: „*Však když Johanna manželka sirotkům a dětem svým po prvním manželu jejím nebožtíkovi Jakšovi Sládkovi povinna jest podíly jich vyplatiti a taky Dorothee a Katheřině dcerkám svým každý z lože šatův, když by jim toho potřeba ukázala vydati na týchž smlouvách při sobě vyňala, to aby on Šimek manžel její též povinen byl vypraviti, jakž jest i k tomu ke všemu*

⁵⁰⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, kart. 321, fol. 275.

⁵⁰¹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Kšaft Alžběty Tytrychové.*“

⁵⁰² Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 804: „*... das mir meine liebe Tochter Catharina jederzeit in meiner kranckheit treue khindtliche lieb undt wartung gethan gedacht meiner Tochter hundert Schockh vor andern meinen Erben.*“

⁵⁰³ Tamtéž, fol. 503.

⁵⁰⁴ Tamtéž, fol. 709.

⁵⁰⁵ Tamtéž, fol. 802.

dovolil.⁵⁰⁶ Barbara Zillpölin si ve svatebních smlouvách zajistila pro své děti z předchozího manželství nejen vyplacení dědictví po jejich otci, ale také vzdělání.⁵⁰⁷

Kromě vlastních dětí a dětí z předchozích manželství se mohly v rodině vyskytovat také děti osvojené – tzv. schovanci. Právní kodifikace Brikečího z Licka a Pavla Kristiána z Koldína se o těchto dětech ve svých právech nezmiňovali, neměli tedy ze zákona právo na dědický podíl. Schovanci mohli být osiřelí kmotřenci nebo děti přátel. Testátorky je přijaly do své domácnosti jako pracovní sílu a poskytly jim výchovu, základní vzdělání a v některých případech věno nebo výbavu v podobě odkazu.⁵⁰⁸ Tento případ se v testamentech objevil pětkrát, a to u tří dívek a dvou chlapců. Kromě schovanců se v testamentech třikrát objevil termín pachole, z toho jednou ve spojení „*pachole, které jsem vychovala*“.⁵⁰⁹ Je možné, že i v tomto případě se jedná o osvojené děti. Pouze u jedné z testátorek, která se v kšaftu zmiňuje o schovancích nebo pacholatech, bylo prokázáno, že měla vlastní děti. Ve čtyřech testamentech jsou zmiňováni jako jediní příbuzní. To je důvodem, proč většinou dědily velkou část majetku.⁵¹⁰ Kateřina Kornefflová odkázala pacholeti část nemovitého i movitého majetku: „*Odkazuji Matouškovi pacholeti mé[m]u dvůr a dědinu za Kájovskou branou a k tomu 50 kop míš[eňských]*“.⁵¹¹ Ačkoliv vůči těmto dětem byly testátorky většinou velmi štedré, objevilo se několik žen, které určily podmínku pro získání dědictví, stejně jako se to stávalo u dětí vlastních. Kateřina Promarová odkazovala pacholeti Oziášovi s touto podmínkou: „*A j[es]tliže by nechtěl poslouchati, aby jemu nic nedávali*“.⁵¹²

V pěti testamentech se objevily také odkazy nevlastním dětem. Bita Pavlová, rybářka, odkázala majetek své dceři a synovi a dvěma dcerám jejího zemřelého manžela

⁵⁰⁶ Tamtéž, fol. 490.

⁵⁰⁷ Tamtéž, fol. 485.

⁵⁰⁸ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 117; P. HOFFMANOVÁ, *Rodina*, s. 118-119.

⁵⁰⁹ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 264.

⁵¹⁰ Tamtéž, fol. 146-147, „*Kšaft Anny kožišnickové pod školou*“: „*Což mimo toto mé odkázaní po smrti mé zůstane, dům a všecko což v domu mám a jinde buď mnoho neb málo, to všecko odkazuji mocně a poroučím Kači schovanci své, aby jí to všecko od poručníkův mých vydáno a postoupeno bylo.*“

⁵¹¹ Tamtéž, fol. 311-313.

⁵¹² Tamtéž, fol. 314-315.

z prvního manželství.⁵¹³ Mandalena Petschneiderin odkázala své nevlastní dceři vyšší částku, než vlastnímu synovi: „*Ihm Jacoben 2 shock meis[nisch]. Der Marushen, Stief dochtern, verschafft sie 4 shock meis[nisch].*“⁵¹⁴ O nevlastním synovi se zmiňuje také Regina Tishlerin, která mu odkázala nádobí a oblečení.⁵¹⁵ Magdalena Zaunerin odkázala své nevlastní dceři část svého majetku a truhlu po její vlastní matce.⁵¹⁶ Ludmila Fröshlin odkázala své nevlastní dceři polovinu svého majetku.⁵¹⁷ Barbara Schrembhauserin odkázala svým dvěma nevlastním synům každému po jedné kopě grošů.⁵¹⁸ Tato částka byla v podstatě symbolická, protože její manžel byl stále naživu a proto bylo na něm, aby své syny zabezpečil.

Na své tři nevlastní děti z prvního manželství si ve svém vzdání statku vzpomněla Ursula Khlingerin, která si pro každé z nich vymínila 10 kop grošů.⁵¹⁹ Jednalo se o dvě nevlastní dcery a jednoho syna a podle odlišných příjmení lze předpokládat, že dcery byly již provdané a tedy zajištěné, přesto se však tyto děti měly stát jedinými dědici majetku, který si vymínila.

5.2. Příbuzní mimo nukleární rodinu

Celkem ve 203 testamentech se testátorky zmiňovaly o příbuzných mimo nukleární rodinu. Z toho ve 160 případech nebylo prokázáno, že by měly naživu vlastní děti nebo manžela. Nejčastějšími dědici byli sourozenci testátorek a následovala vnoučata. Lze předpokládat, že se často jednalo o nejbližší příbuzné kšaftujících. Rodiče se vyskytovali v menším počtu odkazů, protože v době sepsání testamentu již nemuseli být naživu.

⁵¹³ Tamtéž, fol. 253, „*Kšaft Bity Pavlové, rybárky na Flechperce*“: „*Odkazuji z těch 10 kop dětem Pavlovi 3 kopy, Markétě 3 kopy a odkazuji Markétě dceři své šaty ložní i chodící. I[te]m Barbli 2 kopy a Doře 2 kopy dětem nebožtíka Pavla s první ženou.*“

⁵¹⁴ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 212, „*Mandalena Petschneiderin Testament.*“

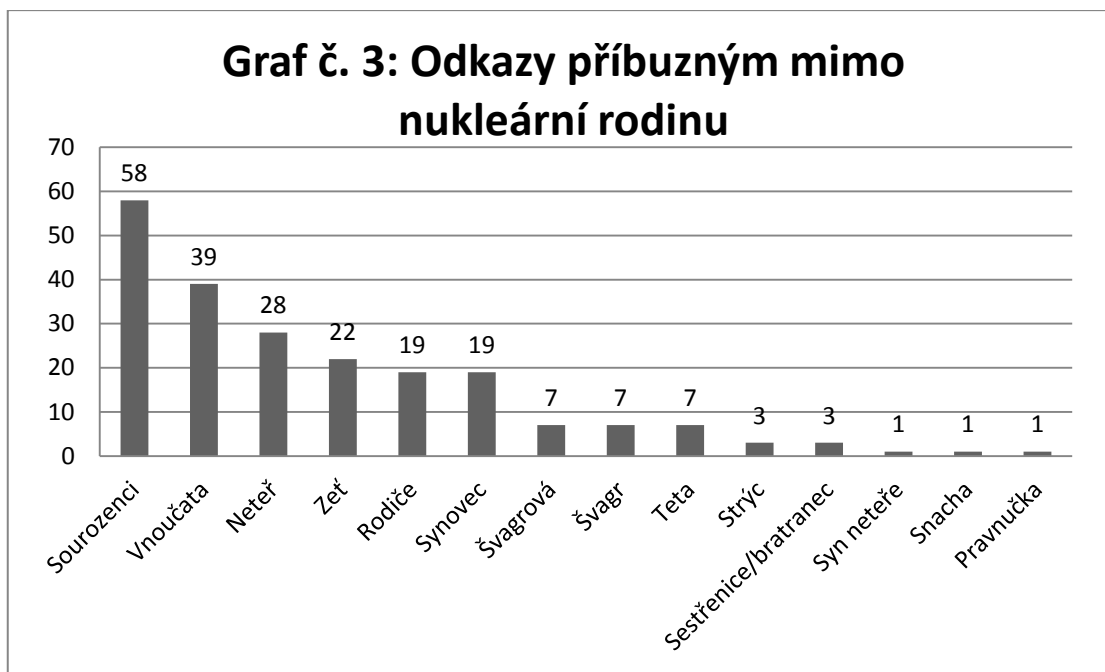
⁵¹⁵ Tamtéž, kart. 223, „*Regina Tishlerin Testament.*“

⁵¹⁶ Tamtéž, kart. 227, „*Magdalena Zaunerin Testament*“: „*Der Appollonia meiner Stieffthochter verschaffe ich so sie auf Bernhardt Fridls Behausung in der Latran zu such 10 shock. Item meinen Zilpelz, ein Rockh von gesfrangten Thuch, ein Fürthuch von halbseiden zeug, item ein sametene Weibergürtl mit ein silbern Beshlächt und ein tafetn Bristl mit einem Bundt, item eine Truhn so ihrer Muetter gewest.*“

⁵¹⁷ Tamtéž, kart. 198, „*Ludmila Fröshlin Testament.*“

⁵¹⁸ Tamtéž, kart. 218, „*Barbara Schrembhauserin Testament.*“

⁵¹⁹ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 725.

Často směřovaly odkazy vnučatům, protože spolu s dětmi představovala pokračovatele rodu. Vzhledem k vysoké úmrtnosti se mohlo stát, že žádné dítě nepřežilo, a pak bylo na vnučatech, aby zachovala rod. Nemusel to však být jediný důvod, proč testátorky odkazovaly vnučatům. Například Dora Řezníková uvedla poněkud osobnější příčinu svého odkazu dosud nenarozenému vnučeti: „*Odkazuji vnučkovi, který v životě jest nevěsty mé, dá-li pán Bůh radosti, 19 kop aby mne památku mělo.*“⁵²⁰ V případě, že testátorka odkazovala více vnučatům, pak mohlo být některé velmi výrazně upřednostněno před ostatními. Příkladem je kšaft Elišky Petrlíkové, která své vnučce Mandaleně odkázala sumu peněz, stříbrný pozlacený pás, stříbrný koflík s příkrývadlem, zlaté prsteny, truhly, ložní prádlo, oblečení a mnohé další předměty. Další vnučka Anna získala pouze menší pozlacený pás. Ostatní vnučata měla dědit jen v případě, že by Mandalena zemřela.⁵²¹ Tento kšaft dokazuje,

⁵²⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 190.

⁵²¹ Tamtéž, fol. 230-231: „<Mandaleně Václavově dceři 50 kop 4 kopy a ty aby jí páni na veruncích dochovali až do let jejich>, i[te]m pás větší stříbrný pozlacený a koflík stříbrný s příkrývadlem ten Mandalence odkazuji, i[te]m šest zlatých uherských, piet nebo šest prsténkův zlatých a něco stříbra, to též Mandalence odkazuji s truhlicí jako klenoty jsú v ní tak se vším, i[te]m truhlu s hospodářstvím ve Václavově komoře též Mandalence odkazuji a štantneř než aby Václav jeho užíval až do let jejich. A potom kdyby ho chtěla užívati, aby jí byl vydán. Než kdyby jí Bůh neuchoval smrti bez let, aby na jiné děti spadlo Václavovy... I[te]m truhlu velikou v mé komoře tak jakž stojí s tím se vším též Mandaleně odkazuji a ložní šaty mé všecky i chodící,... i[te]m odkazuji Anně, Václavově dceři, pás menší pozlacený,... i[te]m jedny ložní šaty v hostinci to odkazuji Mandaleně, i[te]m štantneř prve psán j[es]t

že roli v odkazech hrála také oblíbenost dědiců. Podobně také Kateřina Petřepková odkázala majetek jen jedné své vnučce, ostatní vnučata by dědila až v posloupnosti po ní.⁵²² Kolářka Barbora ve svém kšaftu odkazuje po 10 kopách „*Brigidě a Maruši, dětem dcery*“ a „*Janouškovi a Šimánkovi, dětem syna.*“⁵²³ Zdrobněliny jmen chlapců mohou svědčit buď o oblíbenosti, zapříčiněné například zajištěním pokračování rodu v mužské linii, nebo se mohlo jednat o malé děti. Upřednostnění mužského potomka se projevilo v testamentu Markéty Četlové: „*Odkazuji Pavlovi vnučku svému půl domu a všecko což mého j[es]t, a dluhy aby z toho splatil, i[te]m také Pavel aby vydal z toho Regině sestře své 9 kop.*“⁵²⁴ Zvýhodňování však nebyli jen vnuci. Anna na Novém Městě zvýhodnila jednu ze svých vnuček: „*Odkazuji dětem Alžběty dcery mé Šimonovi, Václavovi, Kašparovi, Kateřině, Aničce a Markétě každému z nich po pěti kopách míšeňských. Přesto vejše odkazuji Aničce vnučce mé páteř korálový, postel v který sem já líhala i s šatmi.*“⁵²⁵ Také v případě vnučat se objevily v kšaftech podmínky pro vydání dědictví. Kovářka na Louži Oršila odkázala svým vnukům po 15 kopách, ale peníze jim neměly být vydány dřív, než se naučí řemeslu.⁵²⁶

Vzhledem k tomu, že 39 testátorek se zmiňovalo o sestřích a pouze 27 o bratrech, lze předpokládat, že se testátorky pokoušely ženám v rodině poněkud přilepšit, protože muži bývali lépe zajištěni. To by také vysvětlovalo, proč se 28 testátorek zmiňuje o neteřích, zatímco o synovcích lze objevit jen 19 záznamů.⁵²⁷ Nejčastější odkazy sourozencům a vnučatům odpovídají výsledkům výzkumu Václavy

k tomu dvě pinte polupinty, třížejtliční konev, 2 měděnici, 10 mis, 3 rendlíky, 2 moždíře, 12 taléřů cínových v pouzdře, i[te]m v druhé truhle 3 štuky plátna tenké, 6 prostíradl kmentových, hantochy, ubrusy, roušky, čechlíky, co sem jí připravila a koltru hedvábnou, to všecko Mandaleně odkazuji. A jestlipak že by Bůh smrti Mandaleny neuchoval, to všecko což jí svrchu odkázáno j[es]t, to aby spadlo na jiné děti Václavovy s touto ženou.“

⁵²² Tamtéž, fol. 299-300: „*Odkazuji z těch 80 kop Ludmile vnučce mé, Markusově dceři, 30 kop a s vůlí manžela svého jí přidávám ložní šaty a pinetní konev též s jeho volí. Pakliby divče umřelo bez let dospělých, aby spadlo na jiné děti Markusovy.“*

⁵²³ Tamtéž, fol. 166-167.

⁵²⁴ Tamtéž, fol. 179-180.

⁵²⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 195, „*Kšaft Anny na Novém Městě.*“

⁵²⁶ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 328.

⁵²⁷ O ženské solidaritě, která spočívala v upřednostňování ženských dědiček testátorkami se zmiňuje ve svých výzkumech Pavel Král. P. KRÁL, *Muž*, s. 430.

Kalousové pro Rokycany⁵²⁸ i Aleny Štěpkové pro Soběslav.⁵²⁹ Výsledky jsou také srovnatelné s výzkumem Markéty Menouškové pro Kutnou Horu,⁵³⁰ kde byli nejčastějšími dědici mimo nukleární rodinu sourozenci a jejich děti. Stejně výsledky konstatovala také Jana Ratajová pro pražská města v předbělohorské době.⁵³¹

Potřeba postarat se o svou sestru je patrná nejen v samotných odkazech, ale také v některých formulacích, kterými testátorky kladly podmínky svému odkazu. To dokázala ve svém kšaftu například pekařka Dora Kuncová, která veškerý majetek odkázala své sestře a jejímu manželovi. Ovšem určila podmínku, že pokud by se k její sestře nechoval dobře, mělo být dědictví zmenšeno.⁵³² Tento odkaz také dokazuje, že muži se ne vždy chovali ke svým manželkám dobře a v takovém případě je mohl postihnout trest ze strany příbuzných ve formě menšího dědického dílu. Sourozenci mohli dědit také veškerý majetek, a jestliže jedinou dědičkou byla sestra, testátorka velmi dbala na to, aby majetek zdělila tak, jak jí byl odkázán.⁵³³ Šafářka Barbora odkázala své sestře polovinu majetku, ale cítila povinnost postarat se o ni i tak, že jí zajistí ochránce: „*Dále prosila jsem vejšdotčeného pana doktora Tomáše, že jest se ochráncem býti sestry mé podvolil.*“⁵³⁴ Anna Francková odkázala 15 kop grošů své sestře a švagrovi, ale svému bratrovi odkázala pouze 1 kopy grošů, protože si podle

⁵²⁸ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 51-54.

⁵²⁹ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 121-128.

⁵³⁰ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*“, s. 109-114.

⁵³¹ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 114-119.

⁵³² SOKA, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 104: „*I[te]m ostatek všecko což kolivěk mám i dům, to mocně odkazuji Kači sestře mé a švagru mé[m]u, všakž tímto způsobem, jestliže by švagr můj pěkně nakládal a dobře byl o sestru mou. A jestliže by pak pěkně a dobře s ní nenakládal, tehdy aby vydal ze statku jim odkázaného 50 kop míšeňských a páni konšelé aby to obrátili za duši mou a muže mého, pakli pěkně a dobře s ní bude, tehdy aby vydal 10 kop Řehořovým dětem a na záduší 12 kop a dceři bratra mého 6 kop.*“

⁵³³ Tamtéž, fol. 242-243, „*Kšaft panny Markéty, dcery Velka rybáře na hrázi*“: „*Odkazuji Kači sestře své tento dům mocně a jeho mi[los]t pána za to prosím, aby neráčil dáti žádnému na to sahati a zmatkáv žádných jí v tom nedopouštěti činiti a jeho mi[los]t pro pána Boha prosím, aby Kači sestru mou sobě poručení míti ráčil a jí v ničemž opouštěti ani toho což jí odkazuji odtrhati od ní neráčil neb jeho [milos]ti toho věřím, že se jeho mi[los]t v tom tak zachovati ráčí, jak mi jest přiřeci ráčil za to jeho mi[los]t pro pána Boha prosím. Také jeho mi[los]t za to prosím druhých sto kop a 10 kop aby jí také ráčil dáti a dokudžby jí dány nebyly, aby jí ráčil úrok z nich dávat.*“

⁵³⁴ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 221, „*Kšaft Barbory Šafářky.*“

jejích slov víc nezasloužil.⁵³⁵ Lidmila Hrachovcová získala majetek náležející jejímu nesvéprávnímu bratrovi a odevzdala jej svému manželovi: „*Těž i polovici po Davidovi, bratru, kterýž od Pána Boha rozumem obdařen není.*“⁵³⁶

Neteřím bylo směřováno celkem 28 odkazů. Většinou to byly odkazy ve formě menších finančních obnosů nebo oblečení. Například Kateřina Kornefflová odkázala peníze své sestře, která se o ně měla podělit se svými dcerami: „*Kovářce, sestře mé, 50 kop miš[eňských], o ty aby se rozdělila se dvěma dcerami.*“⁵³⁷ Bára Dlouhá odkázala své neteři sukni.⁵³⁸ Anna Sýkorová zanechala své neteři menší finanční obnos.⁵³⁹ Výjimkou byla Dorota Šimková, která své neteři a jejímu synovi odkázala většinu majetku: „*Janovi Žáčkovi, synu Mandinému dcery sestry mé, odkazuji šaty ložní, i[te]m domek odkazuji Mandě a synu jejímu Janovi. A což by kolivěk mimo mé rozkázání zůstalo, to všechno mocně poroučím a odkazuji Mandě a Janovi svrchupsaným.*“⁵⁴⁰ U Doroty Šimkové nebylo prokázáno, že by měla jiné žijící příbuzné.

Celkem 22 testátorek odkazovalo svým zeťům. Mohl to být jeden z prostředků, jak také přilepšit svým dcerám, protože manžel měl povinnost postarat se o svou manželku. Tuto teorii potvrzuje jediný odkaz snaše, protože manželka takovou povinnost neměla. Jiným důvodem mohla být vděčnost za to, že se o ni zeť postaral v nemoci či ve stáří, jako tomu bylo u Kateřiny Mikulášové.⁵⁴¹ Podobně konvářka Voršila ve svém vzdání statku darovala svému zeti dům a za to od něj žádala 50 kop grošů a byt v tomto domě.⁵⁴² Anna Hänlin ve svém vzdání statku darovala svému zeti

⁵³⁵ Tamtéž, kart. 198, „*Anna Franck Testament*“: „*Meinem Brueder Veit verschaff ich ein Schock groschen, ehr hatt unb mich nit mer verdient.*“

⁵³⁶ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 588.

⁵³⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 311-313.

⁵³⁸ Tamtéž, fol. 128-129: „*Sukni dceři sestřině.*“

⁵³⁹ Tamtéž, fol. 39-40: „*Apoloně, dceři sestry mé, odkazuji 10 kop.*“

⁵⁴⁰ Tamtéž, fol. 167-168.

⁵⁴¹ Tamtéž, fol. 233: „*Cožkoli statku svého bud' málo nebo mnoho ten všecek i se dvorcem po mé smrti odkazuji a dávám mocně Ondresovi Čertovi, zeti svému, a v tom aby jemu žádný z přátel mých zmatkův a nesnázi nečinil, z té příčiny, že mne k sobě po smrti muže mého přijal a na stravě choval a dostatečně všem potřebám opatřil a ještě do mé smrti bez nedostatku opatřiti chce.*“

⁵⁴² Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 488: „*Vzdávajíc vejšjmenované[mu] Adamovi Polákovi, zeti svému, dobrovolně a beze všeho přinucení dům mocně, aby on již na tom domu mocným hospodářem byl a ten dům beze všeho zmatku a odporu všech lidí užíval svobodně, toliko aby ona tu v tom domu byt svůj až do smrti své měla.*“

veškerý majetek, který zdělila po svém manželovi a vymínila si z něj pouze 200 kop grošů.⁵⁴³

Na své rodiče pamatovalo 19 testátorek. V případě svobodných žen či vdov, u kterých nebylo prokázáno žádné dítě, se často stávali jedinými dědici. V těchto kšaftech se projevovala snaha zabezpečit rodiče na stáří. Takto se například o svou matku postarala vdova po Janu tesařovi Oršila: „*Domek aby prodán byl a aby mateři mé bylo vymluveno, aby do své smrti v domě zůstala.*“⁵⁴⁴ Trubačka Manda takto zajistila budoucnost sirotkům i své matce: „*Jestliže by zeť můj chtěl dům koupiti, aby jemu byl prodán a z toho aby dluhy platil a sirotky aby při sobě choval a máti má aby do své smrti tu v domu byla při něm.*“⁵⁴⁵ Zabezpečení na stáří však nemuselo být jediným důvodem odkazů rodičům. Kateřina Kornefflová odkazovala své matce peníze proto, aby na ni vzpomínala.⁵⁴⁶ Rodiče však nebyli vždy vzpomenu ti jen jako dědici. Anna a Alžběta, dcery zemřelého Paula Donaschka, v soupisu dluhů ve svém kšaftu uvedly, že má být za jejich otce zaplacen dluh pravděpodobně v krčmě, avšak nevěděly, kolik peněz propil.⁵⁴⁷

Stejný počet testátorek si v kšaftu vzpomnělo na své synovce. Ve většině případů jim odkazovaly menší finanční obnosy. Barbl Parhanzlová odkázala svému synovci 10 kop grošů.⁵⁴⁸ Brigida Lukšová kšaftovala takto: „*Odkazuji Hanzlovi, nebožtíka Štěpána muže mého bratra synu v Budějovicích, s jeho bratry a sestrami jich paterými po 2 kopách.*“⁵⁴⁹

Odkazy ostatním příbuzným nebyly příliš časté. Tetám odkázalo svůj majetek sedm testátorek. Většinou se omezily na jednoduchou formulaci odkazu. Výjimkou byl kšaft kuchařky Krystíny, která blízký vztah se svou tetou poněkud osvětlila: „*Ostatek všecko buď málo nebo mnoho cožkoliv mimo toto svrchu dotčené odkázání po smrti mé zůstane, to odkazuji a poroučím zaúplna mé milé tetě Marianě, kteráž se z mladosti při*

⁵⁴³ Tamtéž, fol. 797.

⁵⁴⁴ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 130-131.

⁵⁴⁵ Tamtéž, fol. 178-179.

⁵⁴⁶ Tamtéž, fol. 311-313: „*A co sem mateři dlužna, aby ji z toho zaplaceno bylo, a k tomu ji odkazuji 50 kop míš[eňských], aby na mne vzpomínala, jestli by mne pán Bůh smrti prve neuchoval nežli ji.*“

⁵⁴⁷ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Das Testament der Anna und Alzbieta verlassenen Tochter nach weilund Paul Donaschko*“: „*Was ir Vatter vertrunken, das wissen sie nit.*“

⁵⁴⁸ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 118: „*Valentovi pacholeti, synu sestry mé, 10 kop.*“

⁵⁴⁹ Tamtéž, fol. 346-347.

*mne chovala a všelijak mne poslouchala.*⁵⁵⁰ Stejný počet testátorek si vzpomněl na své švagrové a švagry. Alžběta Vodňanská kšaftovala takto: „*Tobiášovi, švagru mému ve Vodňanech 30 kop, jeho manželce 15 kop.*“⁵⁵¹ Na své strýce pamatovaly 3 testátorky. Anna Tytrychová odkázala svému strýci 50 kop grošů: „*P[anu] Jiříkovi Hrachovcovi, strejci svému, 50 kop.*“⁵⁵² Anna a Alžběta Donaschkovi odkázaly většinu svého majetku své tetě a jejím dětem, jako svým nejbližším žijícím příbuzným.⁵⁵³ Jediný odkaz snaše učinila Eliška Petrlíková, která jí a svému synovi odkázala veškerý majetek, který zbyl mimo odkazy.⁵⁵⁴ Jediný odkaz směřoval také k pravnučce, a to od Barbory Douchové: „*Poněvadž vnučka má Anna Tošanská prostředkem smrti z tohoto světa vykročila... Vnučce mé po Anně Tošanský pozůstalé odkazují 15 kop.*“⁵⁵⁵ Ojedinělý odkaz pravnučeti našla také Alena Štěpková v Soběslavi.⁵⁵⁶

Kromě pokrevních příbuzných se v šesti testamentech objevily odkazy příbuzným nevlastním. Johanna Diernhoserin odkázala své nevlastní sestře všechno své nádobí a 30 kop grošů.⁵⁵⁷ Na svého nevlastního bratra si vzpomněla Christina Schmallin, která mu odkázala 5 kop grošů.⁵⁵⁸ Testátorky si také ve třech případech vzpomněly na své nevlastní rodiče. Margareta Frislhrautin odkázala svému nevlastnímu otci 2 kopy grošů.⁵⁵⁹ Kače Ambrožová odkázala veškerý svůj majetek své matce a otčímovi.⁵⁶⁰ Elizabeth Wastlová odkázala téměř všechnen svůj majetek své maceše za to, že se o ni starala v nemoci: „*Meiner lieben stieff Mutter... den sie mich in meiner Krankheit betreütt hat doch wirdt sie mich darvon auch zue Erden bestätten.*“⁵⁶¹ Anna

⁵⁵⁰ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Kšaft Krystýny kuchařky.*“

⁵⁵¹ Tamtéž, kart. 226, „*Kšaft Alžběty Vodňanské.*“

⁵⁵² Tamtéž, kart. 223, „*Kšaft Anny Tytrychové.*“

⁵⁵³ Tamtéž, kart. 196, „*Das Testament der Anna und Alzbieta verlassenen Tochter nach weilund Paul Donaschko*“

⁵⁵⁴ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 230-231: „*Což by kolivěk pozůstalo bud' mnoho neb málo, bud' hotové neb dluhové, to všecko odkazují Václavovi mocně a jeho ženě Kateřině, aby toho spolu užívali.*“

⁵⁵⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Kšaft Anny Douchové.*“

⁵⁵⁶ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 124.

⁵⁵⁷ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Johanna Diernhoserin Testament.*“

⁵⁵⁸ Tamtéž, kart. 216, „*Christina Schmallin Testament.*“

⁵⁵⁹ Tamtéž, kart. 198, „*Margareta Frislhrautin Testament.*“

⁵⁶⁰ Tamtéž, kart. 203, „*Kšaft Kače Ambrožové koželuhové dcery.*“

⁵⁶¹ Tamtéž, kart. 204, „*Elisabeth Wastl Testament.*“

Lüftlin dokonce odkázala menší částku i dvěma nevlastním bratrům jejího zemřelého manžela.⁵⁶²

Díky snaze zajistit své nejbližší příbuzné lze tedy alespoň částečně rekonstruovat z testamentů raně novověkou rodinu a v některých případech také jejich osobní vztahy. Nukleární rodina (lidí v jedné domácnosti stolujících) nebyla tak početná, jak se mohlo jevit díky vysoké míře porodnosti. Kromě toho se dá předpokládat, že testátorky neměly příliš velkou potřebu uzavírání druhých a dalších sňatků, protože se o sebe, své děti i majetek dokázaly postarat samy. To dokazuje i to, že nebylo neobvyklé, že testátorky odkazovaly celé domy, louky a jiný majetek, se kterým musely za života hospodařit.

Českokrumlovské rodiny se podle výzkumu lehce vymykaly rodinám v jiných českých městech, pro které byl proveden podobný výzkum. Tento rozdíl se týká především nižšího počtu dětí v rodině. Otázkou je, zda tomu tak skutečně bylo, nebo zda pouze žádná ze zkoumaného vzorku testátorek nevyjmenovala více svých dětí. Pro odpověď na tuto otázku by bylo potřeba nahlédnout do dalších testamentů (například do mužských testamentů stejné doby), nebo do jiných typů pramenů. Díky hospodářskému a kulturnímu rozvoji města v 16. století měli měšťané ideální podmínky pro vytváření rodin a vedení svých domácností. Také možná právě z tohoto důvodu odkazovaly některé měšťanky relativně vzdáleným příbuzným a dokládají tak vazby v širokém okruhu rodiny a rozvětvenost některých rodin. Sourozencům odkázalo část majetku 24 % testátorek, na vnoučata si vzpomnělo 16 % kšaftujících. Na třetím místě se objevily neteře (11,5 %), na čtvrtém zeti (9 %). Na rodiče a synovce si vzpomnělo shodně téměř 8 % zůstavitelek. Z výzkumu Václavy Kalousové vyplynula opačná situace v prvních dvou nejčastějších odkazech mimo nukleární rodinu. Převládaly odkazy vnoučatům (20 %) následované dědickými díly určenými sourozencům (11 %). Na třetím místě stály odkazy zeťům (9,8 %) a na čtvrtém odkazy rodičům (8,6 %).⁵⁶³ V Soběslavi směřovaly odkazy také nejčastěji sourozencům a vnoučatům, tentokrát shodně v 15 % zápisů. Rodičům odkazovaly pouze 3 % testátorů.⁵⁶⁴ V Kutné Hoře byli nejčastěji zmíněni sourozenci a jejich děti. Dědické díly pro zetě a vnoučata byly shledány v 9,6 % posledních vůlí. Pouze ve 2,5 % závětí byly nalezeny odkazy rodičům.⁵⁶⁵

⁵⁶² Tamtéž, kart. 204, „*Anna Lüftlin Testament.*“

⁵⁶³ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 53.

⁵⁶⁴ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 121-128.

⁵⁶⁵ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 109-114.

5.3. Českokrumlovské měšťanky v síti sociálních vztahů mimo rodinu

Kromě rodinných příslušníků vystupovaly v testamentech také osoby nepříbuzné nebo je testátorka neuvedla. Odkazy mimo rodinu se objevily ve 137 případech, tedy přibližně v 57 %. Většinou to byly osoby z Českého Krumlova a blízkého okolí, ale objevilo se také několik osob z relativně vzdálených měst nejen v rámci Čech. Pravděpodobně se jednalo o sousedy či přátele. Testátorky také často odkazovaly lidem stejného řemesla, jako byly ony samy, nebo jejich manžel. Řeznice Doře kšaftovala: „*Benešovi řezníku 2 kopy, Hanzlovým řezníkovým dětem odkazují 2 kopy.*“⁵⁶⁶

Z demografického hlediska je čeleď zahrnována do rodiny a podruzi, kteří vytvářejí své vlastní rodinné struktury, jsou zkoumáni samostatně.⁵⁶⁷ Protože však čeleď nebyla s testátorkami v příbuzenském vztahu, bude o ní pojednáno až v této části kapitoly. Z celkového počtu 238 testátorek odkazuje pouhých 13 majetek děvečkám, pacholek však nebyl zmíněn ani v jednom případě. Třicet dva testátorek se v kšaftu zmiňovalo o svém hospodáři, hospodářce či celé hospodářově rodině, avšak nebylo možné určit, zda byly v čeledním či podružském postavení. Pouze čtyři testátorky se samy označují jako podruhyně. Avšak výrazem „*hospodář*“ nebo „*Hauswierth*“ mohl být označován také manžel a v některých případech nelze určit, o jaký z těchto významů se jedná. Identifikace byla ztížena tím, že do podruží přecházely ženy často ke svým příbuzným, proto mohlo být přijmení stejné.⁵⁶⁸

Děvečky většinou dědily drobné finanční obnosy, oblečení, nádobí a podobně. Margareta Provazníková odměnila svou děvečku za věrnou službu.⁵⁶⁹ Barbora Cantorová kšaftovala: „*Duře děvečce harasovou čubu zelenou a dvoje rukávy plátěné.*“⁵⁷⁰ Anna Sýkorová si také vzpomněla na svou děvečku: „*Martě děvečce 6 kop.*“⁵⁷¹ Pouze Kateřina Kornefflová odkázala své děvečce větší část majetku.⁵⁷²

⁵⁶⁶ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 190.

⁵⁶⁷ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 17-25.

⁵⁶⁸ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 37: „*Item což pak jest koli hospodářství neb svrchkův jakýchkoli krom hotových, to též mocně odkazují Wolffovi Hoffpekovi hospodáři svému.*“

⁵⁶⁹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 200, „*Testament a poslední vůle Markyty Provazníkové*“: „*Barboře děvečce svej za její věrnou službu odkazují 12 kop.*“

⁵⁷⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 358-359.

⁵⁷¹ Tamtéž, fol. 39-40.

Zatímco děvečkám většinou směřovaly drobné odkazy, hospodáři a hospodářky dědily i větší část majetku. V některých případech bylo zjevné, že testátorky neměly nikoho bližšího než právě své hospodáře. Marta Schoberin odkázala své hospodáře veškerý majetek.⁵⁷³ Hospodář Matlové byl také zmíněn jako jediný dědic: „*Odkazuji duchničku, peřinku a 1 prostěradlo a plášťík Ducháčkovi, hospodáři svému.*“⁵⁷⁴ I v případě, že byly testátorky velmi chudé, vzpomněly si na své hospodáře, jako například Anna barvířka: „*[te]m hospodáři 1 truhlu.*“⁵⁷⁵ Podruhyně Bára Dlouhá si vzpomněla na svého hospodáře za to, že se o ni v nemoci se svou manželkou a dcerami postaral.⁵⁷⁶

V některých testamentech se objevily odkazy osobám, které se o testátorky staraly v nemoci či ve stáří. Prostřednictvím odkazu jim projevily svůj vděk. Veronika Pilsová si vzpomněla na ženu, která opatrovala ji i jejího syna: „*Dorotě Thomšové, kteráž mne a dítěte hledí taky dvě kopy míš[eňské].*“⁵⁷⁷ Dora řezníková kšaftovala: „*Anně, Pavlově ženě z Flechperku, odkazuji 5 kop a 1 krávu za to, že mne v mé nemoci opečuje.*“⁵⁷⁸

Dvanáct testátorek přímo uvedlo, že odkazují svůj majetek příteli. Podruhyně Markyta Bednářka odkázala svému příteli téměř veškerý majetek: „*Vostatek statku svého všeho nic nevynímajíc odkazuje všecko Vondrovi Postřehonzi v Krumlově, příteli*

⁵⁷² Tamtéž, fol. 311-313: „*Duře dívčici mé odkazuji louku a dědinu za Horní branou <a k tomu 50 kop míšeňských a z lože šatů a rúchy všecky i prostěradla ve veliké truhle i s truhlou a #> A jestli by Bůh smrti ji neuchoval nežli by k letům dospělým přišla, aby těch 50 kop spadlo na mateř její a louka a dědina aby prodána byla a ty peníze aby mezi chudé osedlé lidi rozděleny byly... Satynovou čubku svou chodící odkazuji Duře, děvečce své.*“

⁵⁷³ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 217, „*Martha Schoberin Testament*“: „*Alles das meinig so nach meinem Todt verbleiben wirdt es sei vill oder wenig meiner liebe Wirttin Martha weil sie alle Treu erzeigt und bewiesen doch das sie mich darneben ehrlich zu der Erden bestätten lasse.*“

⁵⁷⁴ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 250.

⁵⁷⁵ Tamtéž, fol. 323-324.

⁵⁷⁶ Tamtéž, fol. 256: „*Za to jsem prosila Vaňka Hodonského, hospodáře svého, kterýž j[es]t mne v nemoci mé do domu svého přijal, aby mne v nemoci mé neopouštěl a u sebe mne smrti dochoval a k pohřbu, když čas přijde, připravil... A ostatek což mám šatů ložních a chodících bud' mnoho nebo málo, ty všecky odkazuji Vaňkovi Hodonskému, hospodáři svému bez překážky a zmatků každého člověka duchovního i světského za to dobrodiní, které mi j[es]t s manželkou svou i s dcerami svými v mé nemoci učinil.*“

⁵⁷⁷ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 213, „*Kšaft Veroniky Pilsové.*“

⁵⁷⁸ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 190.

svému, aby on to bez všeliké překážky jiných lidí užíval svobodně jako své vlastní.“⁵⁷⁹ Káča Kuterová určila přítele jako druhého dědice v posloupnosti: „*Hospodářovým dětem 8 kop, pakliby děti zemřely, aby spadlo na nejbližšího přítele.*“⁵⁸⁰ Anna Tillmanin neopomněla své dvě nejbližší přítelkyně a odkázala jim velkou část svého majetku.⁵⁸¹ Markéta Křížková si vzpomněla na přítele svého manžela: „*Jakož jsou v Němcích dva přátelé muže mého nebožtíka, odkazuji každému po 5 kopách.*“⁵⁸²

Poměrně často se objevovaly odkazy dětem přátel či uvedených pouze jménem. V některých případech by se mohlo jednat o kmotřence.⁵⁸³ Ti totiž nebyli doslovně zmíněni v žádném ze zkoumaných testamentů. Anna, vdova po Beneši bednáři, odkázala dětem Blaškovým a Krabjicovým po 4 a po 5 kopách grošů. Některým odkázala navíc další drobnosti, jako oblečení, ložní prádlo, nádobí nebo malý páteř.⁵⁸⁴ Markéta Pražská kšaftovala dětem ševce Martina, Janové a Rubika například ložní prádlo, klok, truhlu, nádobí nebo páteř.⁵⁸⁵ Jediný případ, kdy je výslovně zmíněn kmotr, je kšaft Anny Tillmanin: „*Mein Gevatter Tieri Steikher 20 Shock.*“⁵⁸⁶

⁵⁷⁹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Kšaft Markyty Bednářky.*“

⁵⁸⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 62-63.

⁵⁸¹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Anna Tillmanin Testament*“: „*Das übrige alles wenig oder vill ligendt oder fahrendt was Nahmen er haben möchte so hierinen nicht begriffen vershaffe ich auff gleichen Theill der Elisabetha Holz Spararin und Anna Fuchin als meinen nechsten Freundten welche meiner hiebei wie auch alle die jenigen so ich hierinnen bedacht in deroselben gebett in gedenckh zu sein.*“

⁵⁸² Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 140-141.

⁵⁸³ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 119.

⁵⁸⁴ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Testament Anny, Beneše bednáře pozůstalé manželky*“: „*Blaškovým dětem odkázala po 4 kopách, též Krabjicovým dětem čtyřem odkázala po 5 kopách, než Voršilce zvlášť odkázala 4 kopy a tovaryšský šaty ložní, její zeleou sukni a roušky 2. Aničce sestře odkázala blany a podušku... It[em] Dorničce nejlepší lože šatů a černý pláštík zatím aby v něm chodila, též černou sukni, harassový kožíšek višňový barvy, 4 páry spínadla a koflíček. Augustinovi větší stříbrničku odkázala, též pateřízek a na něm prstýnek. Ta stříbrnice zastavena u Welffle ve 3 kopách. A tu malou stříbrničku odkázala Dorničce. It[em] kdyby ty děti zemřely, aby všechny věci spadly na mateř jejich a každému dítěti po 20 kopách. Též Kordule odkázala 20 kop a i konvice všechno cínový nádobí.*“

⁵⁸⁵ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16: „*Anně, dceři Martina ševce, z lože šatů a čtyři prostěradla a klok lindyšový a truhlu velikou... It[em] Jáchymové dvěma starším dcerám každé po 2 prostěradlech... It[em] Katherině, Rubikově dceři, pateř korálový větší a hedbávník, tři mísy cínové, jedno polupinty ryté a tříjezdliční konev a k tomu dva žejdlíky. Item též Katherině, Rubikově dceři, odkazuji ložní šaty na kterýchž děvečka léhá a jest toho peřinka, duchnička a jeden polštář kožený.*“

⁵⁸⁶ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Anna Tillmanin Testament.*“

Zvláštním případem jsou odkazy týrané Elisabeth Tanzlin, která projevovала lidem v okolí svůj vděk za podporu a věrnost: „*Dem Hern Georg Steauff so mier vil Trëu hat angethan vershaff ich 50 Shock. Undt des h[er] Steaufs Töchterlein Elisabeth ain silbern Gürt[el]. Dem Herrn David Hüttenkofer von welchem mir gleichermassin alle Trau widfahren vershaff ich 50 Shock... Meinen Würth Georg Schwaben weil ehr mich in die Herberg verlassner wise an und aufgenohmen auch alle Treud thuet vershaff ich 50 Shock.*“⁵⁸⁷

Odkazy mimo rodinu poodhalily přátelské a sousedské vztahy, do kterých se promítala také profesní stratifikace testátorek a jejich manželů. Testátorky odměňovaly svou čeládku za věrnou službu, hospodáře a jiné osoby za to, že se o ně starali. Podporovaly nezletilé děti svých sousedů a přátel a v neposlední řadě projevovaly svůj vděk za podporu v obtížných životních situacích.

⁵⁸⁷ Tamtéž, kart. 222, „*Elisabeth Tanzlin Testament.*“

6. Hmotné zajištění českokrumlovských žen

Hmotné kultuře měšťanských domácností byla věnována v české historiografii řada studií, které vycházely z výzkumu testamentů a pozůstalostních inventářů.⁵⁸⁸ Kromě jmenovaných pramenů využívaly některé práce také svatební smlouvy.⁵⁸⁹ Nejvhodnějším pramenem pro výzkum hmotné kultury jsou pozůstalostní inventáře, protože postihují největší část majetku.

V kšaftech je zapsán pouze ten majetek, který pořizovateli připadal důležitý pro jeho finanční hodnotu nebo k němu měl citový vztah.⁵⁹⁰ Bylo pouze na testátorce, jaký majetek výslovně jmenovala. Testátorka se mohla omezit pouze na „*všechen majetek movitý i nemovitý*“ nebo „*což by kolivěk mimo mé rozkázání pozůstalo*“ nebo „*ostatek všeko, což by po mé smrti zůstalo buď málo neb mnoho*.“ To se stávalo v případech, kdy byl ustanoven pouze jeden dědic, nebo u hlavních dědiců. Z těchto záznamů nelze vyčíst nic o hmotné kultuře domácností. Pod těmito formulacemi se mohly skrývat předměty denní potřeby stejně jako cennosti. Dědic však musel vědět, jaký majetek po smrti testátorky získá.⁵⁹¹

Zmínky o hmotném statku se objevily ve 170 testamentech. Výzkum byl doplněn osmi pozůstalostními inventáři. Pouze ve čtyřech svatebních smlouvách a 16 vzdáních statků byly nalezeny zmínky o předmětech hmotné kultury.⁵⁹²

6.1. Hotové peníze

Nejčastěji byly odkazovány určité finanční obnosy. Také výše věna a obvěnění byla určována penězi. Hotovost byla rozdělována mezi více dědiců. Blízcí příbuzní dědili větší částky než vzdálenější příbuzní a osoby nepříbuzné. Z výše odkazovaných peněz si lze udělat představu o majetnosti testátorek. Odkazované částky se pohybovaly od

⁵⁸⁸ J. PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře*, s. 30-42; Jana STEJSKALOVÁ, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 74-80; Josef HRDLIČKA, *Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči*, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských 12, 2000, s. 35-54.

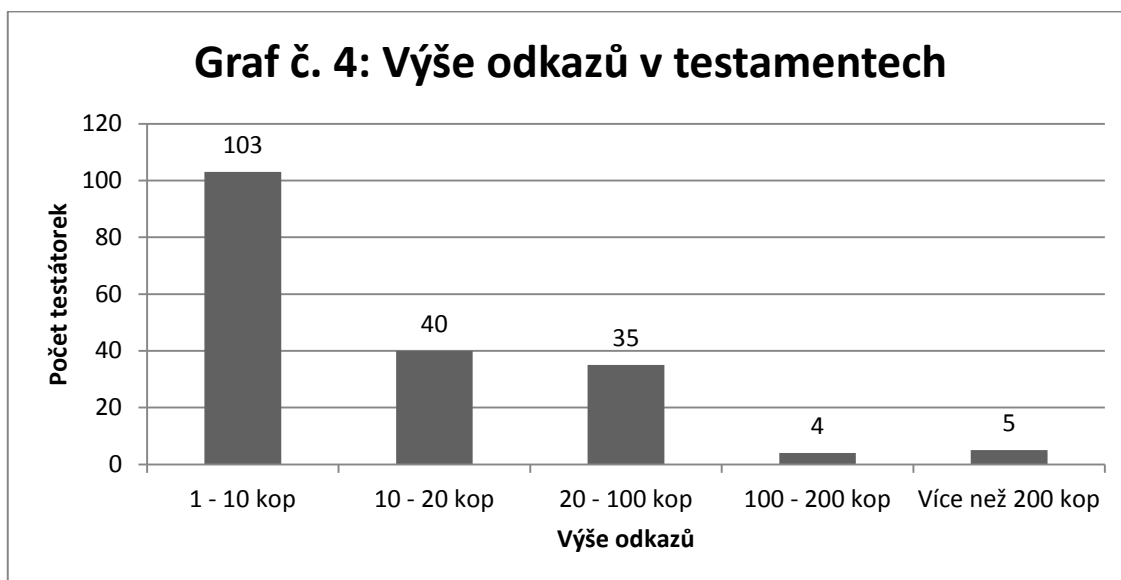
⁵⁸⁹ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Měšťanské domácnosti*, s. 65-80; TITÍŽ, *Interiéry*, s. 113-127.

⁵⁹⁰ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 142-143.

⁵⁹¹ Tamtéž, s. 143.

⁵⁹² Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 692.

několika grošů až po několik tisíc kop grošů míšeňských. Zámožné testátorky však většinou odkazovaly částky v rozmezí od 20 do 200 kop grošů míšeňských.⁵⁹³ Chudé testátorky kšaftovaly peníze v hodnotě od 1 kopy grošů do 10 kop grošů.⁵⁹⁴ V následujícím grafu jsou zobrazeny nejvyšší odkazy v jednotlivých kšaftech. Nejčastěji byly odkazovány sumy do 10 kop grošů míšeňských. Více než 100 kop grošů odkazovaly testátorky jen výjimečně.

Kromě hotových peněz odkazovaly testátorky peníze, které jim byl někdo dlužen a také peníze ze splátek za nemovitý majetek nebo z jeho nájmu. Součástí testamentů byl seznam peněz, které bylo nutné vyplatit věřitelům a také peněz, které měly být vyupomínány od dlužníků. V případě splátek mohl být uveden platební termín.⁵⁹⁵

⁵⁹³ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 222, „*Elisabeth Tanzlin Testament*“: „*Meiner Schwester Dorothea zum Thabor 200 Shock zu den Pfarkirchen st. Veith alhier 50 shock. Der teutshen Bruedshafft Unser liebn Fraue 50 Shock. Den Herr Pa[ter] Der So[cietatis] Jesu in den Colegio 200 Shock. Des Mathias Purer Tishler in den Latran seinen Kindern 30 Shock auff irdigen Intres von welchem Jahrlichen am Tag Elisabeth fuer mich ein seelambt Soll gehalten werden verschaff ich 50 Shock. Dem Hern Georg Strauff so mier vil Trëu hat angethan verschaff ich 50 Shock... Dem Herrn Davit Hüttenkofer von welchem mir Gleichermassin alle Trau widfahren verschaff ich 50 Shock. Den armen Leüthen zu St. Martin verschaff ich 6 Shock. Den armen Leüthn in den Siechhaus verschaff ich 4 Shock. Meinen Würth Georg Schwaben weil ehr mich in die Herberg verlassner weise an und aufgenommen auch alle Treu thuet verschaff ich 50 Shock.*“

⁵⁹⁴ Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 56: „*I[te]m najprv odkazuji do kláštera na stavení 1 kopu, i[te]m k svatému Ondřeji 1 kopu, i[te]m materi své 2 kopy, i[te]m Janovi bratru 2 kopy, k svaté Anně 1 kopu a sestram 1 kopu.*“

⁵⁹⁵ Např. tamtéž, fol. 311-313: „*A najprv kdo mi j[es]t co dlužen. I[te]m dlužni mi kožišníci v Budějovicích dvě stě kop míšeňských jakož na to list od nich udělaný svědčí a měli mi dávno zaplatiti.*“

Výše věna se pohybovala od 15 kop do 700 kop grošů. Od věna se odvíjelo obvěnění, to se pohybovalo v rozmezí od 30 do 1000 kop grošů. V případech, kdy byl na místě věna nebo obvěnění dáván celý majetek nelze určit zámožnost měšťanek. Jistý obraz o majetnosti lze odhadnout pouze z výše výminek z tohoto majetku. Ty se pohybovaly v rozmezí od 4 do 200 kop grošů.⁵⁹⁶

Nejčastěji byly finanční částky uváděny v groších českých a míšeňských. V těchto případech často nebyvalo uváděno, o jaký typ groše se jedná. Dalším typem peněz byly rýnské zlaté, které však byly označeny. V několika svatebních smlouvách byly zmiňovány také tolary a krejcary⁵⁹⁷ a jedna testátorka se zmínila o vlastnictví uherských zlatých.⁵⁹⁸

Kšaftování finančních obnosů bylo nejběžnější formou odkazů také v Kutné Hoře, kde se vyskytl u 71 % zkoumaných závětí.⁵⁹⁹ V Soběslavi obsahovalo odkaz peněz 60 % kšaftů.⁶⁰⁰ Nejčastěji byla určitá suma peněz odkazována také podle výzkumu Václavy Kalousové pro Rokycany.⁶⁰¹

I[te]m v Prachaticích kožišníci dlužni 60 kop též podle listu na se udělaného. I[te]m Thomanová krajčová v Latráně dlužna mi na domu ještě 97 kop a platí při svatém Havlu po 12 kopách, dala mi na tom 14 kop... I[te]m Thoman Šporař dlužen 9 kop, Vaněk Kyčhajpl 9 kop, Jaroš kožišník chromý 70, Sibilina sestra u hory dlužna 34 R[y]nských zlatých... Šeplák v Kaplici dlužen mi j[es]t 9 kop, ty je[m]u odpouštím pro děti... I[te]m Hanzl Řezník na dědině dlužen 30 kop a platí k Vánocím.“

⁵⁹⁶ Např. tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 561: „*Erstlich nimbt obgemelte Frau Anna in Hansen Khiershn als iren ehelichen gemahel an in all ir Guett für einen vollmechtigen Wiert übergibt im daselbig alles vollmechtiglich damit zuthun und zushaffen nach seinem wollgefallen ausgenumen daraus 150 Shock die sie ir vorbehelt in iren gewelt dieselbe zuverschaffen oder zuvergeben nach iren wollgefallen doch hierin iren Hauswirdt Hansen ganz und gar zu enderbt nicht zulassen.“*

⁵⁹⁷ Např. tamtéž, fol. 528-530: „*Erstlichen die Jungfrau Braut verhairat ime Herrn Breutigam 200 R[einisch] jedwedern zu 60 K[reuzer] gerechnet. Entgegen Herr Breutigam verhairatet der Jungfrauen Braut 200 Taller jeden zu 70 Khreuzer gerechnet.“*

⁵⁹⁸ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 293-295: „*I[te]m peněz hotových mám grošů českých počítajíc po 3 za 133 kop míšeňských, i[te]m zlatých uherských v zlatě 89 po 2 kopách učiní 133 kop 30 g[rošů] míšeňských, i[te]m zlatých rýnských j[es]t 99 počítajíc po 1 kopě j[es]t 99 kop, i[te]m krajcarů za 20 kop.*

⁵⁹⁹ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni Boha,*“ s. 134-135.

⁶⁰⁰ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 85.

⁶⁰¹ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 71.

6.2. Nemovitý majetek

Nejčastěji byl z nemovitého majetku v pramenech zmiňován dům. Celkem byl odevzdáván ženami ve dvou vzdáních statků a také se o jeho vlastnictví zmiňuje 43 kšaftů a pozůstalostních inventářů. Vlastnictví domů poukazovalo na majetkově lépe zajištěné měšťanky. V pramenech většinou nebylo uváděno, kde dům ležel. Pokud bylo zapsáno umístění, bylo tak učiněno pomocí místního označení⁶⁰² nebo sousedů.⁶⁰³ V roce 1500 měl Český Krumlov přibližně 111 domů, v roce 1544 asi 120, roku 1552 asi 122 domů, v roce 1590 asi 112 domů a stejný počet domů roku 1600. Parkán, ležící vně městských hradeb, se v pramenech, ze kterých lze určit přibližné počty domů, objevuje až od konce třicátých let 16. století, kdy zde bylo 20 domů, ve čtyřicátých až padesátých letech 16. století 25 domů a v letech 1590 až 1600 se zde nacházelo 23 domů.⁶⁰⁴ Domy v Českém Krumlově byly kamenné, jejich uliční průčelí mělo obvykle tři okenní osy, jádro domu tvořil v přízemí mázhaus a komora. Za těmito místnostmi se nacházela „chodba“, kterou se vcházelo na dvůr k chlévům a čeledníkům. Místnosti v přízemí měly buď plochý strop nebo valenou klenbu a sloužily k provozu živnosti. Z dolní síně byly přístupné sklepy. V přízemí se mohla v některých domech nacházet také černá kuchyně. V patře, v místnostech, kde se odehrával rodinný život, měly stropy dřevěné. Domy měly úzký nehluboký půdorys, který dovoľoval jen dvě místnosti na jednom podlaží, proto měla většina domů dvě patra. Domům kolem náměstí vybíhaly z předního traktu podél stěny do dvora boční křídla.⁶⁰⁵ Šest testátorek odkázalo dvory.⁶⁰⁶

Domy byly odkazovány nejčastěji dětem nebo sourozencům testátorek.⁶⁰⁷ Důvodem byla snaha o udržení nejcennějšího majetku v rámci blízké rodiny. Držba

⁶⁰² Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 203, „Anna Kottelikin Testament“: „Meinen Tochter Juliana verschaff ich mein Heusl von dem Obern Thor ligendt.“

⁶⁰³ Např. tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 476: „... vzdávajíc mu dobrovolně bez všeho přinucení dům svůj v Latráně, mezi Bickovým kolářovým a Zeneffovy domy ležící.“

⁶⁰⁴ Anna KUBÍKOVÁ, *Historická topografie Českého Krumlova (1424) 1459-1654. Část I (Náměstí Svornosti – severní, východní a jižní strana)*, JSH 71, 2002, s. 186.

⁶⁰⁵ František DVOŘÁK a kol., *Český Krumlov. Jeho život a umělecký růst*, Praha 1948, s. 76-84; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry*, s. 114-117.

⁶⁰⁶ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 284: „I[te]m dům, dvůr a dědina, to j[es]t všecko koupeno za 77 kop.“

⁶⁰⁷ Např. tamtéž, fol. 242-243, „I[te]m odkazuji Kači sestře své tento dům mocně.“

domu v 18 % kšaftů a pozůstalostních inventářů je srovnatelná s počtem odkazů domů v Rokycanech, kde se vyskytovaly v 15 % posledních vůlí.⁶⁰⁸ V Soběslavi se odkaz domu vyskytl ve 20 % kšaftů.⁶⁰⁹ V Kutné Hoře se objevuje držba jednoho a více domů ve 37 % testamentů.⁶¹⁰

Náradí k vykonávání řemesla bylo nalezeno pouze ve čtyřech kšaftech. Anna, u které nebyli prokázáni žádní příbuzní, odkazovala náradí k řemeslu dceři Järbse Zimmermana Marii.⁶¹¹ Kateřina Platnarová odkázala dům, hospodářství, zbroj a řemeslnické náčiní svým dětem.⁶¹² Kovářka Oršila dala náradí ke kovářskému řemeslu své dceři.⁶¹³ Oršila tesařka, vdova po tesaři Janovi, odkázala tesařské náradí do cechu tesařů.⁶¹⁴ Předmětem kšaftu se kromě řemeslnického náradí stal také krám. Johanna Diernhoserin odkázala svému bratrovi dům, krám a další majetek.⁶¹⁵ Majitelkou krámu byla také Magdalena Teüflin. Soupis zboží se nacházel v pozůstalostním inventáři.⁶¹⁶ Kateřina Kornefflová měla ve svém krámu zboží za 400 kop grošů.⁶¹⁷ Výjimečně byly řemeslnické dílny zmiňovány také v Rokycanech, kde byly odkazovány v šesti kšaftech.⁶¹⁸ V Kutné Hoře se odkaz řemeslnického náradí vyskytl pouze ve dvou testamentech.⁶¹⁹ V Soběslavi se odkaz živností nebo řemeslnického náradí

⁶⁰⁸ V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 73.

⁶⁰⁹ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 64.

⁶¹⁰ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni Boha*“, s. 146.

⁶¹¹ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 224, „*Testament Anna ein altes blintes Weib von der Unter Kappeln jezt zu Khrumbau*“: „*Zuer dritten verschaffe ich mein Bettgewandt, eine Thein unnd was für Handerwergk darnenen ales mit ein ander des Järbse Zimmermans Tochter Marush.*“

⁶¹² Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 298-299: „*Item což po mé smrti zůstane dům, hospodářství, zbroje, nádobi k werkstatu a všecko jmé, to všecko odkazuji dětem svým v rovný díl.*“

⁶¹³ Tamtéž, fol. 328: „*[te]m nádobi k řemeslu kovářskému odkazuji Aniče dceři své.*“

⁶¹⁴ Tamtéž, fol. 130-131: „*[te]m k svatému Linhartu aby dali nádobi tesařského.*“

⁶¹⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 196, „*Johanna Diernhoserin Testament*“: „*Das Haus, die Chram und alles ligund und fahrund was nach meinem Todt verbleiben wirdt es sei reich vill oder wh[en]ig vermach und verorder ich gar nichts auß geschlossen vollmechtiglich meinem leiblichen Bruedern Cristophen Lopsh.*“

⁶¹⁶ Tamtéž, kart. 223, „*Magdalena Teüflin Inventarium.*“

⁶¹⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 311-313.

⁶¹⁸ V. KALOISOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 74.

⁶¹⁹ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni Boha*“, s. 145.

vyskytl v devíti posledních vůlích.⁶²⁰ Důvodem nízkého počtu odkazovaného nářadí je pravděpodobně to, že dílny zdědili už synové po svých otcích.

Kromě domů byly v pramenech zmiňovány také pozemky. Zmínky o nich se nacházely celkem ve 20 zápisech. Louky byly zaznamenány šestkrát, zahrady také šestkrát, dědiny sedmkrát a jednou byla zmíněna chmelnice. Poloha pozemků byla udávána lokalitou, kde se nacházely.⁶²¹ Většinou však nebyla místa uváděna. Dědici pravděpodobně věděli, kde se nachází, a proto bylo zapisování místa zbytečné. Louky mohly být využívány jako zdroj příjmů pro nezletilé děti.⁶²² Johana Šítalová odevzdala svůj dům, dědiny, louky a chmelnice svému druhému manželovi.⁶²³ Majetné měšťanky mohly vlastnit víc než jeden dům nebo větší množství pozemků.⁶²⁴ V Českém Krumlově však nebyly pozemky zmiňovány tak často, jako vyplývá z výzkumů testamentů pro jiná města. V Soběslavi byly pozemky odkazovány ve 22 % kšaftů.⁶²⁵ V Rokycanech kšaftovalo pozemky 40 % testátorů.⁶²⁶ V Kutné Hoře byly ve větší míře odkazovány zahrady a vinice, které vlastnila většina majitelů domů.⁶²⁷

⁶²⁰ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 68.

⁶²¹ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 311-313: „*Odkazuji Matouškovi pacholetí mé[m]ju dvůr a dědinu za Kájovskou branou... Duře dívčici mé odkazuji louku a dědinu za Kájovskou branou.*“

⁶²² Např. tamtéž, fol. 49: „*Item což se koli dotýče louky pod Vraním kamenem prosím, aby ta louka byla zachována podle zapsání v městských knihách a na dítky mé aby spadla a jestli že by Bůh kterého dítěte smrti neuchoval, aby z jednoho na druhého spadlo. A kdyby pak všech dětí mých Bůh smrti neuchoval bez leth dospělých, tehdy aby páni konšelé tu louku prodali a prodadúc aby ty peníze k svým rukám brali a k Božímu domu svatého Víta města tohoto obrátili. Ale pokudž by moji děti živý byly, prosím pánů konšelů aby ráčili tu práci na se vzítí a tu trávu z té louky prodávati a ty peníze dětem chovati do let rozumných.*“

⁶²³ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 692: „*Že pro takovou lásku manželskou, kterouž k němu jmá jemu Vítovi Šítalovi manželů svému všecek statek svůj dům v Latráně, dědiny, louky, chmelnice i se všemi svršky, klobouky, klenoty, nic ovšem nevymínujíc i tím vším právem jakž jest jej po prvním manželů zdědila plným právem zadává.*“

⁶²⁴ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Veselové*“: „*Předně a nejprve dům v rynku... pošacován za 700 kop m[išeňských], dvorček za Kájovskou branou za 100 kop, dědina staré Veselový za 200 kop, dědina od Sibilly Prokšový za 210 kop, dvůr na Flechperku s dědinami ornými i neornými za 800 kop.*“

⁶²⁵ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 69.

⁶²⁶ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 75.

⁶²⁷ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni Boha*,“ s. 147.

Další nemovitý majetek souvisel s chovem užitkových zvířat. Byly to dva haltěře, dva chlévy a dvoje stáje. Dorota z Radkovic odevzdala svému manželovi Jakubu Krčínovi z Jelčan kromě dvou haltěřů i jiný nemovitý a movitý majetek.⁶²⁸ V případě odkazování chlévů a stájí mohla být spolu s nimi kšaftována také hospodářská zvířata.⁶²⁹

6.3. Movitý majetek

Odkaz movitého majetku byl shledán v 69 % všech zkoumaných kšaftů. I nejchudší testátorky vlastnily alespoň drobný movitý majetek.⁶³⁰ Byl také zmiňován v 16 vzdáních statků a čtyřech svatebních smlouvách, ovšem v některých případech zde byl zmíněn v podstatě všeobecně jen jako oblečení nebo ložní prádlo. Nejkomplexnější obraz o vlastnictví movitého majetku poskytovalo osm pozůstalostních inventářů.

V některých kšaftech a pozůstalostních inventářích se nacházely zmínky o vlastnictví naturálií, jako bylo obilí, pivo, chmel a koření.⁶³¹ Pokud nebyly naturálie

⁶²⁸ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 476: „... vzdávajíc mu dobrovolně bez všeho přinucení dům svůj v Latráně, mezi Bickovým kolářovým a Zeneffovy domy ležící se všemi svršky, klenoty, hotovými penězi, nábytky a summou cožkolivěk v tom domu jmá, též haltěře dva za Latránskou branou u řeky pod pilou panskou ležící i také obě dvě zahrady pod hrází rybníčka panenského proti Vranému kameni, tak aby on tím vším, jakožto svým vlastním svobodně a mocně vládl a užíval.“

⁶²⁹ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 123-124: „... přitom dědinek 2, chléva a 1 krávy aby toho užíval.“

⁶³⁰ Např. tamtéž, fol. 176: „... učinila j[es]t kšaft pravíc, že jiného nic nemá než šatky na kterých léhá a sukni a plášť a to odkazuje Katherině dceři své.“

⁶³¹ Např. tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 222, „Magdalena Teüflin Inventarium“: „Mehr 6 Vass mit Hopsf das ain ist mit gar voll p[er] 17 Shock m[eisnisch], ... Khorn 38 züber p[er] 20 g[rossen] thuet A 12 shock 40, Allt Pier 2 Vass p[er] 16 einer zu 28 g[rossen] A 7 Shock 28 g[rossen] ... Mehr Schmalz unnd Gerst p[er] 7 shock 31 g[rossen] A 121 Shock 50 g[rossen] ... Die Khram bewirtz: Erstlich 4 ½ h Mushcatnuss p[er] 6 Shock A 2 Shock 53 g[rossen], it[em] 6 h Imwer p[er] 30 g[rossen] A 3 Shock, it[em] Rott Imwer 3 h p[er] 70 g[rossen] A 1 Shock 42 gl, it[em] gannz Pfeffer 13 ½ h p[er] 9 Shock 25 g[rossen]. It[em] Aneiss 33 h p[er] 6 g[rossen] A 3 Shock 18 g[rossen], it[em] Porkskhendl 12 h p[er] 2 Shock. It[em] gannz unnd gestossen Imwer 51 h p[er] 2 Shock 22 g[rossen]. It[em] 1 h Nagl p 2 Shock 8 g[rossen], it[em] Muscat pine ½ h p[er] 1 Shock 10 g[rossen]. It[em] Reysh 34 h p[er] 1 Shock 45 g[rossen]. It[em] Khalnuss 6 h p[er] 38 g[rossen]. It[em] Presil 2 h p[er] 6 k A 10 g[rossen]. It[em] weyss Weyrach p[er] 51 g[rossen]. It[em] Asanck 28 lot p[er] 20 g[rossen]. It[em] gmainer Saffran 1 h 20 ½ lot 7 Shock 1 g[rossen]. It[em] rasher Saffran 9 lot p[er] 1 Shock 33 g[rossen]. It[em] lannd Saffran 9 lot p[er] 1 Shock 55 g[rossen] A 42 Shock 17 g[rossen]. It[em] geribener Pfeffer 2 h p[er] 1 Shock 22 g[rossen]. It[em] Weniperl 5 h

uloženy v domě, bylo zapsáno, kde jsou uskladněny.⁶³² Také v případě uložení v domě mohlo být určeno místo, v případě potravin to byl především suchý sklep.⁶³³ Pivo se skladovalo v mokřém sklepě.

Pouze 19 testamentů a pozůstalostních inventářů zmiňuje vlastnictví hospodářských zvířat. Nejčastěji zaznamenávanými zvířaty byl hovězí dobytek, který se objevil v 18 případech. Většinou se jednalo o krávu, kterou vlastnilo 17 měšťanek. Chudší měšťanky vlastnily jednu krávu.⁶³⁴ Majetnější mohly vlastnit více krav⁶³⁵ nebo jiného hovězího dobytka.⁶³⁶ Další dvě měšťanky vlastnily koně,⁶³⁷ dvě ovce,⁶³⁸ dvě prasata⁶³⁹ a po jedné husy,⁶⁴⁰ včely⁶⁴¹ a slepice.⁶⁴² Hodnotu některých hospodářských zvířat bylo možno určit pomocí inventářů a v případě volů pomocí dlužné částky v jednom z testamentů. Nejhodnotnějším hospodářským zvířetem byl kůň. Následoval dobytek, z nějž největší hodnotu měl vůl.⁶⁴³ Prase mělo menší hodnotu než tele.⁶⁴⁴

p[er] 20 g[rossen]. It[em] Umerdien 5 h p 2 g[rossen] A 10 g[rossen]. It[em] Zuckerkanndl 2 ¼ h p[er] 25 g[rossen]. It[em] khuchl Zucker ¾ h p[er] 12 g[rossen]. It[em] gestossen Imwer ½ h p[er] 17 g[rossen]. It[em] gestossen Nagl 8 lot p[er] 32 g[rossen]. It[em] Mirchen 12 lot p[er] 11 g[rossen].

⁶³² Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 146-147: „*I[te]m ve mlýně pod kostelem mám 8 věrtelí žita, i[te]m u Ondráška sladovníka 5 věrtelí sladu.*“

⁶³³ Např. tamtéž, fol. 144-145: „*Na to mám ryby suché v sklepě.*“

⁶³⁴ Tamtéž, fol. 194: „*I[te]m krávu odkazuji Mulačkovi zeti svému.*“

⁶³⁵ Tamtéž, fol. 311-313: „*I[te]m Andli v Šwarzpachu 50 kop <a z lože šatů za dveřmi v horním pokoji a nejlepší dvě krávy, ... I[te]m co ostatek krav j[es]t to aby poručníci prodali.*“

⁶³⁶ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Anna Kottelikhin Testament*“: „*Der Elisabeth undt Catharina vershaff ich mit einanderen sich zu Theillen als 1 Par Oxen, 1 Khue, 1 Kalbe so zu Přísečná auff des Stiehatschku Hoffwiertt ist undt bei denen zu finden sein.*“

⁶³⁷ Např. tamtéž, kart. 222, „*Magdalena Teüflin Inventarium.*“

⁶³⁸ Např. tamtéž, kart. 223, „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Veselové.*“

⁶³⁹ Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 284: „*I[te]m jest kráva 1 a svině 1, duchna a peřinka, to j[es]t sirotku Janovi.*“

⁶⁴⁰ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Veselové.*“

⁶⁴¹ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16: „*I[te]m odkazuji pannám do kláštera krávu a včely, kteréz mám u Severy v Domoradicích.*“

⁶⁴² Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 209, „*Anesska Neustetterin Testament.*“

⁶⁴³ Tamtéž, kart. 196, „*Mandalena Lorenz Beneshin Testament*“: „*Mer sein shuldig den Petr Planer zu Schal shieg für ein par Ochssen 2 Schock.*“

⁶⁴⁴ Tamtéž, kart. 222, „*Magdalena Teüflin Inventarium*“: „*It zwo Schwein p[er] 2 Shock.*“

Nejméně hodnotným zvířectvem byla drůbež.⁶⁴⁵ Také v Soběslavi byla kráva nejčastěji odkazovaným zvířetem. Kšaftovalo ji 21 testátorek z 27 kšaftujících, kteří odkazovali dobytek.⁶⁴⁶ V Kutné Hoře byly doloženy čtyři odkazy dobytka a dva odkazy koní.⁶⁴⁷ V Rokycanech byla z 21 případů vlastnictví hovězího dobytka v 17 kšaftech zmíněna kráva. Také zde byli dvakrát odkazováni koně.⁶⁴⁸

V kšaftech, pozůstalostních inventářích a vzdáních statků bylo nalezeno 65 zmínek o nábytku. Žádný z pramenů neuváděl podrobnější popis vzhledu jednotlivých kusů a většinou ani jeho umístění. Nejčastěji jmenovaným nábytkem byla truhla. Bývaly v ní uloženy šaty, lůžkoviny, cennosti nebo nádoby. Truhla byla zmíněna ve 35 zápisech. Jejich vzhled nebylo možné zjistit, většinou byla určena pouze jejich velikost.⁶⁴⁹ V měšťanském prostředí byly truhly často zdobené, hlavně na přední stěně a na víku. Zdobeny byly kováním a malováním⁶⁵⁰ nebo barevnými dýhami. Nejčastějšími barvami byly zelená, modrá a žlutá.⁶⁵¹ Na truhlách mohly být umístěny zámky.⁶⁵² Pouze Mandalena Janková ve svém kšaftu odkázala „*truhlu, která na nohách stojí v sklepě.*“⁶⁵³ Alžběta Vodňanská kšaftovala „*zelenou truhlu, která nahoře stojí.*“⁶⁵⁴ Je pravděpodobné, že v domácnostech bývalo většinou truhel několik.⁶⁵⁵ V tes-

⁶⁴⁵ Tamtéž, kart. 223, „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Veselové*“: „*Koně 3 za 93 kop, ... Krav dojných v témž dvoře 7 za 35 kop. Jalovice dvě po 4 kopách 8 kop. Telat tři po 2 kopách 30 g učini 7 kop 30 g[rošů]. Ovec pět po 20 g učini 1 kopu 40 g[rošů]. Hus čtyry po 6 g[roších] učini 24 g[rošů].*“

⁶⁴⁶ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 72-73.

⁶⁴⁷ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni Boha*,“ s. 144.

⁶⁴⁸ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 78-79.

⁶⁴⁹ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 165-166: „*I[te]m horního hutara mladého dceři Markétě odkazují truhlu největší a polštář, ... I[te]m Báře Šmukové ženě truhličku k rukám.*“

⁶⁵⁰ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Inventář svršků Mariany Tošanský*“: „*Truhel velkých na nohách malovaných 3.*“

⁶⁵¹ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 532.

⁶⁵² SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 274: „*I[te]m co se poručenství Mestra Filipa dotýče, k tomu se znala, že truhlice byla u ní zlámaná a peníze z ní byly ztraceny.*“

⁶⁵³ Tamtéž, fol. 347-349.

⁶⁵⁴ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 226, „*Kšaft a poslední vůle Alžběty Vodňanský*“.

⁶⁵⁵ Např. tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 346-347: „*I[te]m Anně schovanici mé z Újezda odkazují ložní šaty na kterých ležím a k tomu chodící šaty mé, dvě sukně a truhlu nejlepší a k tomu 15 kop...*“

tamentech mohly být truhly kšaftovány i s jejich obsahem.⁶⁵⁶ Z testamentů vyplynulo, že nemusely být vždy umístěny v domě měšťanky.⁶⁵⁷ Dalším kusem nábytku, který sloužil k ukládání různých předmětů, byly almary. Ty byly zmíněny pouze ve třech případech. Rovněž almary mohly být zamykací.⁶⁵⁸ Čtrnáctkrát byla zmíněna postel.⁶⁵⁹ Také čela postelí mohla být zdobena. Kromě jednoduchých postelí se v měšťanském prostředí objevovaly také postele s nebesy.⁶⁶⁰ Ačkoliv byly nákladnější, nelze potvrdit větší majetnost jejich majitelek. Stůl byl shledán v deseti případech.⁶⁶¹ Ze sedacího nábytku byla dvakrát zmíněna lavice,⁶⁶² jednou židle⁶⁶³ a jednou stolička.⁶⁶⁴ V rokycanských kšaftech se odkazy nábytku vyskytly pouze v osmi případech. Z toho v sedmi posledních vůlích byla odkazována truhla a v jedné stolec.⁶⁶⁵ V Kutné Hoře odkázali truhlu čtyři měšťané a v jednom kšaftu byl odkázán stolec.⁶⁶⁶ V Táboře bylo doloženo kšaftování truhel, psacích stolů, postelí a stolic.⁶⁶⁷

O vybavení kuchyně vypovídají zmínky o nádobí a jiných kuchyňských předmětech v 53 testamentech, sedmi pozůstalostních inventářích, třech vzdání statků a jedné svatební smlouvě. Zatímco ve svatební smlouvě a několika kšaftech se vyskytly pouze všeobecné zmínky o nádobí případně o materiálu, ze kterého bylo vyrobeno, většinou byly zapsány konkrétní kusy. Předměty v českokrumlovských kuchyních byly zhotoveny z cínu, mědi, mosazi a železa. Kromě toho se v devíti případech objevily

It[em] co jiných truhel j[es]t ty poručníci moji aby rozdali chudým děvečkám, které by se poctivě vdáti chtěly, it[em] Kači Vajskopové odkazují tu truhlu bez zámků novů.“

⁶⁵⁶ Např. tamtéž, fol. 367: „*Item co mám šatův, duchnu, peřinu, polštář, 4 prostěradla, kožich harasem podšitý, pláštík, korálový páteřík, 2 prsténky a křížek, ubrus, ručník a cichu cvilinkovů na peřinu, truhlu i co v truhle jest, to všecko buď málo nebo mnoho odkazují Voršile dceři své.“*

⁶⁵⁷ Tamtéž, fol. 230-231: „*[I]m truhlu s hospodářstvím v Václavově komoře též Mandalence odkazují.“*

⁶⁵⁸ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 217, „*Inventari Ursula Petr Schmidin Verlassenshafft“*: „*Spers Allmar.“*

⁶⁵⁹ Např. tamtéž, kart. 195, „*Kšaft Anny na Novém Městě“*: „*Přesto vejše odkazují Aniče vnuče mé páteř korálový, postel v který jsem já líhala i s šatmi.“*

⁶⁶⁰ Např. tamtéž, kart. 223, „*Inventář svršků Mariany Tošanský.“*

⁶⁶¹ Např. tamtéž, kart. 206, „*Kšaft Barbory Matějové zámečnickové.“*

⁶⁶² Tamtéž, kart. 217, „*Inventari Ursula Petr Schmidin Verlassenshafft.“*

⁶⁶³ Tamtéž, kart. 224, „*Inventierung der Apollonia Wagnerin.“*

⁶⁶⁴ Tamtéž, kart. 223, „*Inventář pozůstalého statku po nebožce Veselové.“*

⁶⁶⁵ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 79-80.

⁶⁶⁶ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v káznib boha,*“ s. 143-144.

⁶⁶⁷ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 145.

stříbrné lžice,⁶⁶⁸ čtyřikrát stříbrnice⁶⁶⁹ a dvakrát stříbrná žejdlíční konev.⁶⁷⁰ Anna Hagin odkázala stříbrné nádoby, aniž by ho blíže určila.⁶⁷¹ Stříbrné nádoby bylo používáno ke stolování při slavnostních příležitostech a sloužilo především k reprezentaci měšťanů. K nejběžnějšímu nádobí v měšťanských kuchyních patřily konve, žejdlíky a mísy. U kotlů a kotlíků bylo v některých případech určeno, k čemu sloužily. Objevily se kotlíky na vaření ryb⁶⁷² nebo kotlík na pálenku.⁶⁷³ Nádoby z mosazi, mědi a železa bylo méně hodnotné než nádoby cínové. Pouze v jednom případě bylo prokázáno vlastnictví sklenek.⁶⁷⁴

Pravděpodobně každá měšťanka vlastnila ložní prádlo, v pramenech označované jako „*postel šatů*“ nebo „*lože šatů*“ nebo „*šaty ložní*“ případně „*Pethgewandt*.“ Ložní prádlo bylo tradiční součástí ženského majetku. Svatební smlouva Ambrože Štrupa a Anny Gunšteterové dokládá, že ložní prádlo bylo obvyklou součástí výbavy.⁶⁷⁵ K plně vybavenému lůžku patřily jedna nebo dvě spodní peřiny, peřina svrchní, polštář, poduška a prostěradlo.⁶⁷⁶ Vlastnictví ložního prádla bylo prokázáno ve 117 studovaných pramenech. V některých zápisech se vyskytlo pouze souhrnné označení ložní prádlo.⁶⁷⁷ V jiných byly podrobně rozepsány jednotlivé lůžkoviny.⁶⁷⁸ Ty se běžně povlékaly „*cíchami*.“⁶⁷⁹ Materiál nebo barva lůžkovin většinou nebyly určeny. V některých

⁶⁶⁸ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Anna Kottelikhin Testament*.“

⁶⁶⁹ Např. tamtéž, kart. 196, „*Testament Anny Beneše bednáře pozůstalé manželky*“: „*Augustinovi větší stříbrničku odkázala... A tu malou stříbrničku odkázala Dorničce*.“

⁶⁷⁰ Tamtéž, kart. 223, „*Magdalena Teüflin Testament*.“

⁶⁷¹ Tamtéž, kart. 200, „*Anna Hagin Testament*.“

⁶⁷² Tamtéž, kart. 195, „*Kšaft Anny na Novém Městě*.“

⁶⁷³ Tamtéž, kart. 215, „*Inventierung in der Rodlerin Behausung*.“

⁶⁷⁴ Tamtéž.

⁶⁷⁵ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 607: „*Přitom na chodících a ložních šatech poctivou vejpravu, jakž možnost jeho ukazuje a městskou dceru náleží*.“

⁶⁷⁶ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury* II/1, s. 260.

⁶⁷⁷ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 12: „*I[te]m Jakubovi kožišníkovi vnoučku mé[m]ju odkazují ložní šaty*.“

⁶⁷⁸ Tamtéž, fol. 22-23: „*I[te]m peřinku, duchničku, podušku, polštářek a pět prostěradel, to mocně všecko poroučím hospodáři mé[m]ju pa[n]ju Blažkovi*.“

⁶⁷⁹ Tamtéž, fol. 358-359: „*I[te]m odkazují Augustinovi a Štátnému synům svým dům se vším hospodářstvím, patery ložní šaty se všemi napravenými potřebami a s cíškami některými kmentovými*.“

případech se objevovalo určení, zda byla prostěradla hladká nebo hrubá.⁶⁸⁰ Mandalena Janková kšaftovala dvě kmentová prostěradla.⁶⁸¹ Kovářka Dora Janková odkazovala „*duchnici s barchanovou cíchou.*“⁶⁸²

Podstatnou součástí majetku měšťanek bylo oblečení,⁶⁸³ v pramenech označované jako „*šaty chodící*“ nebo „*svršky.*“ Ve svém kšaftu odkázalo oblečení 100 testátorek, sepsáno bylo ve všech osmi pozůstalostních inventářích a zmiňují se o něm také tři svatební smlouvy a devět vzdání statků. Ve 14 zápisech nebylo možné určit jednotlivé kusy oblečení, protože bylo uvedeno pouze „*šaty chodící*“ nebo „*svršky.*“

Ženské šaty se skládaly ze sukně, živůtku, zástěry a čepce nebo závoje.⁶⁸⁴ Sukně se šily nejčastěji z harasu,⁶⁸⁵ barchanu, lindyše⁶⁸⁶ nebo šamlatu.⁶⁸⁷ Mohly být různě vyšíváné, lemované, podšívané⁶⁸⁸ a zdobené.⁶⁸⁹ Sukně byly v Českém Krumlově nejčastěji zmiňovanou součástí oděvu, vyskytly se v 63 zápisech. Nejběžnější barvou byla černá,⁶⁹⁰ modrá, zelená a červená.⁶⁹¹ Živůtky se šily nejčastěji z harasu, ale objevily se také atlasové nebo damaškové. Ve studovaných zápisech byly živůtky zaznamenány devětkrát. Oděv byl doplňován zástěrou – fěrtochem.⁶⁹² V Českém Krumlově byl fěrtoch zaznamenán devětkrát. Během 16. století začaly být vytlačovány spínací pláště – kloky – a nahrazovaly je dlouhé pláště s rukávy – šuby. Pláště byly většinou černé, ale objevovala se také barva višňová.⁶⁹³ Kloky byly prokázány ve 13

⁶⁸⁰ Tamtéž, fol. 43: „*Item peřinu, duchnu, dvě podušce, polštář, šest prostěradel, čtyři hladká a dvě hrubá.*“

⁶⁸¹ Tamtéž, fol. 347-349.

⁶⁸² Tamtéž, fol. 58-60.

⁶⁸³ K dějinám odívání Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání I-VII*, Praha 1996-2009.

⁶⁸⁴ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury II/2*, s. 884.

⁶⁸⁵ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16.

⁶⁸⁶ Tamtéž, fol. 116-117.

⁶⁸⁷ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 516.

⁶⁸⁸ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 58-60: „*[te]m odkazuji Jirové ševcové harasku kožichem podšitou.*“

⁶⁸⁹ Tamtéž, fol. 358-359: „*[te]m Janově bratra mého ženě odkazuji zelenou sukni červeným aksamitem pramovanou.*“

⁶⁹⁰ Tamtéž, fol. 14-16.

⁶⁹¹ Tamtéž, fol. 23: „*[te]m mám peřinu, duchnu, podušku, sedm prostěradel, dvě sukně višňové barvy a jednu sukni zelenou a plášť.*“

⁶⁹² Tamtéž, fol. 266: „*Markétě děvečce Podlahové fěrtoch s černou tkaničkou.*“

⁶⁹³ Tamtéž, fol. 356-357: „*[te]m Krystýně sestry mé dceři odkazuji plášťk višňové barvy.*“

zápisech, pláště ve 32 případech, kabáty ve 20 zápisech, šuby byly zaznamenány desetkrát. Běžné byly také kožichy, které byly zaznamenány ve 49 případech. Mohly být ušity například z kůže beraní,⁶⁹⁴ liščí, kuní nebo vlčí. V pramenech býval někdy určen stav⁶⁹⁵ nebo stáří oděvu.⁶⁹⁶

Mužský oděv se skládal z nohavic, které byly v průběhu 16. století vytlačovány krátkými kalhotami a punčochami. Kalhoty byly doplněny krátkým kabátem bez límce, z něhož se vyvinula vesta a plátěnými nebo vlněnými košilemi.⁶⁹⁷ Součástí oděvu býval také hrubý fěrtoch. Kalhoty byly ve zkoumaných zápisech zmíněny třikrát,⁶⁹⁸ nohavice dvakrát⁶⁹⁹ a punčochy pouze jednou.⁷⁰⁰

Skupinou předmětů, která nejvýrazněji odlišovala majetné měšťanky od nemajetných, byly cennosti. Konkrétní předměty nebylo vždy možné určit, protože se zápisy omezily na souhrnné označení „*klenoty*“ nebo „*šperky*“.⁷⁰¹ Cennosti byly zaznamenány ve 37 testamentech, jednom pozůstalostním inventáři a jedenácti vzdání statků. Barbora Trubková odkazovala „*stříbra cožkolivěk i řetězy a 8 článků stříbrných*“.⁷⁰² Z liturgických předmětů byly ve 13 případech zmíněny růžence, které se obtáčely kolem zápěstí nebo kolem pasu – páteře. Na páteře mohly být pověšeny prsteny⁷⁰³ nebo přívěsky.⁷⁰⁴ Nejběžnější byly „*páteře korálové*“.⁷⁰⁵ Shledán byl také perlový páteř.⁷⁰⁶ Koflíky byly zmíněny v 15 případech. Koflíky mohly být

⁶⁹⁴ Tamtéž, fol. 323-324.

⁶⁹⁵ Tamtéž, fol. 314-315: „*I[te]m Kači postřihačce blány nejlepší a klok nejlepší a čubku*“.

⁶⁹⁶ Tamtéž, fol. 165-166: „*I[te]m Berglové dceři Hedvice sukni v kteréž chodím každý den a plášť, který visí v komoře starý*“.

⁶⁹⁷ J. PETRÁŇ, *Dějiny hmotné kultury* II/2, s. 876.

⁶⁹⁸ Např. SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 204, „*Anna Lüftlin Testament*“.

⁶⁹⁹ Např. tamtéž, kart. 215, „*Inventierung in der Rodlerin Behausung*“.

⁷⁰⁰ Tamtéž, kart. 223, „*Testament und letzten Willen Magdalena Turbanin*“.

⁷⁰¹ K tomu Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, JSH 63, 1994, s. 23-43.

⁷⁰² SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 144-145.

⁷⁰³ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 206, „*Kšaft Barbory Matějové zámečnickové*“: „*Stříbrný prsten na páteř*“.

⁷⁰⁴ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 123-124: „*I[te]m páteře kolářové 2, i[te]m na jednom stříbrných zrn 52, křížky 2 a 1 pacem a 2 korálky fasované v stříbro a v druhém páteři zrn stříbrných i s křížky a s srdcem j[es]t 37*“.

⁷⁰⁵ Tamtéž, fol. 358-359.

⁷⁰⁶ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 226, „*Susana Winterbergerin Testament*“.

s příkrývadlem,⁷⁰⁷ stříbrné⁷⁰⁸ nebo pozlacené.⁷⁰⁹ Ve 22 zápisech byly zaznamenány číše a poháry. Markéta Křížková vlastnila dvě stříbrné číše.⁷¹⁰ Oršila Haluznová kšaftovala stříbro a stříbrné číše pozlacené na okrajích.⁷¹¹ Katharina Battorin odkazovala stříbrný pozlacený pohárek s malovaným erbem.⁷¹² Ve 34 zápisech byly shledány pásy. Ozdobné oděvní pásy byly díly šperkařů. Pásy byly zlaté,⁷¹³ stříbrné,⁷¹⁴ stříbrné pozlacené.⁷¹⁵ Spony mohly být také zhotoveny z méně nákladných materiálů, jako byla měď.⁷¹⁶ Pozůstalostní inventáře popisovaly pásy podrobněji a lze z nich rekonstruovat složitost zdobení jako v případě pásů Magdaleny Teüflin: „*It[em] ein Giertlpart mit 13 gross unnd 6 khlainnen überguldt Shpang sambt zwaiien überguldt Shwenckheln... It[em] ein khurtze schwarz sammatene Giertl mit 18 silbern Schpang... It[em] ein Giertlpart mit messing gezeg drattl unnd 5 vorguldt Shpengen sambt zwaiien vorguldt Shwenckheln... It[em] ein überguldtter schwarzer sammater Giertlpart mit 21 Spannng unnd zwaiien schwenckheln.*“ Ve třech zápisech byly uvedeny stříbrné prsteny.⁷¹⁷ Káča Pečmilnarová a kloboučnice Lidmila vlastnily pozlacený prsten.⁷¹⁸ Pouze ve dvou zápisech se objevily zlaté pečetní prsteny.⁷¹⁹ V osmi případech se vyskytly zlaté

⁷⁰⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 311-313.

⁷⁰⁸ Tamtéž, fol. 347-349.

⁷⁰⁹ Tamtéž, fol. 314-315.

⁷¹⁰ Tamtéž, fol. 140-141.

⁷¹¹ Tamtéž, fol. 293-295: „*I[te]m stříbra mám nejprv dvě číše stříbrné větší a menší číše 2 a jedna vysoká prutovaná a jsou na krajích pozlacené vážily 46 lotů. I[te]m kus litého stříbra vážil 30 lotů s nima toho stříbra vážilo 4 hřivny 12 lotů. A k tomu j[es]t na pásku širokém na konci a přeska stříbrná to není vážené. To stříbro všecko odkazuji, aby z něho dali poručníci moji monstranci udělali do fary kostelu svatého Víta v Krumlově.*“

⁷¹² Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 195, „*Katharina Battorin Testament*“: „*Prossku Mathia stele vertestir ich ein silbern übergolten Bächer mit der mallen Wappen.*“

⁷¹³ Tamtéž, kart. 223, „*Magdalena Teüflin Inventarium.*“

⁷¹⁴ Tamtéž, kart. 226, „*Mariana Wlachin Testament.*“

⁷¹⁵ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 230-231.

⁷¹⁶ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Magdalena Teüflin Testament.*“

⁷¹⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 303-304: „*Anně 5 prsténků stříbrných a 1 zlatý prstének.*“

⁷¹⁸ Tamtéž, fol. 123-124, 266.

⁷¹⁹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 195, „*Katharina Battorin Testament.*“

prsteny. Anna Hagin kšaftovala zlatý řetízek.⁷²⁰ Clara Waltterin odkazovala perlovou šňůrkou.⁷²¹ Odkazovány byly také stříbrné přívěsky.⁷²²

Další skupinou předmětů byly zbraně a zbroj. Ty mohly mít nejen praktické využití, ale také sloužily jako součást výzdoby měšťanských domů. Káča Kuklová vlastnila přední a zadní kus, obojek, myšky, peklhaub, kuši a hever.⁷²³ U Kateřiny Platnarové byl uložen přední a zadní kus a obojek.⁷²⁴ Anna Clemant Schmallin vlastnila několik zbraní – dvě muškety, ručnici a halapartnu.⁷²⁵ Majitelkou ručnice byla také Judith Wemingerin.⁷²⁶

O hospodářském vybavení měšťanských domů a k nim příslušejících budov nejlépe vypovídají pozůstalostní inventáře. V inventáři a šacunku po Magdaleně Teüflin byly zapsány například motyky, sekyry, chomouty, sedla a kladivo. Vlastnila také vůz, dva formanské vozy, vůz na seno, bryčku, řetězový vůz a velké sáně. K obdělávání polí sloužily tři pluhy, dvě dřevěné a dvě železné brány na vláčení polí. Kromě hmotných statků byla Magdalena Teüflin držitelkou kukusu na dole svatý Abrahám v Rybářské ulici.⁷²⁷ Žofie Tluková vlastnila tři okované vozy, pluh s železy a polámaný kočí vůz.⁷²⁸ Rodlerin měla v horní světnici brusný kámen, kolovrátky a rumpály.⁷²⁹

Testamenty, svatební smlouvy a vzdání statků nejsou pramenem s dostatečnou výpovědní hodnotou pro poznání hmotné kultury měšťanských domácností. Kšafy nepostihují veškeré předměty, které v domácnosti byly, ale pouze ty nejhodnotnější nebo ty, které byly odkazovány jinému než hlavnímu dědici. Vzdání statků a svatební smlouvy obsahují pouze malé množství zmínek o předmětech hmotné kultury nebo je zmiňují všeobecně bez bližšího popisu. Největší výpovědní hodnotu o celkovém vybavení domů a podobě jednotlivých předmětů mají pozůstalostní inventáře. Vzhledem k tomu, že se pro Český Krumlov dochovalo inventářů žen pouze osm, nelze

⁷²⁰ Tamtéž, kart. 200, „*Anna Hagin Testament.*“

⁷²¹ Tamtéž, kart. 224, „*Clara Waltterin Testament.*“

⁷²² Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 303-304: „*I[te]m Anně odkazuji křížek stříbrný a slonečka a srdéčko stříbrné.*“

⁷²³ Tamtéž, fol. 301.

⁷²⁴ Tamtéž, fol. 298-299.

⁷²⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 216, „*Anna Clemant Schmallin Testament.*“

⁷²⁶ Tamtéž, kart. 224, „*Frauen Judith Wemingerin veliger letzter Will unnd Testaments Abshriff.*“

⁷²⁷ Tamtéž, kart. 223, „*Magdalena Teüfflin Inventarium.*“

⁷²⁸ Tamtéž, „*Inventář a šacunk pozůstalého statku po nebožce Žofii Veselové.*“

⁷²⁹ Tamtéž, kart. 215, „*Inventierung in der Rodlerin Behausung.*“

vytvořit celistvější obraz o majetnosti a hmotném zajištění žen v měšťanském prostředí Českého Krumlova.

7. Ženská zbožnost a její proměna

7.1. Náboženská situace v Českém Krumlově

Přetrvávající složitá náboženská situace⁷³⁰ v Čechách se odrazila také na životě Českého Krumlova.⁷³¹ Ačkoliv si v minulosti většinou zachoval katolickou víru, na konci 15. století se díky příchodu německých horníků a důlních podnikatelů, začalo rozšiřovat luteránství. Do poloviny 16. století nejsou dochovány žádné zprávy o náboženských sporech. Jediným zavilým odpůrcem českokrumlovských nekatolíků byl Václav z Rovného, rožmberský kancléř v letech 1476 až 1509.⁷³² Spolu s luterány přišli ve dvacátých letech 16. století do Českého Krumlova novokřtenci, kteří však byli z města až na několik výjimek brzy vypuzeni. Jak a kde se konaly protestantské bohoslužby, není známo, ale je možné, že navštěvovali kostel sv. Víta.⁷³³

V roce 1586 založil Vilém z Rožmberka v Českém Krumlově jezuitskou kolej.⁷³⁴ Petr Vok dbal jako rožmberský vladař na to, aby duchovní na českokrumlovském panství podávali na přání věřících Večeři Páně také pod obojí. V této době se také v Českém Krumlově začala šířit víra jednoty bratrské. Roku 1595 byla založena evangelická škola. Také se začaly objevovat první vážnější spory mezi katolíky a evangelíky. Na přelomu 16. a 17. století byl evangelickým kostelem pozdější kostel sv. Jošta (dříve špitální kaple). Petr Vok nechal tento kostel v letech 1594 až 1599 zcela přestavět, nechal ho zasvětit Nejsvětější Trojici a věnoval ho českokrumlovským evangelíkům. První bohoslužby se v něm konaly 15. listopadu 1598.⁷³⁵ V evangelické škole i kostele působil luteránský kněz. Českokrumlovští evangelíci na sebe vzali při jmenování svého kazatele povinnost platit polovinu jeho roční finanční odměny, tedy 100 kop grošů českých. Své závazky však neplnili, proto

⁷³⁰ K tomu Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985; Alessandro CATALANO, *Zápas a svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.

⁷³¹ Anna KUBÍKOVÁ, *Protestanté v Českém Krumlově*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 22-42.

⁷³² K tomu Anna KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovský měšťan Václav z Rovného*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 3, 2006, s. 194-199.

⁷³³ A. KUBÍKOVÁ, *Protestanté*, s. 26.

⁷³⁴ K tomu Ivana ČORNEJOVÁ, *Tovaryšstvo Ježíšovo. Jezuité v Čechách*, Praha 2002.

⁷³⁵ K tomu Anna KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovský špitál a kostel sv. Jošta*, JSH 66-67, 1997-1998, s.104-110.

evangeličtí duchovní z Českého Krumlova odešli již v roce 1600. Malá snaha o hmotné zabezpečení jejich duchovních předznamenala potíže, se kterými se museli potýkat po prodeji Českého Krumlova katolické vrchnosti v roce 1601. Roku 1602 připadl kostel vedle špitálu jezuitům, kteří do něho přenesli konání německých bohoslužeb a kostel byl nadále označován jako „*německý kostel*“.⁷³⁶ O složitosti náboženské situace v Českém Krumlově a významu, jaký měla víra pro raně novověké měšťany, nejlépe vypovídá svatební smlouva Jana Cypriána z Lyboše a Anny Gunšteterové z Gunštat: „*V náboženství pak jsa sobě rozdílný z vobou stran mezi sebou se usnesli, poněvadž víra dar Boží jest, jeden druhého nemá nutiti, nýbrž při dobré vůli zanechati*“.⁷³⁷ V prosinci 1609 napsal českokrumlovský katolický farář Václav Laryš z Nečeslavic českokrumlovské městské radě, že je jediným a opravdovým duchovním správcem v Českém Krumlově, protože je schválen císařskou komorou a pražským arcibiskupem, a proto není možné, aby v Českém Krumlově oficiálně působil evangelický kazatel. Důrazné prosazování požadavků na plnohodnotné obnovení činnosti českokrumlovské evangelické náboženské obce přerostlo v otevřený konflikt. Na podzim roku 1609 nechal sepsat českokrumlovský perkmistr Matyáš Rulle sedmnáctibodovou stížnost, v níž se objevují dva body žádající nápravu pro evangelíky. Evangelíci žádali vlastní hřbitov, vlastního kazatele a vlastní školu, které by platila obec, a k tomu patřičné budovy. Městská obec jim sice přislíbila vyhovení požadavkům, ale své sliby nedodržela. Roku 1611 odeslala českokrumlovská evangelická obec písemnou stížnost pražským defensorům, ve které si stěžovali, že jim městská rada nechce povolit působení kazatele, fungující kostel a školu. Koncem listopadu 1611 páni defensoři vytkli českokrumlovským radním porušování náboženských svobod. V jednom z listů českokrumlovské městské rady z roku 1612 lze nalézt konstatování, že ve městě žije 3 480 osedlých, z nichž asi 500 se mělo hlásit k evangelické víře. V roce 1613 při obměňování městské rady za přítomnosti zástupců české královské komory vtrhlo 32 evangelíků do jednacích síně a vznesli obvinění proti nedodržování starých městských privilegií a porušování jiných privilegií a majestátů. Hlavní iniciátoři neúspěšného povstání byli posléze uvězněni. Představitelé katolické městské správy se rozhodli k dalším protievangelickým krokům. Nekatolíci byli vsazováni do vězení, do 11. listopadu 1616 se měli všichni nekatolíci z města vystěhovat nebo přestoupit ke katolické

⁷³⁶ Tamtéž, s. 105-106.

⁷³⁷ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 634-635.

víře, byly zakázány veškeré hlasité projevy při evangelických obřadech (zpívání, modlení i čtení). Vystěhování z města však bylo nakonec odloženo až do 16. října 1618.⁷³⁸

Když byli roku 1618 vyhnáni jezuité, jejich kolej byla vyplundrována. Brzy se však situace opět obrátila. Stavovská vojska v čele s Jindřichem Matyášem Thurnem obléhající Český Krumlov byla vytlačena císařským generálem Buquoyem a v srpnu roku 1619 se jezuité do Českého Krumlova vrátili. Také se zde usadila císařská vojenská posádka pod velením Ferdinanda Carratiho z Carrary. Katolíci tak opět získali pevnou pozici a již v červenci 1619 zbraňoval českokrumlovský kaplan Jan Šlechta pohřbu ctihodné občanky Kateřiny Battoryové podle evangelického ritu. V Českém Krumlově je uložen kšaft Kateřiny Battoryové, který není datován. Pouze dodatečně byl archiváři připsán rok 1636. V textu se však nachází zmínka o císařských stájích v Českém Krumlově. V roce 1636 však již město náleželo Eggenberkům. Je tedy možné, že se jedná o chybnou dataci. Je zajímavé, že Kateřina Battoryová ve svém kšaftu odkázala Janu Šlechtovi stříbrnou konvici.⁷³⁹ Pokud by se jednalo o stejnou osobu, mohl být tento odkaz smírným krokem, kterým chtěla zabránit neshodám po své smrti, nebo bylo odkazování katolickým kněžím ze strany evangelíků běžnějším zvykem. Ve stejném roce si katolická městská rada zasedla na pekaře Hanse Tillmana, který se veřejně hlásil k evangelické víře a městský úřad odmítal zapisovat do městských knih jeho právní pořízení a vojenský velitel Carrati ho obvinil z vyzvědačství pro nekatolické stavy.⁷⁴⁰ Anna Tillmanová, vdova po Hansi Tillmannovi, byla jedna z pouhých dvou testátorek, která se ve svém testamentu z roku 1638 výslovně přihlásila ke katolické víře.⁷⁴¹

Po bitvě na Bílé hoře začala většina evangelíků přestupovat ke katolické víře, ve snaze dalšího setrvání v Českém Krumlově. Podle informací z jezuitské kroniky tak v roce 1620 učinilo 71 utrakvistů a 33 luteránů, v roce 1621 145 kališníků a heretiků, v roce 1622 300 kalvinistů, luteránů a husitů, v roce 1623 214 luteránů a kališníků. Celkový počet všech konvertitů byl tedy 763. V lednu 1621 vysvětil pražský arcibiskup protestantský kostel Nejsvětější Trojice pro konání katolického ritu a zasvětil ho

⁷³⁸ A. KUBÍKOVÁ, *Protestanté*, s. 32-36.

⁷³⁹ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 195, „*Katharina Battorin Testament*.“

⁷⁴⁰ A. KUBÍKOVÁ, *Protestanté*, s. 36-37.

⁷⁴¹ Tamtéž, kart. 223, „*Anna Tillmanin Testament*.“

svatému Joštovi. Roku 1623 byly jezuity shromážděny a spáleny kacířské knihy nalezené v měšťanských domech. V roce 1650 byli nahlášeni tři tovaryši nekatolického vyznání, z čehož dva museli z Českého Krumlova odejít, protože odmítli přestoupit ke katolické víře.⁷⁴²

7.2. Role zbožných odkazů

Součástí testamentů byly často zbožné odkazy, které měly pomoci duši ke spasení. Již od doby svatého Augustina byl milodar chápán jako jeden z prostředků, kterým lze ulehčit úděl zesnulých na onom světě. Zvyk zaplatit svátosti penězi nebo jinými pozemskými statky se v církvi rozšířil ve 13. století a postupem času se stal téměř samozřejmostí.⁷⁴³ Odkaz k záduší některého kostela nebo na charitu byl chápán jako jedna ze základních podmínek křesťanských povinností a podmínka ke spasení.⁷⁴⁴ Kromě toho většina testátorek uváděla, že odkazují statek, který jim byl od Boha daný a půjčený. Zbožným odkazem tedy tento majetek v podstatě bohu vracely.

Na zbožné účely odkázalo v Českém Krumlově 83 testátorek. Nejčastěji směřovaly odkazy k bratrstvu svaté Anny.⁷⁴⁵ K tomuto bratrstvu odkázalo část svého majetku 35 testátorek. Četnost odkazů pravděpodobně souvisela s úctou k této světici mezi ženami. Dalším oblíbeným cílem odkazů byl kostel svatého Víta, ke kterému směřovalo také 35 odkazů: „*Item k kostelu krumlovskému Blahoslavené panny Marie a Svaté[h]o Víta na opravu, aby se za mě prosba dala jako za jiné dobrodince sto kop.*“⁷⁴⁶ Kromě peněžních částek byly odkazovány také různé předměty. Například Oršila Haluznová odkázala množství stříbra na monstranci do kostela svatého Víta.⁷⁴⁷ Stříbro na monstranci odkázala také Markéta Křížková a očekávala za to spasení své

⁷⁴² A. KUBÍKOVÁ, *Protestanté*, s. 37-39.

⁷⁴³ Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT, *Encyklopedie středověku*, Praha 2002, s. 683, 820.

⁷⁴⁴ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 62; k tomu též kapitola 8.1. Knihy o „dobré smrti“.

⁷⁴⁵ Pravděpodobně neprofesní náboženské bratrstvo. K tomu H. PÁTKOVÁ, *Bratrstva*, s. 66.

⁷⁴⁶ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 17.

⁷⁴⁷ Tamtéž, fol. 293-295: „*I[te]m stříbra mám nejprv dvě češe stříbrné větší a menší češe 2 a jedna vysoká prutovaná a jsou na krajích pozlacené vážili 46 lotů. I[te]m kus litého stříbra vážil 30 lotů, s nima toho stříbra vážilo 4 hrivny 12 lotů. A k tomu j[es]t na pásku širokém na konci a přeska stříbrná, to není vážené. To stříbro všecko odkazují, aby z něho dali poručníci moji monstranci udělali do fary kostelu svatého Víta v Krumlově.*“

a manželovy duše.⁷⁴⁸ Do kláštera minoritů a klarisek směřovalo 25 odkazů: „*I[te]m odkazuji pannám do kláštera krávu a včely, kteréž mám u Severy v Domoradicích.*“⁷⁴⁹ Z tohoto počtu bylo přímo klariskám odkazováno jedenáctkrát, zatímco minoritům směřovaly jen tři odkazy. Jedna testátorka odkazovala abatyši kláštera klarisek.⁷⁵⁰ Rovněž tento rozdíl v četnosti odkazů byl pravděpodobně způsoben tím, že testátorkami byly ženy. Objevovaly se také odkazy do kláštera na stavení: „*Odkazuji do kláštera na stavení 5 kop.*“⁷⁵¹

Kromě kostela v Českém Krumlově se šestnáct testátorek rozhodlo směřovat svůj odkaz do svatostánků v okolí. Těmito kostely byly kostel Nanebevzetí Panny Marie v Kájově (7), kostel svatého Vincence v Doudlebech (2), kostel svatého Vavřince v Přídolí (2), kostel Všech Svatých v Kamenném Újezdu (1), kostel svaté Máří Magdaleny ve Chvalšínách (1), kostel svatého Jiljí v Dolním Dvořišti (1), kostel svaté Kateřiny v Hořicích na Šumavě (1) a kostel svaté Markéty ve Zlaté Koruně (1). Anna Lynhartová z Plešivce odkazovala do Kájova takto: „*Ostatek odkazuji, což bude Pechovi do Kladného, než z toho ještě aby dal do Kájového k panny Marie 1 kopu.*“⁷⁵² Dora Partlová do Doudleb: „*Do Dúdleb k svatému Vincencemu 2 kopy.*“⁷⁵³ Markéta Khauffmanová odkazovala do Hořic na Šumavě: „*Do Hořic na boží dům 1 kopu.*“⁷⁵⁴

Rozšiřování a význam mariánského kultu se projevil v testamentu Magdaleny Turbanin, která odkázala k šesti různým svatostánkům či bratrstvům, které uctívaly Pannu Marii (kostel Panny Marie Pomocné, kostel Nanebevzetí Panny Marie, bratrstvo

⁷⁴⁸ Tamtéž, fol. 140-141: „*I[te]m pás stříbrný a 2 češi odkazuji na monstranci k faře, kdyby monstranci dělali, aby k tomu přidané bylo to stříbro za duši mou a za duši muže mého.*“

⁷⁴⁹ Tamtéž, fol. 17.

⁷⁵⁰ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 198, „*Ludmilla Fuchin Testament*“: „*Belangett das zeitliche Guett so mier Gott durch sein göttlichen Segen beshertt hatt erstlich wais ich mich zuo Erinnern das ich vor diser Zeitt der jungfraue Muettem Cattarina Gnnashin geweste Abtisin im jungfrauenn Closter alhie hundert Shock meis[nisch] verschaff wofern ich vor ihr mit Tod abgehn solte weil ich si aber aus Gottes gennaden überlebt so sol dise zuo sag so weit und nit weittens Statt haben nemlichen von den selben hundert Shocken sollen. Fünffzig beindem Closter verbleiben die andern fünffzig oversolen zuo samet Viert, zuo der Pfarrkirchen geben werden indoch Werung weis jürlich zuo fünffzehen Shocken darvon inder Zeitt halber Thail in Closter und das ander Halb zuo der Pfarrkürchen sol verbleiben bis zuo vöilige Entrichtung der hundert Shocken.*“

⁷⁵¹ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 62-63.

⁷⁵² Tamtéž, fol. 85-86.

⁷⁵³ Tamtéž, fol. 160.

⁷⁵⁴ Tamtéž, fol. 195.

Panny Marie Karmelské, bratrstvo Panny Marie Růžencové, la Madona di gratia a jeden blíže neurčený mariánský svatostánek – všechny mimo Český Krumlov). Další její odkazy směřovaly k františkánům, svatému Danielovi, svatému Rochovi, svatému Valentinovi a svatému Linhartovi, také všechny mimo Český Krumlov. V rámci Českého Krumlova odkázala pouze ke svatému Vítu, jezuitskému zpovědníkovi a ke svatému Martinovi (odkaz byl spojen s odkazem do chudobince, takže se pravděpodobně jednalo spíše o chudé). To svědčí nejen o velké snaze o spasení, ale také o velmi širokém a cíleném výběru.⁷⁵⁵ Další tři testátorky kšaftovaly do německého bratrstva Panny Marie v Českém Krumlově. Jednou z nich byla Elisabeth Tanzlin, která odkázala různým církevním institucím a osobám nemalý majetek: „*Der teutschen Bruedschafft Unsern Lieben Fraue 50 Shock.*“⁷⁵⁶

Kromě kostelů a kláštera odkazovala Dora řezníková 2 kopy grošů k nově vzniklé úmrtní kapli svaté Anny u klášterního hřbitova.⁷⁵⁷ Anna Tillmanin k této kapli odkázala peníze na bohoslužby za sebe a své potomky.⁷⁵⁸ Dále dvě testátorky kšaftovaly do německé kaple. Brigida Lukšová kšaftovala: „*Odkazuji na německou kapli, aby větší udělali, aby lidé mohli do ní na kázání choditi 100 kop.*“⁷⁵⁹ K německému kostelu v Latráni směřoval jeden odkaz: „*Zu der teutschen Khirchen in der Latran verschaffe ich ein halen gulden.*“⁷⁶⁰ K jezuitské koleji směřovaly pouze dva odkazy. Elisabeth Tanzlin kšaftovala: „*Den herr Pa[ter] der So[cietatis] Jesu in den Colegio 200 shocken.*“⁷⁶¹ Druhý odkaz směřoval zpovědníkovi: „*Dem ehrwürdigen H[err] Pa[ter] Francisco Paetes der Soc[ietatis] Jesu meinem Beichtter verschaffe ich 30 R[einisch].*“⁷⁶² Dvě testátorky odkazovaly pravděpodobně do poustevny svatého Antonína a tři do poustevny svatého Ondřeje. Markéta Pražská odkázala: „*K svatému Ondřeji na poušť 3 kopy, i[te]m k svatému Antonínu na poušť 2 kopy.*“⁷⁶³ Anna Sýkorová přispěla větší

⁷⁵⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Magdalena Turbanin Testament.*“

⁷⁵⁶ Tamtéž, kart. 222, „*Elisabeth Tanzlin Testament.*“

⁷⁵⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 190.

⁷⁵⁸ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Anna Tillmanin Testament*“: „*Auf imer wehrenden zins ein nottürffigen Handtwern oder anderen Wol angelegten orth von welchen Jährlich den Tag nach St. Anna für mich und ganze Geschlecht ein Selhambt sol gehalten werden 100 Shock.*“

⁷⁵⁹ Tamtéž, kart. 204, „*Kšaft Brigidy Lukšové.*“

⁷⁶⁰ Tamtéž, kart. 197, „*Regina Eisschielin Testament.*“

⁷⁶¹ Tamtéž, kart. 223, „*Elisabeth Tanzlin Testament.*“

⁷⁶² Tamtéž, „*Magdalena Turbanin Testament.*“

⁷⁶³ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16.

částkou: „*Na poušť k svatému Antonínu na stavení 10 kop, i[te]m k svatému Ondřeji na stavení 10 kop.*“⁷⁶⁴ Čtyřikrát se objevily také odkazy na stavení kaple či kostela při svatém Martinu.⁷⁶⁵ Původně dřevěná hřbitovní kaple svatého Martina byla založena roku 1585. Roku 1618 se mělo začít s výstavbou nové kaple, ale v důsledku stavovského povstání byl připravený materiál odvezen a použit k opevnění zámku. Stavba tak byla zahájena až roku 1717.⁷⁶⁶ Odkazy ke svatému Martinu byly často spojovány se sousedním chudobincem.

Některé testátorky se rozhodly k jistějšímu spasení své duše odkázat více církevním institucím. Dvěma a více svatostánkům odkazovalo 39 měšťanek. Kovářka Dora Janková kšaftovala do Českého Krumlova i do několika okolních míst, jako byla Zlatá Koruna, Doudleby nebo Přídolí.⁷⁶⁷ Markéta Křížková se omezila na odkazy v rámci Českého Krumlova: „*I[te]m odkazuji k faře svatého Víta 1 kopu, do bratrství svaté Anny 1 kopu, i[te]m pás stříbrný a 2 češi odkazuji na monstranci k faře, kdyby monstranci dělali, aby k tomu přidané bylo to stříbro za duši mou a za duši muže mého.*“⁷⁶⁸

Nejčastěji byly k církevním institucím odkazovány peněžité částky. Jen výjimečně se objevoval například vosk, lněné plátno na oltář, krávy, včely, svícen, kalich, číše, stříbrný pás nebo ubrus. Peněžní částky převažovaly také v Rokycanech, i když například odkazování krav se objevovalo častěji než v Českém Krumlově.⁷⁶⁹ Zatímco většina testátorek odkázala peníze, aniž by určila, jak mají být využity, některé odkazovaly ke konkrétním účelům. Markéta Pražská odkazovala: „*Na okno do fary,*

⁷⁶⁴ Tamtéž, fol. 39-40.

⁷⁶⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 207, „*Dorothea Mayer Testament*“: „*Mehr zu aufferbaung der Capelln bei S. Merten verschaffe ich 4 Shock.*“

⁷⁶⁶ http://www.ckrumlov.info/docs/cz/mesto_histor_kapmar.xml

⁷⁶⁷ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 58-60: „*Item odkazuji Kláře Joachymové kлок, aby zaň dala k svaté Anně dvě kopy a 1 kopu hotových peněz k svaté Anně. I[te]m 30 mší aby za duši mou slouženo bylo, i[te]m kalich kterýž mám u fary ten poručím knězi prelátovi, aby on jej obrátil, kde se jemu zdáti bude. Ostatek do Koruny k svaté panně Markétě odkazuji plátna s albu, i[te]m do kláštera 1 štuk na alby a ostatek toho plátna do fary na alby, i[te]m k svatému Vincenci 2 kopy do Doudleb..., i[te]m duchnu nejlepší odkazuji panu prelátovi a konev pinetní a za to aby na kázání za mne i za mého hospodáře pána Boha prosil. A ostatek což by mimo mé rozkázání zůstalo, to aby poručníci moji rozdali na boží domy a na služby boží kdež se jim zdáti bude. I[te]m do Přídolí na zvon 2 kopy.*“

⁷⁶⁸ Tamtéž, fol. 140-141.

⁷⁶⁹ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 65.

*kdež se boží tělo chovati má 5 kop.*⁷⁷⁰ Kateřina Matheslová uvedla: „*Do kláštera a chrámu páně na vosk odkazují 6 kop.*“⁷⁷¹ Testátorky však neodkazovaly pouze církevním institucím, ale také farářům, kněžům či kazatelům. Anna Dyruhvarová odkázala ve svém kšaftu třem různým kněžům.⁷⁷²

Dvacet testátorek žádalo, aby za ně byla sloužena mše, čtrnáct činilo odkaz na záduší a osm na boží služby. Markéta Pražská myslela také na duše svých předků: „*Knězi faráři nynějšímu z prvního vernunku 10 kop, aby vigiljí a mše za duši mou a předkův mých zpívali.*“⁷⁷³ Barbora, podruhně u Blažka sladovníka určila, co se má po její smrti z majetku prodat a položit za její duši: „*Peřinku, duchničku, podušku, polštářik a pět prostíradl, to mocně všecko poručím hospodáři mé[m]u pa[n]u Blažkovi, aby on to prodal a obrátil za duši mou, kdež by se jemu nejlépe zdálo a líbilo jakožto poručíku mé[m]u.*“⁷⁷⁴ Manda Hoffpeková odkázala 9 grošů do truhlice na odpustky.⁷⁷⁵ Oršila Haluznová si vzpomněla na duše svých zemřelých manželů a odkázala peníze na mše, vigilie a milosrdné skutky.⁷⁷⁶

Církvi odkazovalo v Českém Krumlově 35 % testátorek. To je oproti výzkumům jiných měst poměrně nízké číslo. V Rokycanech odkazovalo církvi 53 % kšaftujících.⁷⁷⁷ Pražští testátoři v letech 1600–1620 učinili odkaz ve prospěch církve v 52 % případů.⁷⁷⁸ Z výzkumu Markéty Menouškové vyplynulo, že 40 % kutnohorských testátorů pamatovalo v letech 1590-1610 na církevní instituce.⁷⁷⁹ V Táboře v letech 1559–1670

⁷⁷⁰ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 14-16.

⁷⁷¹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 206, „*Kšaft Kateřiny Matheslové.*“

⁷⁷² Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 17: „*I[te]m knězi faráři nynějšímu 10 kop, i[te]m knězi Bartošovi kazateli, otci mému duchovní[m]u 40 kop a dvě nejlepší podušky, i[te]m knězi opatovi korunskému z postel šatův, které jsou nejpevnější a nejhrubší.*“

⁷⁷³ Tamtéž, fol. 14-16.

⁷⁷⁴ Tamtéž, fol. 22-23.

⁷⁷⁵ Tamtéž, fol. 30.

⁷⁷⁶ Tamtéž, fol. 293-295: „*Což mimo toto mé odkázání a kšaft bud' peněz hotových neb na dluzích i také jiných věcí kterýchkoli bud' šatstva nebo nádobí cínového po mé smrti zůstane, to aby poručníci moji obrátili a vydali na mše svaté, na vigilii, chudým lidem a na záduší, i na jiné skutky milosrdné pokudž těch peněz stává. A oni poručníci aby toho plnů moc měli, aby rozdali a obrátili tu kdež by se jim nejlépe a nejužitečněji za duši mou a za duše manželův mých.*“

⁷⁷⁷ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 67.

⁷⁷⁸ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 120.

⁷⁷⁹ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 121-122.

se odkaz ve prospěch církve vyskytl u 39 % závětí.⁷⁸⁰ Pro České Budějovice v druhé polovině 16. století zjistil Jaroslav Kubák odkazy na zbožné účely u 82 % kšaftů.⁷⁸¹ V brněnských kšaftech z přelomu 15. a 16. století se odkazy církvi vyskytly u 75 % testamentů.⁷⁸²

7.3. Odkazy chudým

Dalším způsobem, jak mohly měšťanky napomoci k vykoupení své duše, bylo rozdělení části majetku chudým. V představách lidí byli chudí považováni za zástupce Boha na zemi, proto měly jejich modlitby větší váhu.⁷⁸³ V testamentech se objevovaly odkazy do špitálu, do chudobince a na chudé lidi. Tyto odkazy lze sloučit, protože chudí se uchylovali do špitálů. V Českém Krumlově si na chudé lidi vzpomnělo ve svých kšaftech 136 testátorek. Odkazovaly chudým peníze i různé jiné hmotné statky. Dorota Kranthozová odkazovala část majetku chudým a zachovalým děvečkám a místním chudým.⁷⁸⁴ Odkazy chudým poutivým děvečkám, které by se chtěly vdát, se objevily ve čtyřech případech. Dorota Soukeníková odkazovala sukno, což bylo také poměrně časté: „*Tři postavy aby byly rozkrájený na chudé lidi.*“⁷⁸⁵ Ludmila Koblučnicková určila přesnou částku: „*A jestliže by děti zemřely, po jich smrti aby chudým lidem dáno bylo z toho statku 10 kop.*“⁷⁸⁶ Některé testátorky myslely na chudé i jinými odkazy, jako například Dora Řezníková: „*Odkazuji na 1 zádušní láznu a aby pivo a chléb chudým dáváno bylo.*“⁷⁸⁷

⁷⁸⁰ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 94.

⁷⁸¹ Jaroslav KUBÁK, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině 16. století*, JSH 34, 1965, s. 96-103, zejm. 100.

⁷⁸² Tomáš BOROVSÝ, *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410-1530*, SPFFBU, C 46, Brno 1999, s. 84.

⁷⁸³ P. ARIÈS, *Dějiny smrti I*, s. 228.

⁷⁸⁴ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Kšaft Doroty Kranthozové*“: „*Šaty ložní, které jsou v komoře některým chudým a zachovalým děvečkám, které by se vdáti chtěly, aby poručníci rozdali i truhlu. A což by mimo kšaft zůstalo, aby poručníci moji rozdali mezi chudé lidi domácí za duši mou, kde by se jim nejlépe zdálo a líbilo. It[em] jest prostíradl 7 a 1 obrus a hantech, v truhle tři rubáše, černý plášť, dva šlojiře, plátina několik loket ve dvou kusích, blány zaječí a kožich starý zaječí.*“

⁷⁸⁵ Tamtéž, kart. 220, „*Kšaft Doroty Soukeníkové.*“

⁷⁸⁶ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 123-124.

⁷⁸⁷ Tamtéž, fol. 190.

Ovšem v některých případech si testátorky vyměňovaly, jakým chudým má být majetek rozdán. V několika případech se objevilo, že majetek má být rozdán pouze „*osedlým chudým*“ či „*chudým lidem domácím*.“ Marta Holoubková kšaftovala: „*A což by kolivěk zůstalo šatův ložních i jiných i všeho hospodářství, to aby poručníci rozprodali a chudým potřebným lidem, kteříž by se rádi živili, rozdali, tu kdež se jim zdáti a líbiti bude.*“⁷⁸⁸ Alžběta Tytrychová se zaměřila na chudé děti: „*K svatému Martinu dětem chudým.*“⁷⁸⁹ V některých případech testátorky odkazovaly konkrétnímu chudému: „*Dem armen Weib peim Caspar Veitl 1 Shock.*“⁷⁹⁰ Mandalena Janková některé chudé přímo vyloučila: „*A z těch vernunků aby koupili 3 postavy sukna a rozdělili chudým lidem, kteří děti mají a žebrati se stydí, a ne těm před kostelem, nebo ti sukno prodají a peníze propijí.*“⁷⁹¹ V několika případech se objevily odkazy chudým děvečkám: „*Šaty ložní, které jsou v komoře, některým chudým a zachovalým děvečkám, které by se vdáti chtěly, aby poručníci rozdali i truhlu.*“⁷⁹² Dá se předpokládat, že v případech, kdy testátorky odkazovaly chudým poutivým děvečkám, které by se chtěly vdát, projevují tím jistou solidaritu. V těchto případech se tedy nejednalo pouze o spásu jejich vlastní duše, ale také o potřebu pomoci bližním. Velmi zajímavý je ojedinělý odkaz Susanny Winterbergerin chudým vězňům v šatlavě: „*Den armen Gefängner in die Shergenstuber 5 Shock m[eisnisch].*“⁷⁹³

Do špitálu odkázalo svůj majetek prokazatelně 11 testátorek, toto číslo však nelze určit přesně, protože v německých testamentech je používán výraz „*Siechhaus*“, který může znamenat špitál i chudobinec. Špitál s kaplí svatého Jošta založil Petr I. z Rožmberka kolem roku 1330 a mohl zaopatřovat 13 chudých. Plebán kostela svatého Víta měl ve špitále sloužit v určité dny mše. Díky donátorům získal poměrně rozsáhlé pozemky a jeho hospodaření vedli a kontrolovali rožmberští úředníci. Ve špitále byla kaple, kde před oltářem hořelo věčné světlo. Tato kaple se postupem času rozrostla na špitální kostel. V roce 1600 byla přestavěna také budova špitálu. Mohl poskytovat ubytování, stravu a ošacení dvaceti chudým lidem, o které pečovaly tři služební osoby. Na konci 16. století bylo ve špitále umístěno 12 chudých lidí, kteří dostávali stravu

⁷⁸⁸ Tamtéž, fol. 213-214.

⁷⁸⁹ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 223, „*Kšaft Alžběty Tytrychové.*“

⁷⁹⁰ Tamtéž, kart. 227, „*Ursula Zimmermanin Testament.*“

⁷⁹¹ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 347-349.

⁷⁹² Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Kšaft Dorothy Kranthozové.*“

⁷⁹³ Tamtéž, kart. 226, „*Susanna Winterbergerin Testament.*“

a jednou za rok nové šaty z černého sukna. Stejný počet chudých je potvrzen pro roky 1603-1614 a 1623-1631.⁷⁹⁴ Do špitálu většinou směřovaly odkazy chudým, ale objevilo se také několik do špitální kaple či později kostela. Kovářka Dora Janková odkázala do špitálu truhlu: „*I[te]m do špitála odkazuji truhlu nejlepší, aby stála v kostele při oltáři, aby v ní chovány byly ornáty a ty věci, které k oltáři přísluší.*“⁷⁹⁵

Nedaleko kaple sv. Martina stál chudobinec, proto s ním byly odkazy často spojovány. V pramenech je většinou zmiňován jako „*Siechhaus*“ nebo „*sichejzl*“: „*Do sichejzle 5 kop.*“⁷⁹⁶ Poměrně často testátorky odkazovaly chudým lidem ve špitále i chudobinci: „*Den armen Leuten ins Siechhaus 20 Shock m[eisnisch], den armen Leuten in das Spital alhie in der Latran 10 Shock m[eisnisch].*“⁷⁹⁷

V porovnání s ostatními městy se v menší míře objevovaly odkazy církevním institucím. Naopak zatímco v Českém Krumlově si ve svém testamentu vzpomnělo na chudé lidi 128 testátorek, například v Rokycanech odkázalo část svého majetku chudým a do špitálu pouhých šestnáct kšaftujících.⁷⁹⁸ Kromě toho se u některých českokrumlovských žen projevilo sociální cítění, pravděpodobně do jisté míry také genderová solidarita a v neposlední řadě částečně pohled na marginalizované skupiny obyvatelstva. Menší počet odkazů na zbožné účely, mohl být způsoben minimální snahou o zabezpečení svých duchovních a svatostáneků, které jak již bylo řečeno, způsobily mimo jiné brzký odchod evangelických duchovních. Mohlo se tedy jednat o specifický českokrumlovský trend.

⁷⁹⁴ A. KUBÍKOVÁ, *Českokrumlovský špitál*, s. 105-106.

⁷⁹⁵ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 58-60.

⁷⁹⁶ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 203, „*Kšaft Voršily Konvářky.*“

⁷⁹⁷ Tamtéž, kart. 226, „*Susanna Winterbergerin Testament.*“

⁷⁹⁸ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 68.

8. Smrt v ženském světě

Zatímco dnes představuje smrt biologickou nutnost, kterou si lidé po většinu svého života nepřipouští a snaží se ji vytěšňovat ze svého myšlení, pro lidi raného novověku představovala v podstatě součást jejich každodennosti. Od narození se připravovali na její příchod a přijímali ji se smířením. Jedním z důvodů byla vysoká míra úmrtnosti, další pak silná zbožnost a s ní spojená víra ve spasení. V měšťanském prostředí není smrt příliš probádána, tím méně z genderového pohledu. Všechny výzkumy, se kterými jsou v této práci výsledky porovnávány, se týkají jak testamentů mužských, tak ženských.⁷⁹⁹

Úspěšný přechod do posmrtného života mohl být ovlivněn posledními okamžiky života, kdy se od umírajícího očekávala „dobrá smrt“ a odolání nástrahám ďábla. Jako návody k umění dobré smrti – ars moriendi – sloužily knihy o dobré smrti. Původ těchto knih spadá již do středověku, kdy krátký text o správném chování při umírání byl doplněn jedenácti tematickými dřevořezy. Ty vyobrazovaly pět pokusů obklopujících lůžko umírajícího a jsou od něj zahrnuty pěti andělskými zásahy. Prvních deset vyobrazení představovalo pět protikladných dvojic. První obraz z páru znázorňoval umírajícího, který je pokoušen a směřuje k zatracující smrti. Druhý vyobrazoval nemocného, který mířil ke spasení. Poslední samostatný dřevořez zobrazoval dobrou smrt.⁸⁰⁰

V 16. století se objevily nové přípravy na smrt. Hlavní snahou těchto naučení bylo dojít ke spasení skrze dobrý život. Zatímco v západní Evropě v tomto období začaly knihy o „dobré smrti“ ustupovat, v českých zemích se staly oblíbenými teprve ve druhé polovině 16. a na počátku 17. století. Nejprve se uplatnily překlady děl evropských autorů z katolického i protestantského prostředí, jako byli Erasmus Rotterdamský,⁸⁰¹ Johann Spangenberg,⁸⁰² Joachim von Beust⁸⁰³ či Johann Gerhard.⁸⁰⁴

⁷⁹⁹ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 58-69; M. MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha,“ s. 70-79; M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 69-100; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 43-59.

⁸⁰⁰ P. KRÁL, *Smrt*, s. 61-62.

⁸⁰¹ Erasmus ROTTERDAMSKÝ, *Erasma Rotterdamského knížka, v kteréž jednomu každému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by se k smrti hotoviti měl*, Praha 1563.

⁸⁰² Johann SPANGENBERG, *Jana Špangberského potěšitelné otázky a naučení o přípravě k smrti*, Praha 1601.

⁸⁰³ Jáchym von BEUST, *Krátká zpráva, kterak by člověk pobožný k smrti se strojiti měl, tak aby z toho světa šťastně vykročiti mohl*, Praha 1610.

Brzy začaly být vydávány také práce českých autorů.⁸⁰⁵ Knihy měly zpravidla tři základní části. V první části pojednávaly o tom, jak by se měl na smrt připravit zdravý člověk, v dalších kapitolách radily v přípravách nemocnému a v poslední části byly uvedeny rady umírajícím. Za „dobrou smrt“ byl považován klidný odchod z pozemského světa bez projevů bolesti a strachu. Člověk měl být na smrt připraven a neměl nechávat poslední záležitosti na úplný konec života.⁸⁰⁶

8.1. Knihy o „dobré smrti“

Knihy o „dobré smrti“ měly lidem připomínat postupy, jak dosáhnout spasení a případně připomínaly následky, které čekaly na ty zemřelé, kteří své poslední věci zanedbali, či během svého života hřešili. Pro porovnání byly vybrány knihy jezuitů Františka Costera a utrakvisty Mikuláše Krupěhorského. Důvodem výběru je přítomnost katolíků i protestantů v Českém Krumlově a tedy snaha proniknout do vnímání smrti obou skupin měšťanů. Spisem Františka Costera o *Ars moriendi* je dílo jezuitského kněze Františka Costera *Čtyry poslední člověka věci: 1. Smrt, 2. Soud, 3. Peklo, 4. Ráj* z roku 1606.⁸⁰⁷ Lidé by měli uvažovat nad posledními věcmi, protože se vztahují na všechny lidi, děsí svou velikostí a hrůzou, obměkčují tvrdost srdce a umravňují. Knihou Mikuláše Krupěhorského je *Knížka o smrti*. Přirovnal lidský život ke stínu a páře a připomínal, že mnoho dětí umírá před dosažením deseti let.⁸⁰⁸ Svou knihu rozčlenil do tří částí. V první sepsal spisy sv. Pavla, týkající se umírání, smrti a posmrtného života a věnoval se tomu, jak žil, připravoval se na smrt a jak si představoval posmrtný život.⁸⁰⁹

⁸⁰⁴ Johann GERHARD, *Knížka všelikých potěšení plná, kteráž člověk při hodině smrti proti všem pokušením sobě předkládá a nimi se potěšovati má*, Praha 1616.

⁸⁰⁵ Matěj KLESEL, *Potěšitelný spis a prostá, ale však gruntovní zpráva z slova božího, jak se praví křesťané v případnosti neb příhodě smrti, kteří z tohoto světa odjít (z takové spasitelné smrti své těšiti a za to držeti a míti jisté) mají, že neumírají, než toliko na odpočinutí a na spaní odcházejí, ba nýbrž že před Pánem Bohem vždycky živi zůstávají a že se v onom životě s nimi zase shledají, je poznají a věčné potěšení s nimi míti budou*, Praha 1564; Mikuláš KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*; Jan ROSACIUS HOŘOVSKÝ, *Každodenní modlitby s přípravou k smrti*, Praha 1616.

⁸⁰⁶ P. KRÁL, *Smrt*, s. 62-67.

⁸⁰⁷ F. COSTER, *Čtyry poslední člověka věci*.

⁸⁰⁸ M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*, s. 3.

⁸⁰⁹ Tamtéž, s. 19-40.

8.1.1. Myšlenky na smrt

V první knize se Coster zamýšlí nad tím, proč se lidé nebojí smrti a toho, co přijde po ní. Dochází k závěru, že se spíše věnují pozemským statkům, jejich hromadění a správě nebo pozemským rozkoším. Nad posledními věcmi přemýšlejí málo nebo vůbec. Ten, kdo by myslel na své poslední věci, by nikdy nezhřešil, protože by byl pohnut bázní ze smrti. Dobrým způsobem, jak zabránit zlému po smrti, jsou církevní svátosti. Zpověď očistí svědomí, častější přijímání těla Páně posiluje a pomáhá se ubránit útokům ďábla. Ten, kdo rozjímá o posledních věcech a posiluje se svátostmi, prozře a uvidí, jaká je na světě marnost, zlost a nebezpečí.⁸¹⁰

Příčin, proč se lidé zajímají především o hmotné statky, místo o svou duši, je několik. První a hlavní příčinou je pokoušení ďábla, který se nejvíce stará o to, aby si lidé nepřipomínali své poslední věci, zastíňuje je, jako by nikdy neměly přijít. Druhou příčinou je přirozená snaha žít a užívat si sladkého života. Lidé si nechtějí připustit, že by o tento život mohli přijít. Bídny a křehký člověk nedbá na to, že už prožil větší část života a zbytek ho uplyne velmi rychle. Třetí příčinou je Boží milosrdenství, které je po ruce pro každého i na samém konci života, pokud o něj poprosí, protože Bůh je více nakloněn slitování než trestání. Důvodem je, že stvořil nebe a prolil krev pro lidi, ne pro „nerozumná hovada.“⁸¹¹ Díky tomu mohou mladí odložit starost o svou duši až na poslední chvíli, ovšem neměli by zapomínat, že umírají i mladí lidé a smrt může přijít náhle. Člověk, který celý život hřešil, s hříchy také umírá a Bůh může odmítnout pomoci těm, kteří jím celý život pohrdali. Ve stáří a v nemoci je také více překážek pravého pokání a zpovědi, než ve zdraví a mládí. Hlavními překážkami jsou zhoršené myšlení a větší náchylnost k našeptávání ďábla. Lidé se zpovídají spíše proto, že se bojí pekelných muk, než z žalu, že jednali proti Bohu. Člověk by měl činit pokání a zbavovat se hříchů po celý svůj život. Čtvrtou příčinou je strach z neustálého smutku a zármutku, který smrt přináší, proto na ni lidé nechtějí myslet. Nemělo by tomu tak být, protože nepřipravenému více ublíží než připravenému. Těm, kteří si myslí, že příliš hřešili a byli marnotratní, působí rozjímání o smrti potíže a zármutek, protože časná smrt je pro ně počátek smrti věčné. Naopak těm, kteří se hříchu a rozkoši zřekli, přináší rozjímání radost, protože časná smrt jim otevírá dveře k věčným a nesmrtelným věcem.

⁸¹⁰ F. COSTER, *Čtyři poslední člověka věci*, s. 2-3.

⁸¹¹ Tamtéž, s. 7.

Pátou příčinou je kacířství, ke kterému se lidé uchylují, aby je netrápilo svědomí a strach ze smrti. Katolická víra je jedinou pravou vírou a Bůh bude po smrti všechny soudit.⁸¹²

Krupěhorský ve druhé části své knihy vyjmenoval sedm „*tovaryšů a drabantů*“ smrti, kteří člověka při umírání otravují a ohrožují. První je bolest a nemoc, které odvádějí umírajícího od zbožných myšlenek k trápení těla. Další je strach, který bude provázet člověka, pokud se na smrt nepřipraví.⁸¹³ Třetí nebezpečí je lítost nad odloučením od blízkých osob a pozemských statků. Lidé si mají uvědomit, že tyto myšlenky jsou zbytečné, protože smrt je nevyhnutelná a člověka pouze rozptylují. Pokud se budou na smrt připravovat a vykonají včas vše potřebné, nebudou je trápit výčitky svědomí.⁸¹⁴ Čtvrté jsou vlastní hříchy, na které si člověk vzpomene v poslední chvíli. Pátým tovaryšem je boží hněv, který hříšníky stíhá. Šestým nebezpečím je d'ábel, který využívá závěrečné chvíle života jako poslední naděje ke svedení člověka. Poslední věcí, které se člověk obává, je možnost věčného zatracení.⁸¹⁵

Otázce, jak se má člověk připravovat na smrt, je věnována celá třetí část knihy Mikuláše Krupěhorského. Duchovní příprava za zdravého života spočívala především ve zbožném životě a neustálém připomínání smrti.⁸¹⁶ Lidé se měli často modlit, naslouchat božímu slovu a poznávat smrt. Ta je hrozná, ale spravedlivým přináší ulehčení od strastí pozemského života. Člověk si musí uvědomit, že smrt není v moci „*tyranův, kouzelníkův, cikánův, ani v moci d'ábla*“, ale je božím rozhodnutím.⁸¹⁷ Každý by se měl pravidelně zúčastňovat církevních shromáždění a setkávat se pouze se zbožnými lidmi. Také by měli být navštěvováni chudí a nemocní. Jednou z nejdůležitějších věcí bylo chození na pohřby. Člověk svou účastí vyjadřoval víru v zmrtvýchvstání, dával příklad ostatním lidem a sám sobě připomínal pomíjivost života. Také tím prokazoval lásku k bližnímu a zajišťoval si hojnou účast na vlastním pohřbu. Za zdravého života si měl člověk vypořádat své majetkové záležitosti, aby

⁸¹² Tamtéž, s. 6-14.

⁸¹³ M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*, s. 55.

⁸¹⁴ Tamtéž, s. 56-58.

⁸¹⁵ Tamtéž, s. 58-63.

⁸¹⁶ Tamtéž, s. 65.

⁸¹⁷ Tamtéž, s. 76-78.

neustále. Každý člověk zemře jen jednou, a proto nebude moct napravit špatnou smrt.⁸²⁴ Také je nutné se připravovat, protože smrt je smutná událost, kterou je obtížné zvládnout.⁸²⁵

Ďábel se snaží na konci života přetáhnout člověka na svou stranu. Hříšník se upíná k lékařům, nechce se naposledy vyzpovídat a kát se.⁸²⁶ Duše neumírá s tělem, ale vyletí z něj a předstoupí před Krista, který rozhodne, zda se jí povede dobře nebo zle.⁸²⁷ Jsou tři věci, které v člověku vzbuzují bázeň ze smrti, a to ztráta všech věcí, které člověk za života miluje, nevědomost o krajině dalšího života a soudce, před kterým stane. Člověk by měl uvažovat o tom, proč ho Bůh na tento svět poslal, aby nejednal proti jeho vůli. Měl by jít po Bohem vytýčené cestě, nebát se smrti, ale veselit se z ní, protože dojdou na konec této cesty.⁸²⁸ Lidé si měli zošklivit tento svět, aby jim smrt připadala jako vysvobození. Z plačtivého údolí, zemských bíd a nouzí měl člověk vstoupit do blahoslaveného života nebo do nejhlubších pekelných muk. Na poslední cestu si duše nemůže vzít žádné pomocníky, proto se má člověk naučit již za života vzývat a prosit o pomoc Krista, svaté a anděla strážného, aby mu byli nakonec nápomocní v hodině smrti. Pomohou také duše rodičů, dětí a dalších lidí, kterým umírající člověk za života pomohl modlitbami z očiště. Nápomocné může být také milosrdenství k chudým. Boha lze umírnit rozjímáním o smrti, modlením a dary jeho duchovním.⁸²⁹

Když člověka postihla nemoc, doporučoval Krupěhorský modlitbu, která měla vyjadřovat rozhodnutí o přijetí nemoci, která je božím rozhodnutím. Nemocný měl

rynku, zdali v kostele, v zahradě či na poli nebo v vězení a mezi přáteli čili mezi nepřáteli. Zdali na vojně, zdali mezi lidmi, čili na samotě, kdež by řádného člověka při nás nebylo. Třetí nevíme, kterak naše smrt přijde na nás, zdali po dlouhé nemoci, čili po krátké. Zdali v jídle, v pití, či ve spaní. Nevíme na jakou nemoc, zdali po hlíze čili po šlaku či po omdlení. Zdali na červenou nemoc, na palčivou zimnici, na kámen, na žloutenici, čili od votoku. Ba nevíme, zdali od ohně, od vody, od meče neb náhlého pádu, čili z nějaké veliké starosti, anebo z leknutí, zdali s dobrou pamětí, čili na hlavní nemoc, nebo z potracení paměti...“

⁸²⁴ M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*, s. 53, „Čtvrté víme dobře a jistotně, že jednou toliko umřeme, po dvakrát neb po třikrát umírat nebudem. A protož jestliže jednou dobře neumřeme, již toho potom napravití moci nebudem.“

⁸²⁵ Tamtéž, s. 54.

⁸²⁶ F. COSTER, *Čtyry poslední člověka věci*, s. 27-28.

⁸²⁷ Tamtéž, s. 30-31.

⁸²⁸ Tamtéž, s. 32-33.

⁸²⁹ Tamtéž, s. 37-42.

přivolat lékaře a snažit se vyléčit. Také měl být přivolán kněz, který nemocného utěšoval a pronášel modlitby, které byly potřeba. Nemocný mu měl vyznat své hříchy a požádat o ponaučení, jak se má chovat na smrtelné posteli. Nikdo by neměl zůstat bez pomoci kněze, který byl prostředníkem mezi člověkem a Bohem. V případě, že tak dosud neučinil, měl v tomto okamžiku umírající sepsat svou poslední vůli a určit poručníky. Při sepisování testamentu měl pamatovat také na církevní instituce, ačkoliv bylo lepší, aby tak učinil za zdravého života. Pak bylo uznáno, že se tak rozhodl dobrovolně a ne protože musel.⁸³⁰ Nakonec se měl umírající rozloučit se svou rodinou a přáteli.⁸³¹ Nejprve jim měl odpustit všechno, čím se proti němu provinili a také on je měl poprosit o odpuštění, aby se za něj modlili a aby s ním zůstali až do konce a podporovali ho. Umírající měl promluvit k přítomným a napomenout je ke zbožnému životu. Následně si měl se všemi podat ruku a dětem a čeledi měl ruku položit na hlavu. Pak už měl jen rozjímat nad smrtí, vzpomínat na hříchy a prosit Boha za jejich odpuštění.⁸³²

8.1.3. Posmrtný život

V druhé knize se Coster věnuje otázce posledního soudu. Nakonec všichni bez výjimky stanou před Kristovou soudní stolicí. Před soudní stolicí stane člověk dvakrát, nejprve ihned po smrti a později při posledním soudu světa. Soudu se má člověk obávat, protože bude posuzováno jeho chování. Jaký byl člověk ve svém posledním dni, takový bude i v den posledního soudu světa.⁸³³ U soudu budou čtyři osoby. První bude sama duše, která si ponese své jednání za života. Druhý bude Kristus v roli soudce i svědka. Třetí budou svatí, boží služebníci, kteří doprovodí Krista a vysmějí se hříšníkům. Anděl strážný připomene dobrodiní souzeného, jeho odrazování jiných lidí od hříchů a jak často se modlil. Čtvrtí budou ďáblové, kteří budou zlehčovat dobré skutky a zveličovat hříchy, aby získali duši do pekla.⁸³⁴ U soudu je nařízeno zpytování skutků i myšlenek.

⁸³⁰ M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*, s. 94-99.

⁸³¹ Tamtéž, s. 99, „*Svolaj k sobě své přátele, jako manželku, dítky, rodiče, strejce, švagry, čeled', sousedy a své dobré tovaryše a rozžehnaj se s nimi.*“

⁸³² Tamtéž, s. 99-102.

⁸³³ F. COSTER, *Čtyry poslední člověka věci*, s. 44-45.

⁸³⁴ Tamtéž, s. 48-56.

Člověk skládá účty z toho, co mu bylo Bohem za života dáno.⁸³⁵ Kristus nechá lidi na zemi dělat to, co sami chtějí, nenapomíná, ale u soudu rozhodne tak, jak si každý zaslouží. Jeho výrok je konečný a platný a bude trvat navěky.⁸³⁶ Zlořečený bude odeslán do věčného ohně, kde bude trápen a mučen dokud Bůh Bohem bude. Spravedlivého přijme k sobě.⁸³⁷ Existují tři druhy lidí, kteří budou souzeni. První jsou ti, kteří zemřeli obtíženi smrtelnými hříchy a skončí v ohni pekelném. Druzí jsou ti, kteří jsou očištěni od hříchů a konali dobré skutky a budou přeneseni přímo do věčného života (ti, kteří zemřeli mučednickou smrtí, poustevníci). Třetí jsou na rozmezí obou předcházejících a jsou poskvrněni hříchy. Ti budou ochráněni před ohněm pekelným, ale nejsou hodni vstoupení do nebe. Těchto lidí je pět druhů. Ti, kteří se dopustili smrtelných hříchů, upřímně jich litují, ale za života se nestihli kát. Dále ti, kteří byli prostřednictvím pokání očištěni od smrtelných hříchů, ale nekonali dobré skutky. Třetí jsou ti, kteří se nedopustili smrtelného hříchu, ale dopustili se jiného menšího hříchu. Čtvrtí jsou ti, kteří se dopustili drobnějších, běžných hříchů, jako například zahálka či samochvála. Poslední jsou ti, kteří se dopustili nejlehčích hříchů, kterým se člověk pro křehkost svého těla nevyhne. Z toho vyplývá, že žádný člověk neujde očistnému ohni, který na něj čeká mezi smrtí a odesláním na věčnou slávu nebo na věčné zatracení. Lidé jsou za hříchy pokutováni třemi způsoby. Pokutami, které přijímají dobrovolně, pokutami, které jsou seslány Bohem (války, nemoci, hlad) a těmi, které ukládá církev skrze své služebníky. V očistci duše pociťují hlad, žízeň a osamění, protože nevidí tvář Boží a neví, jak dlouho budou muset zůstat.⁸³⁸

Třetí kniha pojednává o představách o pekle. Nešlechtní si nechtějí připustit, že peklo existuje a nemyslí na něj. Když se člověk dopustí smrtelného hříchu, je zapsán do pekelných knih a vyškrtnut z knih života. Podle závažnosti hříchů se každému v pekle staví stolice. Cesta do pekla je široká, cesta do nebe užoučká. Mnoho je povolanych, málo vyvolených. Lidé se většinou nedostávají do pekla za smrtelné hříchy, ale za množství menších.⁸³⁹ Peklo je popisováno jako hluboká díra, ve které je tmavá krajina, bída, oheň, planoucí sirné potoky, není zde řád a přebývá zde věčná hrůza. Hříšník v pekle nevidí světlo, neosvětluje ho ani slunce, ani měsíc. Je zde stín smrti, pach síry,

⁸³⁵ Tamtéž, s. 59-62.

⁸³⁶ Tamtéž, s. 74-75.

⁸³⁷ Tamtéž, s. 82-84.

⁸³⁸ Tamtéž, s. 85-94.

⁸³⁹ Tamtéž, s. 113-118.

nečistoty a hnoje. Neustále zuří vichřice, bouře, hromy a blesky. Nelze se zde volně pohybovat. Jedlíci zde budou hladovět, lakomci budou v bídě, líní budou těžce pracovat.⁸⁴⁰ Není zde pobožného, dobrého, šťastného, hodného, milujícího člověka. Jsou zde pouze bídné, nešťastné, zlořečené, soužené a nenávistné osoby. První je Lucifer (d'ábelské kníže, pekelný král), který má ohnivé oči a dračí šupiny. Dále jsou zde jiní d'ablové, kteří mají štíří ocasy a chrlí oheň a síru. Jejich úkolem je trápit a mučit zatracence. Třetí jsou zatracenci, jejichž těla jsou ohyzdná, zapáchají, hlodají je červi a spaluje je oheň.⁸⁴¹ V pekle je trápena každá část těla. Hříšníci trpí věčným hladem a žízní. Tělo hnije, požírají ho červi, hnisá, zapáchá a je svázáno. Místo lůžka je ohnivá postel, místo vánku oheň, místo přátelského úsměvu zlořečení a hanění. Oči vidí jen hrůzu a bídu, uši slyší jen jekot a pekelný lomoz, nos cítí jen pach síry a jiný zápach.⁸⁴² Duše bude trápena ještě dalšími muky. Přestane být rozumná, nebude vnímat umění a moudrost. Budou jí připomínány jen hříchy. Rozum bude trápen vědomím, že přišel o věčnou slávu. Brána nebeská mu byla zavřena a nikdy víc se pro něj neotevře. Člověk zemře věčnou smrtí.⁸⁴³

Ve čtvrté knize se Coster věnuje představám o ráji. Pozemský život je cesta a prostředek k životu věčnému. Každý křesťan by měl vynaložit co největší úsilí k tomu, aby dosáhl věčného života.⁸⁴⁴ Žádná pozemská sláva se nemůže rovnat té, která čeká v nebi. Není tam práce, těžkost ani soužení. Každé utrpení v pozemském životě bude odměněno.⁸⁴⁵ Duši do nebe doprovodí andělé, vše co uvidí, bude nové, vstříc jí přijde zástup svatých a všichni se budou radovat. Tento průvod duši doprovodí dál do nebe, kde jsou domy z perel. Uvidí všechny apoštoly, mučedníky a svaté. Bude předvedena před matku Boží, která sídlí v desátém kůru. Matka Boží duši uvede před Kristův trůn a dostane se jí Kristova políbení. Vezme ji za ruku a odvede ji k trůnu samotného Boha – Otce.⁸⁴⁶ V nebi je vše ze zlata, stříbra, perel a drahého kamení. Bůh

⁸⁴⁰ Tamtéž, s. 121-125.

⁸⁴¹ Tamtéž, s. 126-129.

⁸⁴² Tamtéž, s. 131-137.

⁸⁴³ Tamtéž, s. 140-147.

⁸⁴⁴ Tamtéž, s. 153.

⁸⁴⁵ Tamtéž, s. 159.

⁸⁴⁶ Tamtéž, s. 164-174.

se rozdělí o všechno, kromě toho, co ho dělá Bohem. Tělo ani duše nebudou ničím sužovány.⁸⁴⁷

Knihy o „dobré smrti“ jsou církevní teorií, avšak z nich samotných je zřejmé, že ke smrti nebylo vždy přistupováno tak, jak si církev (v tomto případě katolíci) představovala. Jak se tyto představy odrážely v životě běžných měšťanek, lze do jisté míry posoudit z některých pramenů, především testamentů. Představy o pekle, očistci či ráji se však v těchto typech pramenů neobjevovaly.

8.2. Vnímání smrti

Testamenty představují jeden ze základních pramenů pro vnímání smrti. Ideální jsou pak v kombinaci s jinými typy písemných pramenů, jako například prameny osobní povahy, ale také s prameny ikonografickými a prameny hmotné povahy.⁸⁴⁸ Několik zmínek o smrti přinesly také vzdání statků.

Lidé v raném novověku se již od narození připravovali na smrt. Stejně jako hmotné statky, byl jim také život pouze propůjčen a musel být Bohu navrácen. Smrt byla jistotou, ale čas jejího příchodu byl naopak nejistý. V testamentech bývá tato nejistota často vyjádřena: „*Znamenajíc obtížení života svého a také tohoto našeho bídného věku čas nestálý a kterak j[es]t jista smrt den ode dne k zachvácení našemu se přibližující, ale nejistá hodina smrti chtěc působiti statek svůj mně od Boha daný činím kšaft a rozkázání mé poslední.*“⁸⁴⁹ S příchodem smrti bylo počítáno, protože lidé jsou zrozeni ke smrti a na tomto světě nelze zůstat: „*Gewartend der Straf des allmächtigen Weib wier all wissen, das wier zum Sterben geborn und in diser Welt khein pleiben, sonder des enaigen zugewarten haben noch bei Gueter vernunfft und zimlicher Gesundheit orden mach.*“⁸⁵⁰

Před smrtí bylo potřeba vyřešit všechny pozemské záležitosti a vykonat potřebné rituály. Testátorky musely sepsat závěť, kde rozdělily veškeré své pozemské statky

⁸⁴⁷ Tamtéž, s. 177-181.

⁸⁴⁸ Základním dílem pro výzkum dějin smrti je kniha Philippa Arièse, *Dějiny smrti I-II*. V české historiografii se tímto tématem pro měšťské prostředí zabýval Tomáš Malý. K tomu Tomáš MALÝ, *Smrt. Výzkumu smrti ve šlechtickém prostředí se věnoval Pavel Král. K tomu P. KRÁL, Smrt; TÝŽ, Mezi životem.*

⁸⁴⁹ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 8.

⁸⁵⁰ Tamtéž, sign C II 2 b, kart. 221, „*Brigida Springerin Testament.*“

a odkázaly peníze na dluhy, které nestihly splatit za svého života, smířily se smrtí a vyzpovídaly se. Pak mohla být jejich duše vložena do rukou Božích a spasena: „*Duši svou předně pánu Bohu všemohoucímu, přede všemi jinými pomlžitelnými věcmi, jak jsem ji čistou a neposkvrněnou od jeho svatě milosti přijala, zase pánu Bohu všemohoucímu v ruce jeho svatě poroučím té potěšitelné naděje, že jí pán Bůh radost nebeskou uděliti ráčí.*“⁸⁵¹ Smrt nebyla očekávána s obavami, ale s nadějí na spásu duše a očekávání něčeho lepšího, protože život byl často označován jako bídný a čas nestálý. Pro některé testátorky byla blížící se smrt vysvobozením, protože na tomto světě se cítily nepotřebné. Sára ve svém kšaftu uvedla: „*Ležíc v kázni Boží a čekaje smilování božského, ne však hodinu, poněvadž sobě ani žádnému jinému pro zbavení zraku svého božským dopuštěním k prospěchu nejsem, ale spíše k ošklivosti, však pamatuje na to, kdož mi dobře činí v mé nejplnější potřebě, abych toho vděčna jsouc jemu za práci zase ze statečku svého vděčnost ukázala.*“⁸⁵² Alžběta Vodňanská, která byla dlouhodobě nemocná, nazvala pozemský svět „*plačtivým oudolím*“ a poukázala tak na neštěstí pozemského života.⁸⁵³ O tom, že se lidé snažili strach ze smrti poněkud zmírnit, svědčí to, že o ní bylo mluveno jako o spánku: „*V pátek po svatém Matouši léta tohoto [15]87 v pánu Bohu jest usnula a v neděli pochována.*“⁸⁵⁴

Ne vždy byli lidé se smrtí plně smířeni. Kateřina Mateslová si ve svém testamentu z roku 1610 ponechává dvě splátky, aby: „*Nač živa býti mohla pokudž mne pán Bůh zanechá.*“⁸⁵⁵ Podmiňovací způsob se v testamentech objevuje poměrně často a testátorky zřejmě doufaly, že jejich odchod na onen svět bude ještě odložen.

Vysoká úmrtnost v 16. a 17. století se odráží v očekáváních brzkého příchodu smrti: „*Život lidský brzy skrze smrt proměněn bývá.*“⁸⁵⁶ Jiným příkladem je kšaft Anny Sýkorové: „*Jakož tento svět velmi nejistý j[es]t, z kteréhož lidé velmi v brzkém času zcházejí skrze smrt, kteráž jest všem jista, ale hodina smrti velmi nejistá.*“⁸⁵⁷ O reálném nebezpečí tohoto světa svědčilo vzdání domu Jana Feilingera své manželce Voršile,

⁸⁵¹ Tamtéž, kart. 196, „*Kšaft Barbory Douchové.*“

⁸⁵² Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 147-148.

⁸⁵³ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 226, „*Kšaft Alžběty Vodňanské*“: „*Jsoucí od pána Boha těžkou a dlouho trvající nemocí navštívena, nevědouce kdy mne pán Bůh skrze smrt jasnou z tohoto oudolí plačtivého vytrhnouti ráčí.*“

⁸⁵⁴ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 476.

⁸⁵⁵ Tamtéž, sign. C II 2 b, kart. 206, „*Kšaft Kateřiny Mateslové.*“

⁸⁵⁶ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 22-23.

⁸⁵⁷ Tamtéž, fol. 39-40.

který se ji snažil zabazpečit v případě své smrti. Měla získat dům i veškerý jeho majetek bez překážek přátel.⁸⁵⁸ Na ženu čekalo velké ohrožení života v podobě porodu: „*Dále pak kdyby ji Pán Bůh při porodu uchovati neráčil.*“⁸⁵⁹ Roku 1520 zasáhla Český Krumlov morová rána. Umíralo na ni více než 16 lidí denně. Nejvíce však poznamenala město v následujícím roce, v krátké době jí podlehl několik set lidí. Během těchto dvou let se zvýšil obvyklý počet ženských testamentů. Z celkového počtu jedenácti testátorek, které se rozhodly sepsat v těchto dvou letech své kšafy, se pouze Markéta Kornefflová zmínila o moru jako jednom z důvodů rozdělení svých pozemských statků: „*Jestli by pán Bůh na mně co dopustil a zvlášť tohoto nynějšího běhu morního.*“⁸⁶⁰ Druhá morová rána zasáhla město v letech 1597-1599 a tentokrát se v testamentech projevila pouze zvýšením jejich počtu. Zmínka o tomto moru pochází ze vzdání statku Kašpara a Judyt Pergarových z roku 1598: „*Poněvadž časové nebezpeční pro ránu morovou byly a Jich opatrnost pan purgmistr a radda za touž příčinou do domu raddního toho času se nescházeli, dožádali jsou se Jich opatrnost pana purgmistra a pánův nížepsaných, že jsou do domu jejich s písařem raddním přišli.*“⁸⁶¹ Další dvě zmínky z let 1597 a 1598 se o moru vysloveně nezmiňují, ale odrážejí strach, který přinášel. Ve vzdání Lidmily Hrachovcové svému manželovi: „*Poznávajíce bytí nyní časy velmi nebezpečné a jsoucí života těžkého.*“⁸⁶² A druhá ve vzdání statku Matyáše a Ludmily Rullových: „*Časové nynější velmi nebezpečný jsou a člověk tímto během mnohokrát zachvácen bývá, že bez porizení statku svého s tohoto světa vychází.*“⁸⁶³

V poslední čtvrtině 16. století se v testamentech českokrumlovských měšťanek začaly objevovat odkazy duše přímo do rukou Božích. Projevovaly tak starost o svou duši a naději, že bude odměněna za vše dobré, co v životě vykonala a očištěna od hříchů. Z výzkumů Markéty Menouškové pro Kutnou Horu⁸⁶⁴ a Aleny Štěpkové pro

⁸⁵⁸ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 507: „*Pokavadž nemnoha doma, jsouce často jmenovaný Jan s jeho milostí pánem často přes svět práci váží, kdyby pán Bůh co na něj dopustiti ráčil, tak že by skrze časnou smrt zachvácen byl, aby jmenovaný dům se vším což jeho jest žádnému jinému z přátel neb komužkoliv kromě Voršile manželce jeho bez všelijakejch překážek přátel jinejch v držení pozůstal.*“

⁸⁵⁹ Tamtéž, fol. 588.

⁸⁶⁰ Tamtéž, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 58.

⁸⁶¹ Tamtéž, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 596-597.

⁸⁶² Tamtéž, fol. 588.

⁸⁶³ Tamtéž, fol. 494-495.

⁸⁶⁴ M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha,*“ s. 74-75.

Soběslav⁸⁶⁵ vyplývá, že v těchto městech se odkazy duše objevovaly až po roce 1600. V Táboře objevila Markéta Polanská tyto zápisy po polovině 17. století.⁸⁶⁶ V městech severozápadních Čech shledala Michaela Hrubá odkazy duše na přelomu 16. a 17. století.⁸⁶⁷ Formulace pro odkazy duše do rukou Božích se objevovala například tato: „*Erstlich befihle ich mein arme Sel Gott dem allmechtigen in seine göttliche Händt.*“⁸⁶⁸

V křesťanské společnosti raného novověku bylo před smrtí důležité smíření s Bohem a naděje, že se Bůh postará o duši zemřelé. Kromě toho měl také dohlížet na to, aby byla poslední vůle splněna podle rozhodnutí umírající. Proto se kromě poručení duše do Božích rukou objevují na začátku testamentů formulace: „*Ve jménu Boha všemohoucího,*“ nebo „*Ve jménu svaté a nerozdílné Trojice.*“ V některých testamentech je Bůh označován jako: „*Gott dem allmächtigen mein Schöpffer unnd Erlöser.*“⁸⁶⁹ V jednom případě se objevilo odděleně označení Boha a Ježíše Krista: „*Allmächtigen Gott irren Schopffer unnd Jesu Christo meinem Erlöser.*“⁸⁷⁰ Nemoci, kterými testátorky trpěly, byly vnímány jako Boží trest za hříchy, které byly za života spáchány: „*Jsouce již věkem sešlá a mnohými nemocemi těžkými od pána Boha všemohoucího pro hříchy mé těžké navštívena.*“⁸⁷¹

V souvislosti s odkazy duše se také objevovala starost o tělo, které duše po smrti opouštěla. Bylo potřeba, navrátit tělo odkud povstalo: „*Den Körper aber dieweilln derselb von der Erden herkhomen den thue ich widerumb der Erden zuraigen.*“⁸⁷² Kromě toho cítily některé testátorky potřebu připomenout příslušnost k náboženství a tedy i k příslušnému pohřebnímu rituálu: „*Předně duši svou milou pánu Bohu všemohoucímu, tělo pak k pohřbení křesťanskému odevzdávám.*“⁸⁷³ Podle příruček o smrti nebyla zkáza lidského těla konečná a mělo být obnoveno v soudný den. I když byla těla vystavena biologickému rozkladu, zůstanou zachována pro budoucí obnovení. V soudný den těla vyvolených vyvstanou ve stejném těle, jaká měla na zemi, ať s nimi bylo zacházeno sebe hůř. Muži budou vyzvednuti v mužském těle, ženy v ženském.

⁸⁶⁵ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 54-56.

⁸⁶⁶ M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 86-88.

⁸⁶⁷ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 138-140.

⁸⁶⁸ SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 210, „*Barbara Nigrin Testament.*“

⁸⁶⁹ Tamtéž, kart. 207, „*Eva Mayrin Testament.*“

⁸⁷⁰ Tamtéž, kart. 223, „*Sophia Weselin Testament.*“

⁸⁷¹ Tamtéž, kart. 196, „*Kšaft Barbory Douchové.*“

⁸⁷² Tamtéž, kart. 207, „*Dorothea Mayrin Testament.*“

⁸⁷³ Tamtéž, kart. 200, „*Kšaft Markyty Provazníkové.*“

Přestože ženské tělo čeká obnovení v původní podobě, druhotné sexuální znaky nebudou vzbuzovat tělesné chťiče.⁸⁷⁴ V testamentech českokrumlovských měšťanek se z celkového počtu 240 zkoumaných testamentů v osmnácti případech objevily odkazy na pohřeb a dalších deset testátorek se o něm alespoň zmínilo. Některé testátorky přímo určily sumu, která má být použita na pohřeb, jiné se omezily na pouhé: „*Co ostatek zbude, to na pohřeb.*“⁸⁷⁵ Například Markéta Pražská určila přesnou částku: „*Hotových peněz mám 3 kopy, ty aby na pohřeb můj naložili.*“⁸⁷⁶ Brigida u Petra Biernhierze určila na pohřeb částku získanou za prodej: „*Sukni černou aby prodali a mně za to ku pohřebu připravili.*“⁸⁷⁷ Sophia Tluková určila místo svého pohřbení: „*Zum andern ist mein letzter Willen das alsden mein abgestorbener Leib auf den Khirchhoff alhie neben meines Hauswirth begrebnüs werde nach christlicher Ordnung zu der Erden bestäth.*“⁸⁷⁸ Nejpodrobněji se o svém pohřbu zmínila Maria Wagnerin, u které lze jako u jedné ze dvou testátorek prokázat, že byla katoličkou, protože výslovně žádala katolický pohřeb. Také neopomněla chudé a po její smrti měly být rozdávány almužny.⁸⁷⁹ V případě, že testátorky neuvedly, jaký pohřeb žádají z náboženského hlediska, omezily se alespoň k poručení svého těla k „*pocitivému*“ pohřbu. Václava Kalousová v Rokycanech⁸⁸⁰ našla pouze dva odkazy na pohřeb. Ani v Soběslavi nebyly tyto zmínky časté, z výzkumu Aleny Štěpkové vyplývá, že ze 114 testátorů se pouze dvanáct zmínilo o pohřbu nebo o své tělesné schránce.⁸⁸¹

⁸⁷⁴ P. KRÁL, *Smrt*, s. 53-54.

⁸⁷⁵ SOKA, Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B II 2 b, inv. č. 321, fol. 62-63

⁸⁷⁶ Tamtéž, fol. 17.

⁸⁷⁷ Tamtéž, fol. 367.

⁸⁷⁸ Tamtéž, sign. C II 2 b kart. 223, „*Sophia Tlukhin Testament.*“

⁸⁷⁹ Tamtéž, kart. 224, „*Maria Wagnerin Testament*“: „*Als dan soll auch nach meinem tödlichen Abgang meine hernach gesezte Erben meinen todten Körper und Leichnamb christlich catholischen Gebrauch und meinem Standt gemes nach alhie zue Steyer alda ich der Zeit ligerhafft bin und der todtfahl sich mit mir zue tragen wurde erlich zue seinem Rhuepetlein zur Erden bestätten und begraben lassen, wie auch die armen Leüth mein instituirten Erben mit einem Almusen nach ihrem willen und in ihr gestelte Discretion bedenekhen.*“

⁸⁸⁰ V. KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 61-62.

⁸⁸¹ A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 49.

Jediná zmínka o epitafu⁸⁸² se nachází v potvrzení kšaftu Anežky Neustädterové. Testament byl sepsán roku 1630, jeho potvrzení od doktora Jacoba Josepha Joepseria až roku 1663. Doktor potvrdil, že vdova Anežka Neustädterová odkázala 10 kop na zakoupení místa na hřbitově pro umístění epitafu: „*Erkaufften Orth in Freithoff ein Epitaphium auff zurichten per 10 Schock.*“⁸⁸³

Od 16. století se mezi majetnými měšťany staly běžné náhrobní kameny. V Českém Krumlově bylo nalezeno 32 starých náhrobních kamenů, které byly většinou vyzdvíženy ze svého původního místa a jsou druhotně uloženy. V kostele svatého Víta je sedm náhrobků, na vnějších zdech tohoto kostela je dalších pět náhrobních kamenů. Ve zdi budovy kaplanky jsou zasazeny tři náhrobky, v areálu minoritského kláštera se nachází dvanáct kamenů. V zídce městského muzea jsou další tři náhrobky. Z 16. a první poloviny 17. století však pochází pouze osmnáct náhrobních kamenů, z toho pouze tři náleží měšťankám. Přibližně z roku 1600 pochází žulový náhrobní kámen Apoleny Lautové a její dcery Elisabeth, na kterém byl vyobrazen erb, který je však značně poškozen. Další žulový náhrobní kámen z roku 1609 patří Verence Ninderthaimin a jejím manželům. V jeho horní části se nachází ovál se štítem se stylizovanou květinou, ukončený křížem. Třetím žulovým náhrobním kamenem je kámen ze sedmdesátých let 16. století náležející panně Anežce Plánklové. Velkou část desky vyplňuje reliéf postavy ženy, držící v rukách knihu.⁸⁸⁴

Zatímco v první polovině 16. století byly testaments poměrně stručné, od druhé poloviny 16. a v 17. století byly mnohem košatější a dovolovaly lépe nahlédnout do myšlenkového světa testátorek a do jejich představ o smrti a Bohu. Nakonec však

⁸⁸² Výzkumem epitafů se zabývá Ondřej Jakubec. K tomu: Ondřej JAKUBEC, *Renesanční epitafy v českých zemích a jejich „konfesionalita“*, in: Jiří Roháček (ed.): *Epigraphica & sepulcralia III. Sborník příspěvků ze zasedání k problematice sepulkrálních památek, pořádaných Ústavem dějin umění AV ČR 2008-2010*, Praha 2011, s. 163-193, Ondřej JAKUBEC - Tomáš MALÝ, *Konfesijnost - (nad)konfesijnost - (bez)konfesijnost: diskuse o renesančním epitafu a umění jako zdroji konfesijní identifikace*, *Dějiny - Teorie - Kritika* 1, 2010, s. 79-112, Ondřej JAKUBEC, *Renesanční epitaf jako médium společenské a náboženské reprezentace*, in: Ondřej Jakubec a kol. (edd.), *Ku věčné památce. Malované renesanční epitafy v českých zemích*, Olomouc 2007, s. 11-24.

⁸⁸³ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 209, „*Anesska Neustädterin Testament.*“

⁸⁸⁴ Anna KUBÍKOVÁ, *Staré náhrobní kameny v Českém Krumlově*, *JSH* 56, 1987, s. 24-34, TÁŽ, *Dodatek k soupisu starých českokrumlovských náhrobních kamenů*, *JSH* 59, 1990, s. 207-209.

nebyly testamenty jedinými prameny, které bylo možné využít, určitým přínosem se ukázaly také vzdání statků.⁸⁸⁵

8.3. Pohřby manželů Sýkorových

Pohřeb byl v raném novověku jeden ze znaků reprezentace rodiny. Jeho průběh a podoba odrážely postavení a zámožnost zemřelého a jeho rodiny. Roku 1530 vznikl ze strany poručníků statku manželů Václava a Anny Sýkorových počet z obou jejich kšaftů, do kterého Silvestr Pergar a Václav Nindrtham zapsali příjmy především ze splácení dluhů a také výdaje po smrti Sýkorových. V rámci tohoto počtu se objevily také soupisy plateb naložených na oba pohřby, a tím byla umožněna jejich částečná rekonstrukce.⁸⁸⁶

V roce 1517 zemřel Václav Sýkora, měšťan Českého Krumlova. Mistr Honza z Hazel vytesal náhrobní kámen,⁸⁸⁷ šrotýři do domu přitáhli sudy s pivem⁸⁸⁸ a pekaři začali péct chléb. Kněžím bylo dáváno víno. Až do dne určeného k pohřbu byly v domě vykonávány určené obřady, jako bylo bdění a modlení nad mrtvým. V domě se scházelo množství lidí, kteří se u mrtvého střídali a projevovali svůj smutek. Pro tyto chvíle a pro mši v kostele byl nakoupen vosk a vyrobeny svíce.⁸⁸⁹ Hosté byli hoštěni pivem a chlebem. Poté bylo tělo uloženo do rakve, která byla vykropena knězem, položena na máry, překryta pěti lokty černého lindyšového plátna, které bylo zakoupeno u Paulschneidera a nesena do kostela k zádušní mši. Pohřební průvod se skládal z ministranta, který nesl kříž, za ním šly děti z místní školy, které symbolizovaly mládí a naději vkládanou do mladé generace. Dále šli muži a hudba a teprve za nimi kněz, nosiči rakve, rodina a příbuzní, ženy a nakonec ostatní účastníci průvodu.⁸⁹⁰ I zde nesli

⁸⁸⁵ Např. SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. B IV C, inv. č. 334, fol. 596-597.

⁸⁸⁶ Pohřby v měšťanském a venkovském prostředí se zabývala Alexandra Navrátilová. K tomu Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 202-264.

⁸⁸⁷ SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, sign. C II 2 b, kart. 221, „Kšaft Sýkorovský“: „Za kámen na hrob mistru Honzovi z Hazel 8 kop 12 g[rošů].“

⁸⁸⁸ Tamtéž: „Týž šrotěrom od přetahování piva z sklepu do pivnice 3 g[roše].“

⁸⁸⁹ Tamtéž: „Za 4 libry vosku a od dělání svíc 50 g[rošů] 1 penízek.“

⁸⁹⁰ Ve šlechtickém prostředí se pohřby odlišovaly svou honosností. V čele průvodu kráčeli představitelé církve a mezi nimi prelát, který později sloužil církevní obřady. Součástí první části průvodu byli také žáci místních škol, kteří zajišťovali hudbu a symbolizovali nastupující mládí. Místo před márami patřilo smuteční výbavě. Její součástí byly vyšívané rodové erby na černém podkladu v doprovodu koní

někteří účastníci průvodu v rukou zapálené svíce.⁸⁹¹ Před kostelem byly chudým rozdávány peníze za nebožtíkovu duši a lazebník Mates topil lázeň. Po zádušní mši byla rakev šrotýři vynesena z kostela na hřbitov,⁸⁹² průvod se shromáždil kolem hrobové jámy, kněz vykropil hrob svčenu vodou a byla do něj spuštěna rakev. Po pohřbu se konala v domě zemřelého smuteční hostina. Za duši Václava Sýkory bylo slouženo dalších 30 zádušních mší. Aby bylo zajištěno spasení jeho duše, byly konány milosrdné skutky. Žákům do školy, chudým do špitálu a vězňům bylo dáno devět kaprů. Do fary, kaplanům ve špitálu a vězňům bylo dáno pět pint vína. Pacholkům a děvečkám bylo dááno pivo. Václav Sýkora si spásu své duše snažil zajistit také odkazy k církevním institucím a bratrstvům. Konkrétně to bylo bratrstvo svaté Anny, kostel svatého Víta a bratři v minoritském klášteře.

Roku 1518 zemřela také Anna Sýkorová. Po její smrti poručníci nechali vykopat hrob. Šrotýři přetáhli pivo ze sklepa do pivnice, byla napytlována a odnesena mouka, pekař Petr napekl chléb z pěti džberů žita a žemle. Byl nakoupen vosk a vyrobeny svíce, kněžím bylo dáno pět pint vína a žemle. Po vykropení rakve knězem Kantorem a uložení těla byla rakev přikryta pěti lokty černého lindyšového plátna a šrotýři nesena do kostela, kde se konala zádušní mše. Kněz ohlásil topení lázni,⁸⁹³ kde bylo rozdáváno víno a pivo a chudým před kostelem byly rozdávány peníze, žemle a maso. Poté byla rakev uložena do hrobu a konala se pohřební hostina, na které bylo podáváno maso, chléb, žemle, pivo a víno. Průběžně za ní bylo slouženo dalších 30 zádušních mší, další mši sloužili mniši v klášteře. Pro záchranu své duše odkázala Anna Sýkorová k bratrstvu svaté Anny, na stavení do kláštera, mnichům do kláštera, knězi Vincencovi na ornát, do kostela svatého Jiljí v Dolním Dvořišti, panně Dorotě do kláštera, k svatému Vítu a na opravu varhan. Žákům do školy byly dány peníze na maso a čtyři kapři. Další peníze směřovaly chudým do špitálu. Chudým bylo rozdáváno jídlo ještě několikrát, a to chléb, hovězí a telecí maso a hrách. V dalších letech bylo chudým

přikrytých drahým černým sukem. Ve středu průvodu byla nesena rakev. Bezprostředně za ní kráčel nejbližší příbuzný zemřelého. Za následníkem se nacházela část průvodu, ve které byli mužští příbuzní, přátelé a další pozvaní hosté. Na samotném konci teprve kráčela vdova s ostatními ženami. Kolem celé trasy průvodu stáli poddaní z panství, oblečení do černých kápí, držící hořící svíce. K tomu P. KRÁL, *Smrt*, s. 190-212.

⁸⁹¹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 229-232.

⁸⁹² Tamtéž: „Šrotěrom od nosení k hrobu 18 g[rošů] 2 penízky.“

⁸⁹³ Tamtéž: „Dáno knězi kazatelovi, že jest oznámil zádušní láznu.“

rozdáno deset slepic, koření, pivo, tři husy, chléb, telecí a hovězí maso. Kromě jídla jim bylo dáno také sukno. Malomocnému ševci v Horní ulici byly pro nemoc dány 3 kopy grošů míšeňských, 2 kopy byly dány pekaře Michalové pro její chudobu a děti. Chudému kožišníkovi do Chvalšín bylo dáno 8 kop míšeňských. Byly topeny lázně a kněží sloužili vigilie a starali se o boží služby. Petr V. z Rožmberka přijal 50 kop a za to měl jednou za rok skrze důchodního písaře vydávat k faře 1 kopy, aby byla zpívána vigilie.⁸⁹⁴

Protože se nejednalo o přesný popis průběhu pohřbu, ale pouze o účet, nebylo možné určit rozdíly mezi pohřby obou manželů. Ovšem účet po smrti Anny Sýkorové byl podrobnější a obsahoval více informací o rozdávání jídla a peněz chudým a také peněz na mše. Lze však předpokládat, že sloužené mše i rozdávání chudým bylo za oba manžele. Zádušní mše zároveň svědčily o tom, že oba manželé byli katolického vyznání.

⁸⁹⁴ Tamtéž: „A jakož v kšaftu odkázáno jest 50 kop, aby za ně 1 kopy platu mohla koupena býti a za tu kopy aby jednu v roce vigilií na budoucí časy zpívány byly, i těch 50 kop pan Petr z Rožmberka starší dobré paměti k sobě přijal jest ráčil a každého roku z komory skrz důchodního písaře 1 kopy k faře vydává se, dokadž by jeho nebo jeho budoucí jednu kopy platu jistého k faře nepostoupili.“

9. Závěr

Historické bádání na základě gender history se v zahraničí rozvíjí již několik desetiletí. V českém prostředí mají dlouhou tradici dějiny žen, ale gender history pronikl do české historické vědy teprve v posledních letech. Výzkumy založené na testamentech a pozůstalostních inventářích mají dlouhou tradici, měnily se však způsoby a metody, jakými na ně bylo nahlíženo a otázky, na které se historikové jejich prostřednictvím snažili odpovědět. Zatímco samostatné studium pozůstalostních inventářů ustoupilo do pozadí, testamenty jsou neustále v centru pozornosti. Ideální je však kombinace obou typů pramenů. Svatební smlouvy jsou v podstatě pramenem doplňkovým, protože má většinou relativně nízkou výpovědní hodnotu, která by vypověděla více o každodennosti nebo manželském soužití. Vzdání statků dosud historikové nevěnovali pozornost. Cílem předkládané práce bylo prostřednictvím těchto čtyř typů pramenů nahlédnout do života českokrumlovských měšťanek v 16. a první polovině 17. století. Celkem bylo využito 240 kšaftů, osm pozůstalostních inventářů, 51 svatebních smluv a 131 vzdání statků. Pro rozšíření výzkumu by bylo vhodné doplnění o mužské testamety, především pro hlubší poznání vztahu mezi manželi. Další možností je výzkum trestně-právních pramenů, knih trhových a smluv zapsaných v Knize svatebních smluv, které nebyly v této práci využity. Při porovnání s výzkumy jiných měst byly zjištěny drobné i větší rozdíly. Zásadním rozdílem bylo v průběhu celého sledovaného období vynechávání formulace „Sana mente“ v posledních vůlích, která byla kodifikovanými právy uznávána jako jedna z podmínek pro uznání platnosti poslední vůle. I přes absenci informace o dobrém duševním zdraví však byla uznávána platnost kšaftů. Ve většině testamentů také chybělo rozjímání nad Bohem a posmrtným životem a žádné poslední pořízení neobsahovalo popis pohřbu, jaký si testátorka přála. V Českém Krumlově se nejméně o čtvrt století dříve než v jiných městech objevily odkazy duše do rukou Božích.

Největší svobodu v právech měly vdovy. To se projevilo především v tom, že si mohly vzít muže, kterého samy chtěly. Většinou to byl muž stejné profese jako zesnulý manžel. Sňatek byl zásadním a očekávaným okamžikem v životě ženy. Nejdůležitější úlohou ženy bylo rození dětí a následná péče o ně. Proto byly svatební smlouvy a sňatek stvrzeny teprve svatební nocí, která měla potvrdovat schopnost plození potomků a jejich legitimnost. Obvykle se manželé před sňatkem znali jen velmi málo, manželské spory tedy nebyly neobvyklé. Do studovaných pramenů však tyto neshody pronikaly jen

velmi málo, a to v podobě vydědění manželů. Jen v několika případech bylo možné odhalit skutečné vztahy a city vztahy v manželství.

V českokrumlovských rodinách byly většinou jedno nebo dvě děti, a to přibližně stejný počet chlapců a dívek. Téměř stejnou měrou odkazovaly měšťanky svým synům a dcerám, avšak pokud někoho zvýhodňovaly, většinou to byly dcery. Mnohdy bylo vzpomenuáno na potomky, kteří byli z rodiny již vybytí. Také v případě dětí byly odhaleny spory, po kterých následovalo vydědění. Hmotné zajištění dětí mohlo být zaneseno také ve vzdáních statků a svatebních smlouvách, kde byla ve výminkách zapsána částka, která má dětem připadnout jako dědictví. Nebývaly opomenuty ani nevlastní děti nebo schovanci. Často směřovaly odkazy mimo nukleární rodinu a rovněž v těchto případech dědictví připadalo častěji ženským příbuzným. Dalšími obvyklými dědici byli zeti. Pravděpodobně tak testátorky činili proto, že se starali o jejich dcery a tímto způsobem přilepšily také jim. Ze zmínek o dětech a jiných příbuzných bylo možné lépe analyzovat vztahy a city mezi jednotlivými osobami než tomu bylo u vztahů mezi manželi. Bohužel z testamentů nelze určit, do jaké míry zasáhla do rodin morová rána v letech 1520–1521 a 1597–1598. Především v roce 1521 výrazně vzrostl počet testamentů, v letech 1597–1598 již nárůst nebyl tak výrazný. Moru podlehly stovky lidí, je tedy pravděpodobné, že po odeznění zakládali vdovci a vdovy rodiny nové. Podle svatebních smluv, které jsou dochovány až od roku 1566, však nelze tuto teorii potvrdit a nijak neodrážejí nárůst sňatků.

Ze zkoumaných pramenů nebylo možné učinit obecné závěry o majetnosti českokrumlovských žen. Avšak lze říci, že minimálně asi čtvrtina měšťanek byla poměrně bohatá. Tento fakt dokazuje vlastnictví domů, dvorů, pozemků, šperků a také větších finančních obnosů. Protože dílny a nářadí byly většinou děděny v mužské linii a o jejich vlastnictví a další chod se postarali ve svých kšaftech muži, objevovaly se v ženských testamentech jen výjimečně. Peníze tvořily nejčastější formu odkazů a penězi byla také vyjadřována výše věna a obvěnění. Z hospodářských zvířat vlastnily měšťanky nejčastěji krávy. Nejhodnotnějším hospodářským zvířetem byl kuň, kterého však vlastnily pouze dvě ženy. Z cenností byly poměrně často zmiňovány různé zdobené oděvní pásy nebo stříbrné a pozlacené číše a poháry. K běžnému vybavení domácností patřily především malované nebo okované truhly. Měšťanky vlastnily jak oděvy podle nejnovější módy, tak také některé starší kusy oděvů. Běžné bylo cínové nádobí, které mělo napodobovat stříbro a bylo distinktivnějším prvkem než nádobí

měděné nebo mosazné, které se samostatně vyskytovalo jen velmi zřídka. Většina žen také vlastnila ložní prádlo, které tvořilo tradiční součást ženské výbavy.

Výzkum prokázal, že se českokrumlovské měšťanky mnohem více spoléhaly na spásu duše prostřednictvím milosrdných skutků a darováním peněz, jídla nebo topením lázní chudým lidem než prostřednictvím odkazů církvi. Také v odkazech chudým bývaly upřednostněny chudé ženy. Český Krumlov byl městem nábožensky rozštěpeným a po odchodu pánů z Rožmberka se projevovala značná nesnášenlivost mezi katolíky a nekatolíky. Místní protestanté však byli již v rožmberské době velmi málo aktivní strany financování svých duchovních. To vyústilo v jejich odchod z města a nakonec také uzavřením jediného protestantského svatostánku kostela Nejsvětější Trojice. Odkazy nesměřovaly pouze do Českého Krumlova, ale také do blízkého i vzdálenějšího okolí nejen v rámci Čech. Nejvíce měšťanky odkazovaly k bratrstvu svaté Anny a ke kostelu svatého Víta. Mimo Český Krumlov směřovaly odkazy nejčastěji ke kostelu Nanebevzetí Panny Marie v Kájově. Příslušnost ke katolické víře bylo možné prokázat pouze u 22 testátorek a to díky žádostem o katolický pohřeb a sloužení zádušních mší.

Umění dobré smrti bylo v raném novověku zcela zásadní. Jako návod pro běžné věřící sloužily knihy o „dobré smrti.“ Mezi katolickými a protestantskými autory byl zásadní rozdíl pouze v tom, že protestanté zásadně odmítali existenci očistce. Pro spásu duše a přijetí do nebe byl podstatný správný život bez hříchů a celoživotní příprava na smrt, ne pouhé napravování hříchů a pokání v posledních okamžicích před smrtí. Měšťanky projevovaly starost o svou duši, kterou poroučely Bohu a také o své tělo. Určovaly místo svého pohřbení, žádaly katolický ritus a činily odkazy na svůj pohřeb a určovaly příbuzného či přítele, který jim měl řádný pohřeb zajistit a postarat se o to, aby za jejich duši byly slouženy mše a byly vykonány potřebné milosrdné skutky, které měly napomoci ke spasení jejich duše. Nejistota a strach ze smrti se projevovaly především v období velkých morových ran v letech 1520-1521 a 1597-1599, kdy se zvýšil počet testamentů a měšťanky vyjadřovaly své obavy v kšaftech i vzdáních statků. Měšťanky v Českém Krumlově vyjadřovaly naději na spasení své duše a přijetí do ráje a dělaly všechno pro to, aby si svou spásu zajistily, ať už vypořádáním svých pozemských statků, či pomocí odkazů církevním institucím a chudým lidem.

Smrt nebyla přijímána s obavami, obavy vzbuzovala pouze nejistota doby jejího příchodu a potřeba zajištění „dobré smrti“. V některých případech byla smrt vítána do jisté míry jako vysvobození, které mělo testátorku odvést od těžkostí tohoto světa, které

mohly být způsobeny vážnou nemocí a tedy také pocitem zbytečnosti. Lidé, kteří se o takto nemocnou ženu starali, bývali většinou za tuto službu odměňováni značnou částí majetku testátorky. Výše této odměny samozřejmě závisela na majetnosti kšaftující.

Kombinace zkoumaných pramenů poukázala na přínos každého z nich pro bádání v oblasti gender history a vztahů v manželství i v rodině. Také bylo možné částečně proniknout do myšlení jednotlivých měšťanek. Další výzkum by bylo možné rozšířit o mužské testamenty, které by mohly doplnit obraz manželství a také trhových knih, které by poukázaly na možnosti žen v právech a o jejich majetku. Také pro zkoumání mezilidských vztahů by mohly být přínosem smlouvy z knih svatebních smluv jiného typu než svatební smlouvy a vzdání statků. Pro proniknutí do myšlení měšťanek a jako částečné nahrazení osobních pramenů by byly přínosem trestně-právní prameny.

10. Seznam použitých pramenů a literatury

10.1. Prameny

10.1.1. Prameny nevydané

SOkA Český Krumlov, Archiv města Český Krumlov, K – 1, sign. B II 2 b, inv. č. 321, Kniha kšaftů 1515-1577.

SOkA Český Krumlov, Archiv města Český Krumlov, K – 1, sign. C II 2 b, kart. 195-227.

SOkA Český Krumlov, Archiv města Český Krumlov, K – 1, sign. B IV C, inv. č. 334, Kniha svatebních smluv 1567-1654.

SOkA Český Krumlov, Archiv města Český Krumlov, K – 1, sign. C II 2 c, kart. 228.

10.1.2. Dobové tisky

KOSTER, František, *Čtyři poslední člověka věci: 1. Smrt, 2. Soud, 3. Peklo, 4. Ráj*, Olomouc 1606.

KRUPĚHORSKÝ, Mikuláš, *Knižka o smrti. Kterak se křesťané k smrti strojiti mají a co je k takovému přihotování vzbuditi má*, Praha 1594.

10.1.3. Prameny vydané

JIREČEK, Hermenegild (ed.), *Obnovené právo a zřízení zemské dědičného království Českého*, Praha 1888.

JIREČEK, Josef (ed.), *Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou*, Praha 1876.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), *M. Brikcího z Licka Práva městská*, Praha 1880.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), *Zřízení zemská Království českého XVI. věku*, Praha 1882.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), *Žena není přišera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009.

10.2. Literatura

ARIÈS, Philippe, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000.

BASTL, Beatrix, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien – Köln – Weimar 2000.

BOROVSKÝ, Tomáš, *Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410-1530*, SPFFBU, C 46, Brno 1999, s. 79-96

BÖSE, Kuno, *Das Thema „Tod“ in der neuen französischen Geschichtsschreibung: Ein Überblick*, in: Paul Richard Blum (Hg.), *Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert*, Wolfenbüttel 1983, s. 1-20.

BLÁHOVÁ, Marie, *Historická chronologie*, Praha 2001.

BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana, *Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech*, JSH 63, 1994, s. 23-43.

BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace)*, JSH 59, 1990, s. 65-80.

BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, *Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu)*, JSH 59, 1990, s. 113-127.

CÍSAŘOVÁ-KOLÁŘOVÁ, Anna, *Žena v hnutí husitském*, Praha 1915.

ČECHURA, Jaroslav, *České země v letech 1378–1437. Lucemburkové na českém trůně II*, Praha 2008.

DÜLMEN, Richard van, *Historická antropologie. Vývoj – problémy - úkoly*, Praha 2002.

DÜLMEN, Richard van, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.

DVOŘÁK, František a kol., *Český Krumlov. Jeho život a umělecký růst*, Praha 1948.

FIALOVÁ, Ludmila – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří – STLOUKAL, Milan, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.

FLAŠKOVÁ, Zdena, *Měšťané 17. a 18. století ve světle jejich testamentů*, České Budějovice 1996 (diplomová práce).

- GENNEP, Arnold van, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.
- GRULICH, Josef, Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950, HD 26, 2002, s. 123-146.
- GRULICH, Josef, „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad v období raného novověku (*Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století*), HD 24, 2000, s. 49-81.
- HÁSKOVÁ, Jarmila, *Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století*, SNM, řada A, 36/1, 1982, s. 1-44.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2005.
- HOFFMANNOVÁ, Petra, *Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny*, in: Michaela Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, Philosophica et Historica IV), s. 107-122.
- HOLINKOVÁ, Jiřina, *Měšťanská kultura v předbělohorské Olomouci*, České Budějovice 1990 (= OH 1), s. 165-177.
- HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÝ, Jan, *Příspěvek ke studiu rodinných struktury v Čechách v 16. století. Panství Třeboň – sonda*, JSH 42, 1993, s. 50-54.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- HRDLIČKA, Josef, *Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči*, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských 12, 2000, s. 35-54.
- HRUBÁ, Michaela, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002.
- HRUBÁ, Michaela, *Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech*, in: M. Hrubá (ed.), *Města severozápadních Čech v raném novověku*, Ústí nad Labem 2000 (= AUP, Philosophica et Historica IV), s.7-34.
- HRUBÁ, Michaela, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odras norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011.
- JANÁČEK, Josef, *Ženy české renesance*, Praha 1987.
- KALOUSOVÁ, Václava, *Rokycanští měšťané v zrcadle testamentů na počátku předbělohorské doby (1517-1550)*, České Budějovice 2009 (bakalářská práce).

- KAMIŠ, Adolf a kol., *Malý staročeský slovník*, Praha 1979.
- KAPRAS, Jan, *Manželské právo majetkové dle českého práva zemského*, Praha 1908
- KAREŠOVÁ, Zdena – ČECHURA, Jaroslav – PRAŽÁK, Jiří, *Královny a kněžny české*, Praha 1996.
- KOPIČKOVÁ, Božena, *Historické prameny k studiu postavení ženy v české a moravské středověké společnosti*, Praha 1992.
- KOZÁKOVÁ, Anděla, *Postavení ženy v českém právu zemském*, Praha 1926.
- KRÁL, Pavel, *Heiratsverträge und Testamente in Böhmen im 16. und 17. Jahrhundert*, in: Josef Pauser - Martin Scheutz - Thomas Winkelbauer (edd.), *Quellenkunde der Habsburgenmonarchie (16.-18. Jahrhundert. Ein exemplarisches Handbuch*, Wien-München 2004, s. 477-510.
- KRÁL, Pavel, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, *Mitgift und Aussteuer als symbolischer weiblicher Schatz im Böhmen der Frühen Neuzeit*, in: Elisabeth Vavra – Kornelia Holzner-Tobisch – Thomas Kührtreiber, *Vom Umgang mit Schätzen*, Wien 2007, s. 289-306
- KRÁL, Pavel, *Muž a žena mezi přechodovými rituály rodinného života v raně novověkých pramenech*, České Budějovice 2006 (= OH 11), s. 425-439
- KRÁL, Pavel, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004.
- KUBÁK, Jaroslav, *Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině 16. století*, JSH 34, 1965, s. 96-103.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Českokrumlovský měšťan Václav z Rovného*, Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech 3, 2006, s. 194-199.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Českokrumlovský špitál a kostel sv. Jošta*, JSH 66-67, 1997-1998, s. 104-110.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Dodatek k soupisu starých českokrumlovských náhrobních kamenů*, JSH 59, 1990, s. 207-209.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Historická topografie Českého Krumlova (1424) 1459-1654. Část I (Náměstí Svornosti – severní, východní a jižní strana)*, JSH 71, 2002, s. 185-204.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Protestanté v Českém Krumlově*, in: Václav Bůžek (ed.), *Zlatý věk Českokrumlovska 1550-1620*, Český Krumlov 2002, s. 22-42.
- KUBÍKOVÁ, Anna, *Staré náhrobní kameny v Českém Krumlově*, JSH 56, 1987, s. 24-34.

- KOSTKA NEUMANN, Stanislav, *Dějiny ženy I-VI*, Praha 1931-1932.
- LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, (edd.), *Encyklopedie středověku*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena (ed.), *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*, Praha 2002.
- LENDEROVÁ, Milena – KOPIČKOVÁ, Božena – BUREŠOVÁ, Jana – MAUR, Eduard (edd.), *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*, Praha 2009.
- MALÝ, Tomáš, *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.
- MALÝ, Tomáš, *Kterak Starochrudimští na smrtelném loži kšaftovali (Testamentární praxe v raně novověké Chrudimi)*, Sborník prací východočeských archivů 10, s. 13-36.
- MALÝ, Tomáš, „...nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ (*Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi*), Chrudimský vlastivědný sborník 8, 2004. s. 55-100.
- MENOUŠKOVÁ, Markéta, „Leže v kázni boha všemohúcího, dobrého jsa rozumu...“ *K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů předbělohorské doby*, České Budějovice 2006 (diplomová práce).
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.
- PÁTKOVÁ, Hana, *Bratrstva a cechy v Českém Krumlově v době jagellonské*, in: Václav Bůžek (ed.), *Českokrumlovsko v době jagellonské 1470-1526*, Český Krumlov 1998, s. 62-69.
- PEŠEK, Jiří, *Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské*, PSH 15, 1982, s. 63-92.
- PEŠEK, Jiří, *Pozůstalostní inventáře jako pramen k poznání kultury každodenního života*, OH 1, 1992, s. 30-42.
- PETRÁŇ, Josef, *Dějiny hmotné kultury II/1-2*, Praha 1995-1998.
- POLANSKÁ, Martina, *Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů*, České Budějovice 2004 (diplomová práce).
- RAK, Petr, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani do počátku 17. století*, SAP 48, 1998, č. 2, s. 3-106.
- RATAJOVÁ, Jana, *Gender history jako alternativní koncept dějin*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, s. 33-40.

- RATAJOVÁ, Jana, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-125.
- REJCHRTOVÁ, Noemi, *K specifiku „ženské otázky“ v husitství*, in: Jiří Pešek – Václav Ledvinka, *Žena v dějinách Prahy*, Documenta pragensia 13, 1996, s. 67-68.
- SLÁDKOVÁ, Barbora, *Pražské měšťanské vdovy na přelomu 16. a 17. století v síti rodinných a sociálních vztahů*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).
- SCOTT, Joan Wallach, *Gender, A Useful Category of Historical Analysis*, The American Historical Review 91, 1996, s. 1053-1075.
- STEJSKALOVÁ, Jana, *Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti*, České Budějovice 1991 (= OH 1), 1990. s. 74-80.
- STORCHOVÁ, Lucie, *Konceptualizace genderu v Historische Anthropologie*, in: Lucie Storchová (ed.), *Conditio humana – konstanta (č)í historická proměnná? Koncepty historické antropologie a teoretická reflexe v současné historiografii*, Praha 2007, s. 59-82.
- SWIDEROVÁ, Kristina, *Testamenty urozených žen v Čechách mezi lety 1650-1753. Gender a legitimizační strategie šlechty v testamentárním diskurzu*, České Budějovice 2008 (diplomová práce).
- ŠMAHEL, František, *Husitská revoluce II. Kořeny české reformace*, Praha 1993.
- ŠMAHEL, František, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001.
- ŠTĚPKOVÁ, Alena, *Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549-1651*, České Budějovice 2005 (diplomová práce).
- ŠTEFANOVÁ, Dana, *Zur Stellung von Witwen in ländlichen Gesellschaften der Frühen Neuzeit zwischen 1558 und 1750*, České Budějovice 2001 (= OH 9), s. 197-217.
- TUPÁ, Linda, *Šlechtična a sňatek v raném novověku ve světle svatebních smluv*, České Budějovice 2002 (diplomová práce).
- TINKOVÁ, Daniela, *„Žena“ – prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století*, in: Kateřina Čadková – Milena Lenderová – Jana Stráníková (edd.), *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*, Pardubice 2006, s. 19-32.
- WINTER, Zikmund, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XIV. a v XV. století*, Praha 1906.
- WINTER, Zikmund, *Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526-1620)*, Praha 1909.

10.3. Internetové zdroje⁸⁹⁵

<http://vokabular.ujc.cas.cz>

http://www.ckrumlov.info/docs/cz/mesto_histor_kapmar.xml

⁸⁹⁵ Odkaz je funkční ke dni 27. dubna 2012.

11. Seznam zkratek

AM	Archiv města
AUC-HUCP	Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUP	Acta Universitatis Purkynianae
AV ČR	Akademie věd České republiky
DP	Documenta Pragensia
ed./edd.	editor/editoři
FHB	Folia Historica Bohemica
fol.	folio
HD	Historická demografie
Hg.	der Herausgeber (vydavatel/editor)
HT	Husitský Tábor
inv.č.	inventární číslo
JSH	Jihočeský sborník historický
kart.	karton
OH	Opera historica
PSH	Pražský sborník historický
s.	strana
sign.	signatura
SNM	Sborník Národního muzea
SAP	Sborník archivních prací
SOkA	Státní okresní archiv
SPFFBU	Sborník prací filosofické fakulty brněnské university
TA	Táborský archiv